

Σχολείο καὶ Ζωή

ΜΗΝΙΑΙΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Γ. ΖΟΜΠΑΝΑΚΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Γ. Ζομπανάκη: Τὸ πνεῦμα τῆς τάξεως	σελ. 97
Ἄ. Βουγιούκα: Ἐργαλεῖα καὶ ὁ ἄνθρωπος	» 105
Σ. Φάσσα: Ἡ Ἀριστοτελικὴ ψυχολογία	» 108
Κ. Κίτσου: Ἡ πολιτιστικὴ ἀνθρωπολογία εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ψυχολογίας	» 111
Εὐρ. Σούρλα: Γλωσσικὴ ἀγωγή καὶ τεχνικὴ τοῦ λόγου	» 114
Χ. Τριανταφυλλίδη: Ὁ ρόλος καὶ ἡ ἀξία τῶν ἐρωτήσεων	» 118
Κ. Κουρτικᾶκη: Σχολικοὶ χάρται—Κλίμαξ—Χρώματα	» 123
Γαβριήλ Σ. Ἀλπέντζου: Παιδικὰ ἀμαρτήματα	» 124
Διεθνὴς Ἐκπαιδευτικὴ Κίνησις	» 127
Ἑλληνικὴ Ἐκπαιδευτικὴ Κίνησις	» 134
Εὐρ. Σούρλα, κ. ὅ.: Κριτικὴ τοῦ Βιβλίου	» 141

ΕΚΔΟΤΗΣ
Γ. ΒΛΕΣΣΑΣ

ΕΤΟΣ Ι'

ΜΑΡΤΙΟΣ 1962

ΤΕΥΧΟΣ 3

"ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΖΩΗ"

ΜΗΝΙΑΙΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Γ. ΖΟΜΠΑΝΑΚΗΣ

Έτος Ι'

Μάρτιος

Τεύχος 3

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΗΣ ΤΑΞΕΩΣ

1. Το όμαδικό πνεύμα

Πολύ συχνά κάνουμε λόγο για «καλές» και για «κακές» τάξεις και με αυτό έννοοιμε την αποδοτικότητα μιας τάξεως, για «καλότροπες» και για «δύστροπες» τάξεις και μ' αυτό έννοοιμε το καθολικό φέρεσιμο μιας τάξεως, για «φίλεργες» και «αδιάφορες ή όκνηρες» τάξεις και έννοοιμε τη συμμετοχή μιας τάξεως στη διδασκαλία. Μιλοοιμε ακόμη για τάξεις «φορμαρισμένες» και «παραμελημένες» και έννοοιμε την αρμονική συμφωνία ή τη φιλόνηκη αντίθεση των δυνάμεων μιας τάξεως' μιλοοιμε για το «συλλογικό πνεύμα» και έννοοιμε την άντοχή της συνειδήσεως του «Εμείς» μιας τάξεως.

Όλοι αὐτοί οί χαρακτηρισμοί αποβλέπουν στο σύνολο της τάξεως, αναφέρονται στην καθολική έντύπωση, στην ατμόσφαιρα, στο λεγόμενο κλίμα ή πνεύμα της τάξεως.

Με το ίδιο νόημα μιλοοιμε για το λαϊκό πνεύμα, για το πνεύμα μιας ώρισμένης οικογένειας, για το πνεύμα του χωριού, το πνεύμα μιας όμαδας. Το πνεύμα τουτο φανταζόμαστε σαν κάτι μυστηριακό, σαν κάτι που έρχεται από πάνω και εγκαθιδρύεται σ' ένα λαό, σε μια όμάδα και εκφράζεται στα αίσθήματα, στις σκέψεις και στη συμπεριφορά όλης της όμάδας και των ατόμων· μελών της όμάδας. Και πραγματικά και οί μικρές και οί μεγάλες όμάδες κάνουν συχνά την έντύπωση, σαν να «κατέχωνται» από ένα καλό ή κακό δαιμόνιο.

Η έντύπωση αὐτή γεννάται, γιατί κάθε όμάδα, αν και αποτελείται μόνον από άτομα, φαίνεται στον παρατηρητή σαν ένα κλειστό σύνολο με τυπικά χαρακτηριστικά της όλότητας. Στο όμαδικό πνεύμα όμως δέν πρόκειται για κάτι μυστηριακό που έρχεται από έξω στην όμάδα, αλλά για ένα παράγωγο αὐτής της όμάδας. Κάθε όμάδα μπορεί να χαρακτηριστεί ως κοινωνικό και εκπολιτιστικό σύστημα δυνάμεων, ένα σύστημα όπου δροδν ζωτικές φυσικές δυνάμεις. Οί ίδιες δυνάμεις γεννοδν ώρισμένες συνήθειες, κανόνες, νόμους, ήθη, έθιμα και πρότυπα.

2. Πώς συλλαμβάνοιμε το πνεύμα της τάξεως;

Ό,τι γίνεται με το όμαδικό πνεύμα, το ίδιο ακριβώς παρατηροοιμε και στο πνεύμα της τάξεως. Και εδώ όδν τρέφεται μυστηριακό,

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΡΟΩΤΗΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΚΟΣΜΗΤΕΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΔΩΡΕΑ Κ. Κονιδι
ΗΜΕΡΟΜ. 20-7-90
ΑΡΙΘ. 44433

«ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΖΩΗ»

ΜΗΝΙΑΙΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

Έκδίδεται την 1ην έκάστου μηνός.

Διευθυντής: Γ. ΖΟΜΠΑΝΑΚΗΣ

Έκδότης: ΓΕΩΡΓ. Σ. ΒΛΕΣΣΑΣ

Διαχειριστής: ΑΝΔΡ. ΖΟΜΠΑΝΑΚΗΣ

Γραφεία: Περικλέους 21 — Αθήναι

«L'ECOLE ET LA VIE»

REVUE MENSUELLE DE PÉDAGOGIE

Directeur: G. ZOMPANAKIS

Editeur: G. S. BLESSAS

Gérant: A. ZOMPANAKIS

Rue: Périclès 21 — Athènes

Année 10 MARS 1962

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Έσωτερικού:

Έτησία . . . . . Δρχ. 90
Για τα Σχολεία . . . . . » 90
Για τούς εκπαιδευτικούς . . . . . » 60
Τό τεύχος . . . . . » 8

Έξωτερικού:

Για Έκπαιδευτικούς: 1 λίρα Άγγλίας ή δολλάρια 2,80 (Έτησία).

Για σχολεία: 1 λίρα Άγγλίας και 10 σελλίνια ή δολλάρια 4. (Έτησία).

Η συνδρομή αρχίζει από τον Ιανουάριο έκάστου έτους και προπληρώνεται. Συνεργασία, γράμματα, έπιταγές κλπ. στη διεύθυνση: Περιοδικό «ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΖΩΗ» όδός Περικλέους 21 Αθήνας (Κ). Τηλ. 27-173.

ΕΤΟΣ Ι

ΜΑΡΤΙΟΣ 1962

ΤΕΥΧΟΣ 3

Διευθύνσεις κατά νόμον: Διευθυντοῦ: Βασ. Σοφίας 8 — Νέα Σμύρνη.
Έκδότης: Βυζαντίου 13 — Νέα Σμύρνη. Τυπογραφικά Έργασία: Γερ. Γεωργιάδη & Σία Όδός Βαλτετσίου 62 — Αθήναι — Τηλ. 624-692

Έγγράφονται συνδρομηταί και πωλοδνται προηγούμενα τεύχη του περιοδικού «ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΖΩΗ» εις τό Γραφεία μας
ΟΔΟΣ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ 21 — ΑΘΗΝΑΙ — ΤΗΛ. 27.173

ΤΟ "ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΖΩΗ"

Θ: δημοσιεύση σε προσεχή τεύχη του και τις μελέτες:

1. Εύστ. Γεωργίου: Ψυχική προετοιμασία του παιδιού για το σχολείο.
2. Δημ. Χατζηγυλλέζου: Το μάθημα της Ιχνογραφίας.
3. Γ. Κυριαζοπούλου: Θετικοί και άρνητικοί παράγοντες της μαθήσεως.
4. Αθ. Γκρόζα: Η έννοια του νέου σχολείου.
5. Ίω. Κοκμοτοῦ: Το πρόβλημα της διγλωσσίας.
6. Χάρη Σακελλαρίου: "Αμιλλα και αὐτοάμιλλα.
7. William G. Perry (Μετάφρ. Κων. Άλεξάντου): Τα πορίσματα της επί της προσανατολισμοῦ έπιτροπής: Επί των σχέσεων ψυχοθεραπευτικής και προσανατολισμοῦ.
8. Δημ. Ηλιοπούλου: Αί εισαγωγικά εξέτάσεις εις τα Πανεπιστήμια και η επιλογή των ίκανωτέρων.

Σε προσεχή τεύχη επίσης του «Σχολείου και Ζωής» θα δημοσιευτοδν βιβλιοκριτικά σημειώματα για κάθε βιβλίο που έχουν σταλή δυό αντίτυπα του στο περιοδικό.

Οἱ κανόνες καὶ οἱ νόμοι τῆς συμπεριφορᾶς, ποὺ ἰσχύουν μέσα σὲ μιὰν ὁμάδα ἢ τάξη μποροῦν ἀπὸ τὴν ἠθικὴ ἄποψη νὰ εἶναι καὶ ἀντίθετοι, ἀνάλογα φυσικὰ μὲ τὶς περιστάσεις. Μέσα σὲ μιὰ τάξη μπορεῖ ἡ κοροϊδία τοῦ δασκάλου, ἡ μυστικὴ ἢ φανερὴ ἀντίθεση πρὸς τὸν δάσκαλο, τὰ πειράγματα, οἱ φάρσες κ.λπ. νὰ ἀποτελοῦν τὸν κανόνα. Ὅποιος τότε προχωρεῖ ὡς τὰ ἄκρα, ἀναγνωρίζεται ἀμέσως ὡς ἥρωας τῆς τάξεως. Στὴ μεταξὺ τῶν μαθητῶν συμπεριφορὰ μπορεῖ ἡ ἀμιλλα μὲ ταπεινὰ μέσα, ἡ κτηνώδης αὐτοεπιβολή, ὁ ἐξοργιστικὸς συναγωνισμὸς νὰ ἀποτελοῦν τὸν κανόνα. Ὅποιος δὲν συμμορφώνεται μὲ τὸν κανόνα, μπορεῖ νὰ θεωρητῇ ἀδύνατος.

α) Μερικές παραπομπές στις συνήθειες της τάξεως: πότε πα-
ρουσιάζονται τα παιδιά στην τάξη; πώς φέρνεται ή τάξη στους άργοπο-
ρούντας; πώς φέρνεται ο μαθητής όταν μπαίνει στην αίθουσα της τάξεως,
όταν χαιρετά το δάσκαλο, τους συμμαθητές; είναι θρασύς, άγενής ή δείχνει
σεβασμό και ευγένεια;

μα, μυστικές γραφές;) κ.λπ.

Σε όλα αυτά τα αστάθμητα φαίνεται κάποιος στύλ, που δίνει το χαρακτηριστικό γνώρισμα της τάξεως. Πόσο διαφορετικό μπορεί να είναι το στύλ της τάξεως, το πνεύμα της τάξεως, φαίνεται από τη σύγκριση των αντίθετων τύπων τάξεων. Έδω ή τάξη με το στύλ της αμορφίας, εκεί με το στύλ του πολιτισμού, που τελειώνει την πολύπλευρή της εργασία χωρίς

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν ἀπόλυση ἀπὸ τὸ σχολεῖο.

Οἱ ὀνομαστικῆς γιορτές: Τὸ παιδί ποὺ γιορτάζει πρέπει νὰ προσέλθῃ στὸ σχολεῖο μιὰν ὥραν ἀργότερα. Ἐκεῖ βρίσκει πάνω σ' ἓνα τραπέζι μικρὰ δῶρα. Τοῦ δωρίζομε ἓνα τετράδιο, ὅπου τὸ κάθε παιδί ἐπικολλᾷ μιὰν εἰκονίτσα ποὺ ζωγράφισε ἐπίτηδες ἢ καταχωρεῖ ἓνα γνωμικὸ ἢ ἀπόφθεγμα. Τὰ τετράδια αὐτὰ φυλάσσονται πολὺν καιρὸ σὰν πολύτιμο κτῆμα. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς τάξεως συγχαίρει τὸν ἐορτάζοντα μαθητὴ καὶ ἡ τάξη τραγουδεῖ ἓνα σχετικὸ τραγούδι. Ἐορταστικὰ ἐπίσης γίνεται ἡ εἰσοδοχὴ ἐνὸς νέου παιδιοῦ στὴν τάξη. Ὁ νεοφερμένος ἀποκτὰ γιὰ τὸ διὰστημα τῆς προσαρμογῆς του ἓνα ἀνάδοχον, ποὺ τοῦ παραστέκεται πάντα καὶ τὸν εἰσάγει ὑπεύθυνα στὰ ἔθιμα τῆς τάξεως. Γιὰ τὸν μαθητὴ πάλι, ποὺ ἀποχωρεῖ ὀριστικὰ ἀπὸ τὴν τάξη, γίνεται ἀποχαιρετιστήρια γιορτὴ, μὲ τὴν παρουσία τῆς μητέρας ἢ τοῦ πατέρα καὶ τοῦ προσφέρονται μικρὰ ἐνθῦμα.

Αυτά τὰ καθιερωμένα ἔθιμα, πού προσλαμβάνουν τελετουργική μορφή, ἔχουν ἐξαιρετική σημασία. Δημιουργοῦν μέσα στὴν ὁμοιομορφία τῆς καθημερινῆς ζωῆς σταθερὲς τομεῖς, ἀποτελοῦν μεγάλες στιγμές, ἐντάσσουν τὸ ἄτομο στὴν κοινότητα καὶ εἶναι πολὺ συναισθηματικὰ θεμελιωμένες. Κοινὰ ἔθιμα, κοινὲς γιορτὲς καὶ τελετὲς δίνουν στὴν ὁμάδα μιὰ σταθερὴ συνοχή. "Αν ἀπαγορεύσαμε σ' ἓνα παιδί τὴ συμμετοχὴ σ' αὐτές, θὰ ἔνοιωθε πολὺ σκληρὰ τὸν ἀποκλεισμόν αὐτὸν ἀπὸ τὴν κοινότητα. Ἡ μὴ συμμετοχὴ ἢ ἡ διατάραξη τῶν ἐθίμων θεωρεῖται ἀπὸ τὴν τάξη ὡς ἁμάρτημα καὶ ἐπιφέρει συνήθως κυρώσεις ἀπὸ τὴν ὁμάδα.

99

λείο της μαθήσεως δλόκληρη την προσοχή απορροφούσε ή διδασκαλία. "Όλες τις διαταγές έδινεν ό δάσκαλος. Στο σχολείο αυτό δεν μπόρεσε να αναπτυχθή ιδιότυπη και εύσυνειδητη πειθαρχία. Σήμερα όμως τό σχολείο στηρίζεται μόνο στον έαυτό του και πρέπει τό ίδιο να δημιουργήση τόν κανονισμό της συμπεριφοράς και της ζωής του. "Ο γυμνός διδακτικός χώρος επιβάλλεται να μεταβληθή σε σχολική αίθουσα, πού να θεωρούν τὰ παιδιά σαν δικό τους σπίτι και χώρο δικής τους ζωής, πού στολίζουν και τηρούν καθαρό, όπου μπορούν να κινούνται ελεύθερα, αλλά με σεβασμό της ελευθερίας των άλλων, όπου όλα έχουν τη θέση τους και την ώρα τους. "Η δημιουργία έπειτα συνηθειών συναναστροφής και ή ρύθμιση της πορείας των ήμερών, εβδομάδων και του έτους με την έναλλαγή έργασις, αναπάσεως, κατανύξεως και γιορτής. "Όλοι οι οργανικά δημιουργηθέντες κοινωνικοί οργανισμοί (οικογένεια, κοινότης) παρουσιάζουν τέτοιου είδους διάρθρωση της έσωτερικής τάξεως και διαπαιδαγωγούν όσον καιρό μένει άθικτος ό διακανονισμός αυτός. "Όταν ή διάρθρωση αυτή των συνηθειών, ήθων και έθιμων διαλυθή, εξαφανίζεται επίσης ή μορφοποιητική τους δύναμη.

Ίδρυτής και φορέας σταθερού κανονισμού στίς κατώτερες τάξεις του σχολείου είναι ό δάσκαλος. Σ' αυτόν μεταβιβάζεται ό σύνδεσμος γονέων - παιδιών. Αυτός είναι ή αϋθεντία και γι' αυτόν υπάρχει πειθαρχία. Άφοϋ ή άγωγή είναι πρωταρχικός σκοπός του σχολείου, σπουδαιότατη άποστολή του δασκάλου είναι ή δημιουργία σπιτικής σχολικής ατμόσφαιρας.

Και έρωτάται: διαθέτει ό δάσκαλος τόν άναγκαίο γι' αυτό χρόνο; Άρχίζομε τη σχολική μας ήμέρα κανονικά με μιá σύντομη προσευχή, έπειτα διαδέχονται ή μιá την άλλη οι διδακτικές ώρες, ως ότου κτυπήση τό κουδούνι «δώδεκα ή μία». "Ο δάσκαλος γεμάτος άγωνία άγανακτεί για τό άναλυτικό και τό ώρολόγιο πρόγραμμα. Πέτυχα τό διδακτικό μου σκοπό, τό σκοπό του προγράμματος; πάει καλά τό υλικό; είναι έτοιμες οι προβλεπόμενες εργασίες στα τετράδια των παιδιών; "Αν πρέπει να λάβωμε στα σοβαρά τό «σχολείο της άγωγής», τότε τό πρώτο σχολικό έτος επιβάλλεται να μετατραπή από αίθουσα αποκλειστικής διδασκαλίας σε σπιτική αίθουσα για τη δημιουργία καλών τρόπων συμπεριφοράς.

"Ετσι θα μπορούσε να λυθή επίσης τό πρόβλημα της σχολικής ώριμότητος και πρωιμότητος. Πόσες άγωνίες, βάσανα, άβελαιότητες, συναισθήματα μειονεξίας και άπογοητεύσεις συνδέονται με τις υπερβολικές απαιτήσεις και τό παραφόρτωμα των παιδιών; Μπορεί τό παιδί από διανοητική άποψη να είναι σχολικά ώριμο, από κοινωνιολογική όμως άποψη σήμερα με τὰ έξ χρόνια της ηλικίας του δεν είναι άκόμη ώριμο. Άπό πολλά παιδιά λείπει έντελώς ή «ζεστή σπιτική ατμόσφαιρα» και στα περισσότερα δεν είναι άκόμη σταθεροποιημένες οι καλές συνήθειες. Οι συνθήκες της έποχής επιβαρύνουν τό σχολείο με την άποστολή αυτή. "Επιβάλλεται επίσης να σκεφθούμε πολύ σοβαρά, αν δεν θάπρεπε να συνενωθούν οι τρεις πρώτες τάξεις σε μιá αίθουσα. "Ετσι θα μπορούσε να δημιουργηθή μιá παράδοση, πού θα αντιπροσωπεύεται από τὰ μεγαλύτερα παιδιά και θα έλκυή με τη γοητεία της τὰ νεώτερα παιδιά. Τὰ παιδιά μαθαίνουν μιμητικά από τους μεγαλύτερους συντρόφους. "Ετσι στο κατώτερο τμήμα δεν θα στηρίζονται όλα μόνο στο πρόσωπο του δασκάλου, αλλά και στην παράδοση της τάξεως.

3. Κοινωνική ζωή και άπλή ήθικότης

"Από τό 10ο - 11ο έτος της ηλικίας αρχίζει μιá σπουδαία μεταβολή στην κοινωνική ζωή των παιδιών. Τὰ παιδιά απομακρύνονται και χειρα-

φετούνται σιγά σιγά από την έπιρροή των ένηλίκων. Μεταξύ των όμηλικών αρχίζει μιá ιδιαίτερη κοινωνική ζωή. Χαρακτηριστική γι' αυτό είναι ή ροπή για την όργάνωση συμμοριών. "Η κρίση και ή εκτίμηση των συντρόφων του είναι για τόν νέο τώρα σπουδαιότερη από την κρίση και εκτίμηση των ένηλίκων. "Αν μέσα στον κύκλο των συντρόφων έπικρατεί ό κανόνας: «τό να φοβής γάντια είναι σεμνοτυφία και άπρέπεια», ό νέος θα συμμορφωθή άμέσως με τόν συντροφικό κανόνα και όχι με την έντολή των γονέων. Με την άνεξαρτοποίηση αυτή της παιδικής όμαδικής ζωής παρουσιάζεται ένα νέο στοιχείο. Τὰ παιδιά πού ζούν όμαδικά με τους όμηλικούς των έγιναν πια ώριμα, με την όμοφωνία και τόν άμοιβαίο σεβασμό να δημιουργήσουν μόνο τους κανόνες, νόμους και έθιμα για τη συμβίωση και συνεργασία μέσα στην όμάδα. Άπό δώ και πέρα διαμορφώνεται, παράλληλα με τόν καθωρισμένο έπίσημο κανονισμό πού αντιπροσωπεύει ό δάσκαλος, ένας άλλος άνεπίσημος κανονισμός της τάξεως, πού αντιπροσωπεύουν τὰ παιδιά.

Μπορεί να βρísκεται σε άμεση αντίθεση με τόν έπίσημο κανονισμό και να έχωμε έτσι μιá διπλή ήθική της τάξεως. "Αν τό κέντρο του βάρους κλίνη προς την άνεπίσημη πλευρά, τότε ό δάσκαλος είναι άπομονωμένος και οι παιδαγωγικές του προσπάθειες μένουν χωρίς σπουδαία έπιτυχία. Θα μπορούσε να πράξη ένα μόνο, με άυστηρά άυταρχικά μέσα και με περιορισμό όλων των κοινωνικών δεσμών των μαθητών, να έμποδίση τη σύνταξη ενός άνεπίσημου κανονισμού. Τό αποτέλεσμα φυσικά θα ήταν πολύ δυσάρεστο. "Επίσημος και άνεπίσημος κανονισμός της τάξεως πρέπει να έναρμονίζονται. "Ο έναρμονισμός των δύο γίνεται με την **αυτοδιοίκηση και την όμαδική διδασκαλία**. Στη συνεργασία μέσα στην όμάδα με ίσους τὰ παιδιά είναι λυτρωμένα από την άυταρχική πίεση, είναι ελεύθερα να σκεφθούν μόνο τους, μπορούν άρμονικά με τους όμοίους των να βρούν και να θέσουν κανόνες, νόμους και να καθιερώσουν έθιμα για την κοινωνική τους δράση. Αυτό σημαίνει ότι τό παιδί άπελευθερώνεται στη φάση αυτή από την άναγκαστική αϋθεντία και αποκτά σιγά σιγά την πνευματική και ήθική του άνεξαρτησία. Με την ήθική άνεξαρτησία αρχίζει και ή βαθμιαία στροφή και έσωτερική άπόκτηση των άπολύτων αξιών, πού φτάνει στο ύψιστο σημείο την έποχή της έφηβείας. "Ο δρόμος οδηγεί από τὰ έθιμα, πού έθεσε ή παράδοση ή ή αϋθεντία προς την έσωτερικά θεμελιωμένη ήθικότητα. "Η άλλαγή της θέσεως μεταξύ των δύο πόλων είναι ή άπελευθέρωση από τους μονομερείς αϋθεντικούς ή άναγκαστικούς κανόνες, από τόν έγωκεντρισμό και ή προσαρμογή προς τόν κανόνα πού ισχύει μεταξύ ίσων και όμοφρώνων. "Επάνω στο έδαφος αυτό αναπτύσσονται επίσης οι προσωπικές και κοινωνικές αρχές μιáς άπλής ήθικότητος. Τέτοιες αρχές είναι: πιστή εκτέλεση του καθήκοντος, παρρησία, τιμιότης και αξιοπιστία στην έπικοινωνία με τους συνανθρώπους, σταθερότης και έμβριθεία σε όλες τις εργασίες και επιδόσεις, αλήθεια σε όλες τις εκδηλώσεις της ζωής, φυσική καλώςύνη, συμπάθεια και έξυπηρετικότης προς τους πάσχοντας συνανθρώπους, σεβασμός του ζωτικού χώρου των άλλων ανθρώπων, συντροφικότης κατά τη συμβίωση και συνεργασία, αξιοπρέπεια της συμπεριφοράς σε κάθε περίπτωση, διατήρησης της καλής φήμης.

Είναι αυτόν ό το, ότι οι άρετές αυτές δεν καλλιεργούνται με ήθικές έπικρίσεις, αναπτύσσονται μόνο με τόν πραγματικό σύνδεσμο με την εργασία και την κοινότητα. Χωρίς την έπαφή με την πραγματικότητα γεννάνται μόνο μιá νεφελώδης ατμόσφαιρα ύποθετικών διαθέσεων, αλλά δεν μορφώνονται άρετές. "Όσον καιρό τό σχολείο εξακολουθή να είναι ίδρυμα μόνο διδασκαλίας και μαθήσεως, θα λείπη τό έδαφος για την άνάπτυξη

των ἀρετών της ἀπλής ἠθικότητος. Μόνο ἡ διεύρυνση τοῦ σχολείου σὲ τόπο ζωῆς καὶ ἐργασίας της νεολαίας καὶ ἡ βαθμιαία ἀπελευθέρωσή του σὲ αὐθυπόστατη κοινωνικὴ ζωὴ δημιουργεῖ αὐτὸ τὸ ἔδαφος.

Ὅταν ὁμιλοῦμε γιὰ πολιτισμό, ἡ σκέψη μας πάει ἀμέσως στὶς πνευματικὲς περιοχές, στὴν τέχνη, στὴ φιλολογία, στὴ φιλοσοφία, στὴ θρησκεία, στὶς δημιουργίες τῶν πνευματικῶν ἡρώων, στὰ λεγόμενα ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ, στὸ «ἀντικειμενικοποιημένο πνεῦμα» καὶ πολὺ λίγο στὸν πολιτισμὸ τῆς καθημερινῆς ζωῆς, στὸ «ἀντικειμενικὸ πνεῦμα», ποῦ ζεῖ καὶ κινεῖται ἀδιάκοπα μέσα στὴ ζωὴ. Εἶναι μεγάλη πλάνη τῆς παιδαγωγικῆς τοῦ πολιτισμοῦ, τὸ νὰ νομίζη, ὅτι ἡ προσφορὰ τῶν ἐκπολιτιστικῶν ἀγαθῶν, ἡ μετάδοση τῶν ἀντικειμενικοποιημένων πνευματικῶν περιεχομένων μπορεῖ νὰ θεμελιώσῃ πολιτισμό. Ὁ πολιτισμὸς δὲ μπορεῖ νὰ διατηρηθῇ σὰν περιφραγμένο πνευματικὸ πάρκο, γιατί μὲ τέτοια μορφή θὰ πορίστανε μιὰν ἐσωτερικὴ μόνο περιοχὴ γιὰ τοὺς «μορφωμένους». Τὸ σχολεῖο ὡς «διαμετακομιστικὸς τόπος γιὰ τὰ ἐκπολιτιστικὰ ἀγαθὰ» δὲν εἶναι ἀκόμη παράγων πολιτισμοῦ, θὰ γίνῃ τέτοιος τότε μόνον, ὅταν μόνο του μὲ τὴ δική του αὐθυπαρξία θὰ παρουσιάσῃ ἓνα κοινωνικὸ καὶ ἐκπολιτιστικὸ σύστημα δυνάμεων καὶ μὲ αὐτὲς μορφῶν καὶ διαπλάσῃ τὸν ἄνθρωπο.

4. Τύποι τάξεων

Ἐδῶ γεννᾶται τὸ μεγάλο ἐρώτημα : Ἐξελλίσσεται πραγματικὰ τὸ πνεῦμα τῆς τάξεως μὲ τὸν ἰδανικὸ τυπικὸ τρόπο ποῦ περιγράψαμε ; Θὰ μπορούσαμε νὰ ἀπαντήσωμε στὸ ἐρώτημα αὐτὸ μὲ ἓνα «ναί», ἂν δὲν ὑπῆρχαν παρὰ πολλὰ «ἐάν», ποῦ ἀποτελοῦν ἀναγκαῖες προϋποθέσεις. Ναί, ἂν προὔπῃρχε στὶς αἰθούσες τοῦ σχολείου ἡ «σπιτικὴ ἀτμόσφαιρα», ἂν ἡ τάξη ἀποτελοῦσε ἓνα κοινωνικοεκπολιτικὸ σύστημα δυνάμεων, ἂν ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς προβάδιζε τῆς διδασκαλίας, καὶ ἂν ἡ τάξη ἦταν μιὰ γνήσια κοινωνία ζωῆς καὶ ἐργασίας.

Τὸ σύνολο τῶν προϋποθέσεων αὐτῶν παρουσιάζεται πολὺ σπάνια, συχνὰ λείπουν ὅλες οἱ προϋποθέσεις. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ τόσο μεγάλη διαφοροποίηση τῶν «πνευμάτων τῆς τάξεως».

Τὸ «πνεῦμα τῆς τάξεως» ὅμως μπορεῖ νὰ ρέπῃ καὶ πρὸς τὰ κάτω. Ἡ σύνθεση μιᾶς τάξεως μπορεῖ νὰ εἶναι πολὺ δυσμενῆς (σχολεῖται π.χ. σὲ κακόφημες συνοικίες), ψευτοπαλληκαράδες καὶ βάνανσοι τύποι μποροῦν νὰ δώσουν τὸν τόνο καὶ ὡς ἀρχηγοὶ κλίμας νὰ καθορίζουν τὸ πνεῦμα τῆς τάξεως. Ὅπως ἡ ἀντικοινωνικὴ οἰκογένεια ἔχει τὶς ἰδιαίτερές της συνήθειες, τὰ ἰδικὰ της ἔθιμα, ἔτσι καὶ ἡ τάξη τῶν τύπων αὐτῶν. Ὁ ψυχολόγος Simo-peit (σχολικὴ ψυχολογία 1953) περιγράφει μιὰ τέτοια τάξη. Πρόκειται γιὰ 32 παῖδιά ποῦ δὲν προβιβάστηκαν τὰ παῖδιά αὐτὰ ὅλα προεφηβικῆς ἡλικίας συγκεντρώθηκαν σὲ μιὰ «εἰδικὴ ἀναμορφωτικὴ τάξη». Ἡ τάξη βρισκόταν σὲ διαρκὴ ὑπερδιέγερση, εἶχε μεγάλη μανία νὰ προκαλῇ ἐντυπώσεις μέσα κυριαρχοῦσε ἓνα ἀντιπολιτευτικὸ ἐπιθετικὸ φέρεσιμον ἐναντίον τοῦ κύρους τοῦ δασκάλου ἐπαναστατοῦσαν. Πολλὰ μποροῦν νὰ ἐξηγηθοῦν ἀπὸ τὴ θέση τῶν ἀπορριφθέντων, τὴ νοοτροπία τῆς προεφηβικῆς ἡλικίας καὶ τὴ συνηθισμένη διαγωγὴ τῶν δυσαγῶνων μαθητῶν. Δὲν πρόκειται λοιπὸν μόνο γιὰ μιὰ συσσώρευση ὁμοειδῶν μορφῶν συμπεριφορᾶς, πρόκειται γιὰ τὴν ἐμπέδωσή τους μὲ τὴν προσαρμογὴ τῆς μιᾶς μορφῆς στὴν ἄλλη, γιὰ τὴ δημιουργία προτύπων συμπεριφορᾶς ποῦ θὰ ἀνυψωθοῦν σὲ κανόνα. Θὰ μπορούσαμε νὰ κάνωμε ἓνα πείραμα καὶ νὰ μεταφέρωμε μερικὰ υποδειγματικὰ παῖδιά στὴν τάξη αὐτή. Οἱ συνέπειες εἶναι ὀλοφάνεραι : Ἡ τάξη θὰ πείραζε, θὰ περιγελοῦσε καὶ θὰ κοροΐδευε τὰ υποδειγματικὰ παῖδιά, ὡς

ὅτου θὰ κατάφερε νὰ τὰ προσαρμόσῃ στὴ γενικὴ συμπεριφορὰ. Ἐδῶ ἡ διαγωγὴ τῶν ἀναγῶνων παιδιῶν δὲν εἶναι μόνον ἀτομικὴ, ἀλλὰ κοινωνικὰ κανονισμένη διαγωγὴ. Ὅποιοι συμπεριφέρεται διαφορετικὰ ἀπὸ τὸν καθιερωμένο κανόνα, διαφορετικὰ ἀπὸ τὸν κώδικα συμπεριφορᾶς τῆς τάξεως, αὐτὸς θεωρεῖται παρείσακτος καὶ ἀνεπιθύμητος, τὸν πιέζει τὸ βάρος ὀλόκληρης τῆς τάξεως.

Ἀπέναντι στὴν τάξη τῶν δυσαγῶνων ἀγοριῶν ὁ ψυχολόγος Ruppert (κοινωνικὴ ψυχολογία 1954) ἀντιτάσσει τὴν ὑστερικὴ τάξη τῶν κοριτσιῶν.

Τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς γνώρισμα εἶναι ἡ πληθώρα τοῦ συναισθημάτων, ἡ εὐαισθησία, ἡ ὀνειροπόληση. Ἡ τάξη δείχνει μιὰ μόνιμη συναισθηματικὴ ἐνταση, ποῦ ὁδηγεῖ σὲ θυελλώδεις ἐκρήξεις. Οἱ τρόποι τῆς συμπεριφορᾶς προξενοῦν ἐκπληξη, εἶναι ὑπερβολικοί, προσποιητοί, προκλητικοί. Κυριαρχεῖ ἡ μανία γιὰ ἐντυπώσεις (κουτσομπολιό) καὶ ἐρεθιστικὸ κουβεντολόι. Οἱ δασκάλες λατρεύονται τὰ κορίτσια ἐπιδιώκουν τὴν εὐνοιά τους καὶ συναγωνίζονται συνήθως μὲ πολὺ ἐρεθιστικὴ διάθεση γιὰ χάρη τους. Ἄν ἡ δασκάλα μιᾶς τέτοιας τάξεως ἀνήκῃ σὲ αὐστηρὸ, ἀποκρουστικὸ τύπο, μπορεῖ καὶ νὰ μισηθῇ. Ἄν παρουσιάσῃ εὐέξαπτη συμπεριφορὰ, εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ ἐπαναφέρῃ τέτοιες τάξεις στὴν πραγματικότητα. Μεταξὺ τοῦ πνεύματος μιᾶς χρηστῆς τάξεως καὶ τοῦ «πνεύματος» μιᾶς ἀνάγωγης τάξεως παρουσιάζονται ὅλες οἱ δυνατὲς ποικιλίες.

5. Φορεῖς τοῦ πνεύματος τῆς τάξεως

Τὸ πνεῦμα τῆς ομάδας ἔχει πάντα ἀνάγκη κάποιας ἡγεσίας. Τὸ πνεῦμα ὑπάρχει μόνον ὅταν φέρεται, ἐνσαρκώνεται καὶ ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ πρόσωπα. Ἄς λάβωμε ὑπόψη τὶς οἰκογένειες, ὅπου ὁ πάππος ἢ ἡ μάμμη ἐνσαρκώνουν τὴν οἰκογενειακὴ παράδοση, ἀντιπροσωπεύουν ἔντονα τοὺς κανόνες τῆς οἰκογενειακῆς τιμῆς καὶ σέβονται πάντα τὴν τήρηση τῶν οἰκογενειακῶν ἐθίμων. Ὅταν ἀποθάνουν ἢ ὅταν σβῇ τὸ κύρος τους καὶ δὲν ἀναλάβῃ κανένας ἄλλος τὸν ρόλο τῆς προφυλάξεως καὶ διατηρήσεως τοῦ οἰκογενειακοῦ πνεύματος, τότε τὸ πνεῦμα τοῦτο μπορεῖ νὰ μεταβληθῇ σὲ ἐκπληκτικὰ λίγο διάστημα. Τὸ ἴδιο φαινόμενο διαπιστώνομε σὲ ὅλες τὶς μικρὲς ομάδες.

Στὴ σχολικὴ τάξη ἐπίσης μποροῦμε νὰ διαπιστώσωμε ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς τάξεως δὲν ἐνσαρκώνεται, δὲν φέρεται καὶ δὲν ἀντιπροσωπεύεται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἀπὸ ὅλα τὰ παῖδιά. Τὸν ἀποφασιστικὸ ρόλο γιὰ τὴ δημιουργία καὶ τὴ διατήρηση τοῦ πνεύματος τῆς τάξεως, κατὰ κανόνα, παίζουν οἱ ἐπικρατοῦντες μαθητὲς, οἱ ἡγετικὲς δυνάμεις, οἱ «ἀστέρες», ποῦ δίνουν ὅλο τὸν τόνο. Τὰ πρότυπα συμπεριφορᾶς ποῦ δημιουργοῦν αὐτοί, κάνουν ἐντύπωση στοὺς ἄλλους, τὰ ἀπομιμοῦνται οἱ κανόνες, τὰ ἔθιμα, οἱ νόμοι τους ἀπαιτοῦν κύρος καὶ ἰσχύ. Ὁ ἡγετικὸς αὐτὸς ρόλος δὲν περιέρχεται ποτὲ σὲ ἄλλα κατώτερης σειρᾶς παῖδιά. Καὶ μέσα στὴν τάξη ὑπάρχει τὸ πρόβλημα τῶν ἐκλεκτῶν. Ὅταν λείπουν τέτοιες συγκεντρωτικὲς καὶ ἔντονες δυνάμεις, τότε δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ καμιά συμπίκνωση καὶ σταθεροποίηση τοῦ πνεύματος τῆς τάξεως.

Λίγα ἄτομα συνήθως ἐξασκοῦν ὠρισμένην ἐπίδραση στὸ πνεῦμα τῆς τάξεως. Ὁ ψυχολόγος M. Mey (αὐθόρμητη καὶ ἐκλεκτὴ ἡγεσία) μᾶς πληροφοροῦν γιὰ τοὺς μαθητὲς τῆς τρίτης τάξεως ἐνὸς Γυμνασίου, ὅτι ἐξακολουθοῦσαν ἀκόμη νὰ δείχνουν συμπεριφορὰ «παιδιῶν». Μεγάλῃ μεταβολῇ στὴν τάξη αὐτὴ ἔφερε σὲ λίγο ἓνας νέος συμμαθητής, ποῦ ἦρθε στὴν τάξη ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα. Τὸ μαθητικὸ πιλίκιο ὑποχώρησε ἀμέσως στὸ καπέλλο, τὰ παῖδιά ἄρχισαν νὰ συχνάζουν στὰ χορευτικὰ κέντρα, τὸ σχολι-

Γνωρίζουμε από τη ψυχολογία του παιδιού, ότι στην προεφηβική ηλικία ο άρχηγος εξαρτάται από την ομάδα. Δεν μπορεί να ενεργή αυθαίρετα, αλλά πρέπει να προσέχει τη διάθεση, τη θέληση και το πνεύμα της ομάδας. Μπορεί βέβαια να έπηρεάσει ουσιαστικά το ομαδικό πνεύμα αλλά σύγχρονα εξαρτάται απ' αυτό. Η ομάδα αντιπροσωπεύει τους ισχύοντες κανόνες και έθιμα και απέναντι του άρχηγού άκόμενη και αυτός οφείλει, αν θέλει να κρατηθεί σταθερά, να ένοσρκώνη επίσης και να αντιπροσωπεύη το πνεύμα της τάξεως. Και έπειδή με την προεφηβική ηλικία ώριμάζουν συλλογικά τα παιδιά για μιαν αυθόπαρκτη ομαδική ζωή και άρχίζουν να θέτουν στον έαυτό τους κανόνες, έθιμα και νόμους, μπορούμε μόνον από την εποχή αυτή και έξης να μιλούμε για μιá γνήσια ομάδα, για μιá συνείδηση του Έμεις και για ένα γνήσιο πνεύμα της ομάδας και της τάξεως.

104

Στή σπουδή κάθε ἐπιστημονικοῦ ἢ ἄλλου κλάδου ἡ θεωρία παίζει τὸ ρόλο της. Πόσο μεγάλο ἀκριβῶς ρόλο παίζει ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ τὴ φύσι τοῦ κλάδου ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ τί ἐννοοῦμε μὲ τὴ λέξη «θεωρία». Θεωρία καὶ περιγραφή εἶναι λέξεις ποὺ ὑπεισέρχονται ἡ μία μέσα στὴν ἐννοιολογικὴ περιοχὴ τῆς ἄλλης. Καὶ χωρὶς νὰ δώσουμε ἓνα ἀκριβῆ ὄρισμό τῆς θεωρίας μποροῦμε νὰ συμφωνήσουμε ὅτι ἡ συμβολὴ της εἶναι πολὺ μεγαλύτερη σὲ ὀρισμένες μαθήσεις παρὰ σὲ ἄλλες· στή φυσικὴ ἐπιστὴμὴ π.χ. παρὰ στήν ἱστορία.

«ἐφαρμόζει»). Ἡ διαφορὰ προσεγγίσεως ἀνάμεσα στὸν «ἐπιστήμονα πρακτικῶν ἐφαρμογῶν» καὶ στὸ δάσκαλο εἶναι πράγματι θεμελιώδης. Ἀναγνωρίζον-
τας κανεὶς πλήρως τὸ ἐπιβεβλημένο τῆς ἀφητηριακῆς αὐτῆς διακρίσεως
ἔχει ἤδη κάμει τὸ πρῶτο μεγάλο βῆμα στὴν κατανόησι τοῦ τί εἶναι ἀγωγή.
Βασικὰ ἡ διαφορὰ προσεγγίσεως ἔγκειται σὲ τοῦτο: ὅτι ἐνῶ ὁ τεχνολόγος
ἐπιβάλλει τὴ θέλησί του ἐπάνω σὲ ἄψυχο ὑλικό, ὁ δάσκαλος ἔχει νὰ κάμῃ
μὲ ἄλλα ἀνθρώπινα ὄντα, δηλαδῆ, σὲ τελευταῖα ἀνάλυσι, μὲ εἰκόνες τοῦ
ἐαυτοῦ του. Ἐπιδίδωξι του εἶναι νὰ τοὺς βοηθήσῃ νὰ γίνουν ἱκανοὶ γιὰ
προσωπικὲς ἐπιτεύξεις σὲ πρόγραμμα ζωῆς, δύναμι κατανόησεως καὶ πρα-
κτικὲς δεξιότητες. Σὲ τοῦτο ὁ δάσκαλος τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος χρειά-
ζεται πολὺ περισσότερα πράγματα ἀπὸ ὅ,τι οἱ θεωρητικοὶ τῆς γλώσσας
ἔχουν νὰ προσφέρουν σὲ γραμματικὲς, συντακτικὲς καὶ ἄλλες παρόμοιες
συνταγές.

* Το ἄρθρο—ἀδημοσίευτο ἀκόμα στο πρωτότυπο—στηρίζεται σὲ ἀνακοίνωσι μὲ τὴν εὐκαιρία ἑνὸς συνεδρίου ποῦ ἔγινε στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Cambridge τὸν Ἰούνιο τοῦ 1961. Στὸ συνέδριο ἔλαβον μέρος εἰδικοὶ σὲ γλωσσικὰ ζητήματα καὶ καθηγηταὶ Παιδαγωγικῆς τῆς Μ. Βρετανίας μὲ θέμα συζήτησιν τὴ διδασκαλίαν τῆς ἀγγλικῆς σὲ ξένες χώρες.

105

σκαλος είναι εκείνο που θα δξύνη την δράσί του ώστε να καταλαβαίνει πως βλέπουν οι μαθηταί τα έργα με τα όποια καταγίνονται και πως θα μπορούσε να τους παρασχεθῇ συνετή βοήθεια για να υπερνικήσουν τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν. Πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνσι ἡ θεωρία θὰ πρέπει κατ' ἀρχὴν νὰ βοηθήσῃ τὸ δάσκαλο νὰ κατανοήσῃ πληρέστερα τί κάνει αὐτὸς ὁ ἴδιος ὅταν μαθαίνει. Τὶς δυσκολίες τῶν μαθητῶν του μπορεῖ νὰ τις ἐκτιμῇ μόνο κατ' ἀναλογίαν με τις δικές του. Αὐτὸ ἀληθεύει ἔστω καὶ ἂν ὁ δάσκαλος βρίσκεται σ' ἓνα πολὺ πρὸ προχωρημένο στάδιο μαθήσεως: οἱ δυσκολίες με τις ὁποῖες παλεύουν δάσκαλος καὶ μαθηταί εἶναι ἀκριβῶς τοῦ ἰδίου γένους. Ἡ ἀναγνώρισι αὐτοῦ τοῦ γεγονότος στὴν πράξι (εἴτε εἶναι ἀποτέλεσμα θεωρητικῆς ἐμβαθύνσεως εἴτε ὄχι) εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους ὁρους γιὰ τὴ δημιουργία ἀτμοσφαίρας συμπαιδείας ἀνάμεσα στὸ δάσκαλο καὶ τὸ μαθητὴ.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἓνα σημαντικό μέρος τῆς θεωρίας τῆς ἀγωγῆς ἔχει τὴν προέλευσί του στὴν ἔρευνα τοῦ πῶς πρέπει νὰ γίνῃ ἡ ταξινόμησι τῆς ὕλης κάθε μαθήματος ὥστε νὰ διευκολύνεται ἡ πρόσκτησί του ἀπὸ τὸ μαθητὴ. Καὶ ζητήματα αὐτῆς τῆς κατηγορίας ὥστόσο μποροῦν νὰ τὰ ἀντιμετωπίσουν ἐπιτυχῶς μόνον ὅσοι ἔχουν ἤδη κατανοήσῃ βιωματικὰ τις δυσκολίες τῶν ἀρχαρίων. Μολονότι σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι ἡ τεχνικὴ πού περιγράφουν οἱ θεωρητικοὶ τῆς γλώσσας μπορεῖ νὰ ἔχη τὴ θέσι τῆς, αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἡ γνώσι καθεαυτὴν δὲν ἀρκεῖ νὰ ὁδηγήσῃ σὲ μία βαθύτερη κατανόησι τοῦ τί κάνει ὁ μαθητής, τὸ ἴδιο ὅπως δὲν ἀρκεῖ ἡ γνώσι ἀπὸ ἓνα ἔγχειρίδιον «Ψυχολογίας».

Εἶναι φυσικὰ ἀδύνατο νὰ δώσουμε μία πλήρη διὰ λόγων ἐξήγησι τοῦ τί κάνει ὁ μαθητὴς ὅταν μαθαίνει, γιὰ τὸ λόγο, τουλάχιστο, ὅτι τὸ τί γίνεται ἐκεῖ εἶναι τέτοιας λεπτῆς φύσεως ὥστε δὲν ἐπιδέχεται εὐκολὰ γλωσσικὴ διατύπωσι. Καὶ πάλι ὥστόσο ὑπάρχουν πολλὰ πράγματα πού μποροῦν νὰ εἰπωθοῦν με λιγώτερες ἀπαντήσεις πληρότητας. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὸ σημαντικώτερο εἶναι, πιθανόν, ὅτι κάθε ἀνθρώπινη ὕπαρξι, παιδί ἢ ἐνήλικος, μαθαίνει τὴ γλῶσσα με τὴν ἀναγνώρισι πού κάνει ὅτι οἱ ἥχοι πού ἀκούει (καὶ πού παραλλήλως μαθαίνει νὰ ἀναπαράγῃ) ἀναφέρονται, μέσῳ τῆς σκέψεως, σὲ χαρακτηριστικὰ τῶν καταστάσεων οἱ ὁποῖες τὸν περιέχουν. Τὸ παιδί μαθαίνει νὰ καταλαβαίνει τὴ γλῶσσα ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἀναγνωρίζει τὰ ἀντικείμενα μέσα στὸν κόσμο τῆς ἐμπειρίας του γιὰ τὰ ὁποῖα γίνεται λόγος, καὶ καθὼς ἡ γλῶσσα του πλουτίζεται βαθμικῶς καὶ μορφοποιεῖται, τὸ ἴδιο καὶ ὁ κόσμος του εὐρύνεται καὶ παίρνει σχῆμα μαζί τῆς. Οἱ συσχετίσεις πού ἔρχονται πρῶτες στὴ σειρά ἔχουν στόχο τοὺς ἀντικείμενα πού μποροῦν νὰ περάσουν ἀπὸ χέρι σὲ χέρι. Ἐδῶ ἐπίσης περιλαμβάνεται ὅ,τι σχετίζεται με τις πράξεις, τις ἐπιθυμίες καὶ τις ἐπιδιώξεις του καὶ με τις πράξεις, ἐπιθυμίες καὶ ἐπιδιώξεις τῶν ἄλλων. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα μαθαίνει νὰ ἀναγνωρίζει πῶς οἱ λέξεις ἀναφέρονται ὄχι μόνο στὰ καθ' ἑκάστον ἀντικείμενα ἀλλὰ καὶ σὲ τάξεις ἀντικειμένων, ἰδιότητων καὶ ἐνεργειῶν—καὶ με τοῦτο μπαίνει στὸ στάδιο τοῦ σχηματισμοῦ ἐννοιῶν. Στὰ πρῶτα ἀκόμα χρόνια τῆς ζωῆς του τὸ παιδί κατακτᾷ ἐπίσης λέξεις πού δὲν ἀναφέρονται διόλου σὲ ἀντικείμενα τῆς ἀμέσου πείρας του—ὅπως εἶναι τὸ «χθὲς» καὶ τὸ «αὔριο». Ἀκόμη μαθαίνει νὰ χρησιμοποιῇ λέξεις πού ἀναφέρονται σὲ «ἀφηρημένες ἰδέες», ὅπως χρόνος καὶ ὑπόσχεσι. Παραλλήλως ἀρχίζει νὰ ἀναπτύσσεται ἡ ἱκανότητά του νὰ σκέπτεται με ὑποθέσεις, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ βαθμιαία ἐξοικειωσί του με τὸ «ἐάν» καὶ τὴν ὑποθετικὴ ἔγκλισι.

Γενικὰ θὰ ἔλεγα ὅτι μόνον ἐφόσον τὸ παιδί μαθαίνει νὰ χρησιμο-

ποιῇ τὴ γλῶσσα στὴν προσπάθειά του νὰ κατανοήσῃ τὸν κόσμο μποροῦμε νὰ εἰμαστε βέσιμοι ὅτι σημειώνοντας πρόοδο στὴ γλῶσσα εἶναι ἐνδειξὶ ὅτι ξέρει παραλλήλως περὶ τίνος γίνεται λόγος. Ὅταν ὁμως μεταβάλλεται σὲ ἡγεῖο πού ἐπαναλαμβάνει ἀκριβῶς τις φράσεις πού ἀκούει σημαίνει ὅτι ἔχει πέσει θύμα μιᾶς νοσηρῆς καταστάσεως πού, χωρὶς νὰ τὸ θέλουν, πολλοὶ δάσκαλοι ἀπὸ τὸ δημοτικὸ ὡς τὸ πανεπιστήμιο, χειροτερεύουν με τὴν τακτικὴ τους. Στὴ χειρότερη περίπτωσι ὁ μαθητὴς ψιττακίζει, ἀναπαράγοντας μηχανικὰ ὅ,τι ἀκουσε ἀπὸ τὸ δάσκαλο. Ἀλλοτε πάλι τὸ ἀποτέλεσμα δὲν εἶναι παρὰ ἓνα συνονθύλευμα λέξεων, ἐν εἴδει γλωσσικῆς ἀλγέβρας, σύμφωνα με τοὺς κανόνες τοῦ συντακτικοῦ.

Τὶ δρόμο ἀκολουθεῖ ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξι στὰ κατοπινὰ χρόνια εἶναι μία μεγάλη ἱστορία γιὰ νὰ μπορέσω ἔστω καὶ νὰ τὴ σκιαγραφήσω σ' ἓνα ἄρθρο περιορισμένων διαστάσεων. Ἀς ἀρκεσθοῦμε μόνο στὴ γενικὴ διαπίστωσι ὅτι καὶ οἱ ἐνήλικοι ἐπίσης σημειώνουν πρόοδο στὴν κατανόησι τῆς γλώσσας ἀκολουθώντας τὴν ἴδια διαλεκτικὴ ἐρμηνευτικὴ πορεία χάρις στὴν ὁποία οἱ βιωματικὲς καταστάσεις γίνονται περισσότερο καταληπτές. Πρόκειται γιὰ μιὰ παιδαγωγικὴ ἀλήθεια στὴν ὁποία ὅλοι οἱ μεγάλοι παιδαγωγοὶ ἔχουν δώσει ἐξαιρετικὴ ἔμφασι.

Τὸ πόσο ἀπαραίτητο εἶναι νὰ δίδεται στοὺς μαθητὰς ἡ εὐκαιρία νὰ ἀποκοτῶν πείρα τῶν καταστάσεων γιὰ τις ὁποῖες γίνεται λόγος πολὺ ἀνεπαρκῶς ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τοὺς περισσότερους δασκάλους. Δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο, ἢ τουλάχιστο στὴν ἴδια ἔκτασι, με τοὺς δασκάλους τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, οἱ ὁποῖοι φαίνεται νὰ ἔχουν ἐπίγνωσι τῆς ἀξίας τῆς βιωματικῆς ἀρχῆς, ὅταν χρησιμοποιοῦν τὴν ἐπιδεικτικὴ μορφή διδασκαλίας καὶ τις ἐργαστηριακὲς ἀσκήσεις. Εἶναι ἐκεῖ, μέσα στὰ πλαίσια τοῦ ἐργαστηρίου, ὅπου βασικὲς ἐννοιες τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας καὶ τῆς βιολογίας γίνονται ἀρκούντως κατανοητές. Αὐτὴ τὴν τριαδικὴν σχέσι, λέξι-σκέψι-πράγμα, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς δασκάλους τῶν ἀνθρωπιστικῶν μαθημάτων δὲν τὴν ἔχουν προσέξει ὅσο χρειάζεται. Οἱ δάσκαλοι τῆς ἱστορίας δὲν φαίνεται νὰ ἀναγνωρίζουν πάντοτε ὅτι ὅταν μιλοῦν γιὰ τις πράξεις ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν τοῦ παρελθόντος χρησιμοποιοῦν λέξεις καὶ ἐκφράσεις πού οἱ μαθηταί μποροῦν μόνο νὰ ἔχουν μάθει νὰ καταλαβαίνουν σὲ σχέσι με τὴ δική τους ζωντανὴ πείρα ἀπὸ τὴν ἐπαφή τους με πρόσωπα καὶ καταστάσεις τῆς ζωῆς πού τοὺς περιβάλλει. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος συχνὰ παραγνωρίζουν ὅτι τὸ νὰ μιλοῦν γιὰ τις πράξεις τῶν ἀνθρώπων τοῦ παρελθόντος εἶναι ταυτόχρονα ἓνα μέσον με τὸ ὁποῖο οἱ μαθηταί μποροῦν νὰ μάθουν νὰ ἐμβαθύνουν στὴν κατανόησι προσώπων καὶ πραγμάτων τῆς ἐποχῆς τῶν καὶ τῶν ἑαυτῶν τους ἐπίσης. Νὰ καταλαβαίνει κανεὶς τὴ γλῶσσα τῆς φυσικῆς σημαίνει νὰ καταλαβαίνει πῶς συμπεριφέρονται τὰ πράγματα μέσα σ' ἓνα ἐργαστήριον φυσικῆς. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο πρόδος στὴν κατανόησι τοῦ Σαίξπηρ καὶ πρόδος στὴν κατανόησι τῶν ἀνθρωπίνων ὄντων βαίνουν παραλλήλως καὶ διαλεκτικῶς. Ὑπάρχει μία βαθύτερη σημασία ἀπ' ὅ,τι συνήθως ἀναγνωρίζεται στὴ φράσι τοῦ George Sampson «Κάθε δάσκαλος, δάσκαλος ἀγγλικῆς» [«δασκαλοὶ ἐλληνικῶν», θὰ λέγαμε στὴν Ἑλλάδα]. Θὰ μπορούσαμε νὰ προσθέσουμε: «Κάθε δάσκαλος ἀγγλικῆς, δάσκαλος περαιτέρω πραγμάτων».

Ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖο κάθε ἀνθρώπος γνωρίζει τὸν κόσμο ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πολιτιστικὴν στάθμη καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὸ γλωσσικὸ ἐπίπεδο τῆς κοινωνικῆς ομάδας μέσα στὴν ὁποία ἀνατράφηκε καὶ ζῇ. Γι' αὐτὸν τὸ νὰ μάθῃ μιὰ ξένη γλῶσσα σημαίνει νὰ μάθῃ νὰ ἀντιλαμβάνεται καὶ νὰ

σκέπτεται διαφορετικά απ' ό,τι ή μητρική του γλώσσα τόν έχει συνηθίσει. Μιά ξένη γλώσσα μπορεί ίσως να διδαχθί με μία μέθοδο που βασίζεται άμέσως ή έμμέσως επάνω σε συγκρίσεις με τη μητρική γλώσσα. Για μένα μιιά τέτοια μέθοδος, ακόμη και αν περιλαμβάνει συζήτηση γύρω από τη δομή της σκέψης όπως τήν έχει κατεργασθί ή μητρική γλώσσα, έχει λιγώτερες πιθανότητες να είναι αποτελεσματική παρά εάν ό ενδιαφερόμενος διδάσκονταν να μιλή και να σκέπτεται κατευθείαν κατά τόν άγγλικό — αν πρόκειται για τήν άγγλική γλώσσα — τρόπο. Σε ζητήματα ώστόσο προσωπικής γνώμης τήν τελευταία λέξι θα πρέπει να έχη ή πειραματική μαρτυρία.

Στήν περίπτωση μου έσπούδασα φυσικές επιστήμες και αυτό τό προηγούμενο μ' έχει προδιαθέσει να θέλω να βλέπω αντιτιθέμενες άπόψεις να δοκιμάζονται στην πράξι. Με τήν εύκαιρία αυτή θα ήθελα να έλεγα ότι μ' έχει πολύ έντυπωσιάσει ό ζήλος τών φυσικών επιστημόνων να θέτουν τις ιδέες τους υπό τόν έλεγχο του πειράματος και ή προθυμία τους να τις εγκαταλείπουν, όσοδήποτε έλκυστικές, όταν οι ένδείξεις στρέφονται έναντιόν τους. Κατ' αντίθεσιν, οι εκπρόσωποι του άνθρωπισμού φαίνονται συχνά να έχουν τόση αδυναμία στις βεβαιότητές των ώστε είναι άπρόθυμοι να διακινδυνεύσουν τήν έκβασι της πειραματικής δοκιμασίας.

Στις πιό άπαισιόδοξες στιγμές μου έχω τήν έντύπωσι ότι πολλοί θεωρητικοί της γλώσσας αισθάνονται ότι ή θεωρητική πείρα που έχουν θησαυρίσει προς τήν κατεύθυνσι της αναλυτικής περιγραφής, χάρις στις πρόσφατες προόδους της επιστήμης των, πρέπει όπωσδήποτε να έχη κάποια έφαρμογή. Και βρίσκουν ότι είναι στό πεδίο της γλωσσικής διδασκαλίας όπου ή πείρα τους αυτή έχει ήγεμονική δικαιδοσία. Κανείς δέν θα άμφισβητοΐσε ότι έχει τή θέσι της εκεί. Άλλά ως μη επαναφέρουμε ένα από τα αρχαιότερα σφάλματα της άγωγής: τή διδασκαλία της γραμματικής στη θέσι της γλώσσας. Η δουλειά μας δέν είναι να διδάσκουμε τή θεωρία της γλώσσας παρά να βοηθοΐμε τα παιδιά να καταλαβαίνουν καλύτερα και να μιλούν καλύτερα. Στο κάτω-κάτω, όπως έχει συχνά παρατηρηθί, δέν είναι στα γραπτά τών γλωσσολόγων που θα μπορούσαμε να κοιτάξουμε για ύποδείγματα δόκιμου λόγου.

John Pilley

Άπόδοσις: Α. Βουγιούκα

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Ο Άριστοτέλης ως Παιδαγωγός και Διδάσκαλος σκιαγραφήθηκε λίαν έπιτυχώς και έμπερισταμένως σε μικρά έπιφυλλίδα υπό του διακεκριμένου παιδαγωγού Κων/τίνου Θ. Γιαννακοπούλου και προς ολοκλήρωσιν της μελέτης τών περί ψυχής άντιλήψεων του μεγίστου τών ψυχολόγων και πατρός της ψυχολογίας ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ έξεδόθηκε παρά του ίδιου συγγραφή «ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ» (Θεσσαλονίκη 1961 έκ σελίδων 367 σε τέταρτο σχήμα με άρίστην έκτύπωσι και άρίστης ποιότητος φύλλου χάρτου).

Τό περί ψυχής πρόβλημα είναι βεβαίως τό σημαντικώτερο και τό δυσχερέστερο έκ τώς άπασχολούντων τήν σκέψι προβλημάτων του άπλου ανθρώπου και στην έρευνα του επιστήμονος, διότι έχει ως γνωστόν άμεσο σχέση με τη ζωή και τήν τύχη του ανθρώπου.

Ψυχή, λοιπόν, άναγράφει ό αξιότιμος συγγραφεύς, κατά τήν Άριστο-

τελική ψυχολογία, έχουν πάντα τα έμβια όντα, φυτά τε και ζώα, «κατωτέραν μὲν τὰ φυτὰ καὶ τὰ κατώτερα ζώα, άνωτέρα δὲ τὰ άνώτερα...»

Τό θέμα λοιπόν της ούσίας της ψυχής, που έκτενώς άσχολήθηκε ή Άριστοτελική Ψυχολογία, διατηρεί σήμερα άκέραιο τό επιστημονικό διάφερο και άμείωτο τήν επικαιρότητά του...

Επομένως διά να καταστούν γνωστές, ως λέγει, οι περί της ψυχής άντιλήψεις του Σταγειρίτου ένέσκυψε με στοργή επί δεκαετίες όλες στη μελέτη άφ' ενός τών Άριστοτελικών κειμένων έκ ξένων κυρίως στερεοτύπων έκδόσεων με έφόδιο τις πολλές ψυχολογικές του γνώσεις, που άπεκόμισεν ως Εκπαιδευτικός λειτουργός έκ της μελέτης της Ψυχολογίας γενικώς κατά τήν επί τριακονταετία και πλέον διακονία στο ναό της Έθνικής μας Παιδείας, ό έξαιρετος παιδαγωγός Κων/τίνος Γιαννακοπούλος διήρησε τήν λαμπράν επιστημονικήν του έργασία σε έπτὰ τμήματα.

Ούτω στο πρώτο τμήμα έκθέτει με έξαιρετική (ψυχολογική) είσδεκτικότητα στα άδυτα της άριστοτελικής ψυχολογίας τήν υπόστασι της ψυχής, ότι ό Άριστοτέλης παραδέχεται τό πρώτον τόν νοΐν και τήν ψυχήν του παντός, που είναι ή μόνη αρχή, υπό τήν όποιαν είναι συντεταγμένο τό σύμπαν... έπειτα δε λογική, οίσθητική και θρεπτική ψυχή στον άνθρωπο, αισθητική και θρεπτική στα ζώα και μόνο θρεπτική στα φυτά.

Στό δεύτερο τμήμα, σώμα και ψυχή άποφαίνεται κατά τόν Σταγειρίτη, ότι ή ψυχή δέν είναι χωρισμένη από τό σώμα... και όπως σ' αυτό όφθαλμός είναι ή κόρη και ή όρσις, ούτω και ή ψυχή είναι τό σώμα και τό ζών όμοΐ... Η ψυχή, διδάσκει ό Σταγειρίτης, έδράζεται σε κάποιο μέρος του σώματος και μάλιστα σε κάποιο δυναμικό τών μελών αυτού... Επομένως ψυχή και σώμα συνδιστελούν και ή μὲν θρεπτική και οίσθητική ψυχή φθείρονται μετά του σώματος, ή δε λογική χωρισμένη του σώματος, είναι άτidios, άφθαρτος και άθάνατος.

Στό τρίτο τμήμα, Ψυχολογία της γνώσεως, άναγράφει ότι της ψυχής βασική και σημαίνουσα μοίρα είναι ή αίσθησις.

Η αίσθησις, έξ άλλου, είναι διάφορη της φαντασίας και της διανοίας. Έργον της αίσθήσεως είναι και ή μάθησι. Έδρα της αίσθήσεως είναι στα έναιμα ζώα ή καρδιά... και ή αίσθησι σε φθορά και πλάνη υπόκειται.

Πέντε δε είπε τις αίσθήσεις τών ίδιων αισθητών και ό Άριστοτέλης τ. έ. α) Όρασις που είναι κατ' έξοχήν αγαπητή... «Όρώμεν είσδεχόμενόν τι» λέγει ό Άριστοτέλης και «ό όρών ότι αισθάνεται, τό αισθάνεσθαι ότι ζή». β) Άκοή που είναι κατά τόν Άριστοτέλη σπουδαιοτάτη και υπάρχει χάριν της εύζωϊας. γ) Όσφρησις δηλ. αίσθησι του όσφραντοΐ, της δυσώδους δηλαδή και της εύώδους όσμης. δ) Γεΐσι που υπάρχει χάριν της τροφής σ' όλα τα ζώα, ως και στον άνθρωπο. Είναι αίσθησι του γευστοΐ και του άγευστοΐ. ε) Άφή τ. έ. αίσθησι του άπτοΐ και του μη άπτοΐ, «τοΐ άναπτου» ως λέγει ό Άριστοτέλης. Ακολουθώς άναφέρεται στην κοινή αίσθησι που είναι τό κέντρο, ήτοι ή οίσθητική αρχή, που δέχεται τις προσκομιζόμενες υπό τών αισθήσεων έντυπώσεις, που ακολουθώς κρίνει και μεταβάλλει...

Μετά ταΐτα προβαίνει, ό συγγραφεύς, και σε γενικές τινες παρατηρήσεις επί τών αισθήσεων και τών αισθητών και άποφαίνεται ότι ή αίσθησι είναι τό δεκτικό τών αισθητών ειδών άνευ της ύλης τών άντικειμένων.

Αποτέλεσμα της αίσθήσεως είναι τό αίσθημα, που είναι ένα πάθημα του αισθανόμενου... Τό κριτικό μέρος της ψυχής είναι έργο της διανοίας και της αίσθήσεως, άνευ της αίσθήσεως οΐδέν δυνατόν κανείς να μάθι ή

νά αντιληφθῇ καὶ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσι τῶν αἰσθητῶν μένουν στὰ αἰσθη-
τήρια τὰ αἰσθήματα καὶ οἱ παραστάσεις...

Ἡ Φαντασία εἶναι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη γέφυρα ποῦ συνδέει αἴσθη-
σι καὶ νόησι καὶ μεταξύ αἰσθήσεως καὶ φαντασίας διαφορὲς εἶναι πολλὰς
καὶ σημαντικές... Ἀλλὰ καὶ μὲ νόησιν ἔχει σχέσιν ἡ φαντασία καίτοι εἶναι
διάφορη ἐκείνης... καὶ ὅτι ἡ φαντασία ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ φωτός.

Μνήμη εἶναι ὅταν γίνῃ ἀπόκτησι τῆς γνώσεως καὶ ἡ δημιουργία τῆς
παραστάσεως. Πέραν δὲ τῆς ἀπλῆς αὐτῆς ἐνεργείας τῆς μνήμης ὑπάρχει
ἐτέρα λειτουργία αὐτῆς, ποῦ καλεῖται ἀπὸ μὲν τοῦ Ἀριστοτέλη ἀνάμνησι,
ὑπὸ τῆς συγχρόνου δὲ Ψυχολογίας ἀνάπλασι τῶν παραστάσεων καὶ μὲ
ἐξαιρετικῇ σαφήνεια ἐκθέτει ὁ συγγραφεὺς τοὺς τρόπους συνειρμοῦ καὶ
ἀναπλάσεως τῶν παραστάσεων παράλληλα καὶ μὲ τὴν ἀντιλήψει τῆς συ-
γχρόνου Ψυχολογίας καὶ καταλήγει ἐν τῇ νόησι καὶ νοῦ, ποῦ ἡ διάνοια εἶναι
τὸ θεῖο τοῦ ἀνθρώπου κτῆμα... καὶ ὡς δεικνύει καὶ ἡ λέξι «ἡ διάνοια δὲν
εἶναι ἄμεσος νόησις, ἀλλὰ νόησις τελουμένη τῇ παρεμβάσει ἄλλου τινός,
τοῦ νοῦ...» καὶ ἐπομένως ἡ θεωρία αὕτη εἶναι ἐξοχο προῖὸν ἀνυπερβλήτου
πνευματικῆς συλλήψεως.

Τὸ τέταρτο τμήμα Ψυχολογία τοῦ συναισθήματος ἐκθέτει μὲ ἐξαιρε-
τικῇ σαφήνεια τὴν μορφὴν καὶ ἰδιότητες τοῦ συναισθήματος, τὴ διαίρεσιν
τῶν συναισθημάτων, σὲ γενικά, χαρὰ καὶ λύπη, φόβος, ὀργὴ καὶ τὰ ἐνάν-
τια αὐτῶν, προσδοκία, δυσπιστία κ. ἄ. τὰ εἰδικὰ συναισθήματα τ. ἔ. αὐτο-
τα συναισθήματα, συναισθήματα τιμῆς, τὰ κοινωνικά συναισθήματα τ. ἔ. ἡ
πρὸς τοὺς οἰκείους καὶ συγγενεῖς ἀγάπη, ἡ φιλία, ὁ οἶκος, τὸ μῖσος, ὁ
φθόνος, ἡ χαιρεκακία καὶ νέμεσι, τὰ θεωρητικά συναισθήματα τ. ἔ. λογικά
συναισθήματα, καλαισθητικά συναισθήματα, ἀρετὴ καὶ ἠθικὸ συναίσθημα,
καὶ θρησκευτικά συναισθήματα καὶ ἐκλέγει ὁ σοφὸς παιδαγωγός, ὅτι ὑπέρ-
τατον ὄν ἀπὸ τοῦ ὁποῦ κρέμεται ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ φύσις μὲ τὴν ποικίλῃ
ἐκδηλώσει καὶ μορφῇ τῆς εἶναι ὁ Θεός, ὅπως κηρύττει αὐτὸν καὶ ἡ Χρι-
στιανικὴ διδασκαλία...

Στὸ πέμπτο τμήμα διατυπώνονται οἱ ἀντιλήψεις τῆς Ψυχολογίας τοῦ
ὀρέγεσθαι τ. ἔ. φύσις καὶ εἶδη τοῦ ὀρέγεσθαι, αὐτόματον κινήσεως, ὁρμαὶ
καὶ ὁρμέφυτα, ἡ ἐπιθυμία, ἔξι καὶ ἔθισμός, κίνητρα τῆς πράξεως, εἶδη
καὶ φύσις τῶν πράξεων, φάσεις τῆς βουλευτικῆς ἐνεργείας, ἐλευθερία τῆς
βουλήσεως καὶ τοῦ πράττειν ποῦ ἀποτελοῦν τὸ κεντρικὸ τῆς φιλοσοφίας,
τῆς ψυχολογίας καὶ τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν πρόβλημα... καὶ ἐπιλέγει
ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἐκδέχεται τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως ὡς σχετικὴ...
Ἀκόμη ὁμιλεῖ καὶ περὶ τοῦ χαρακτήρος μὲ τὴν εὐρυτέραν μὲν ἔννοια
τὸ γνῶρισμα ἑνὸς ἀντικειμένου, ὑπὸ τὴν στενωτέρα δὲ τὸν ἰδιάζοντα τρό-
πο τοῦ νοεῖν, συναισθάνεσθαι, βούλεσθαι καὶ πράττειν.

Ἐπεὶ περὶ τῆς Φυσιολογίας, σημασία καὶ ὁρισμὸς αὐτῆς, μέθο-
δοι ἐρεῦνης, χαρακτηριστικὰ γνῶρισμα τῆς νεότητος, τοῦ γήρατος, τῆς
ὀρίμου ἡλικίας κ.τ.δ.

Στὸ ἕκτο τμήμα συμπαραθέτει ἄλλες ἐκδηλώσεις τοῦ ψυχικοῦ βίου
τ. ἔ. ὕπνος καὶ ἐγρήγορος περὶ τῆς ἀναγκαιότητος καὶ σπουδαιότητος αὐ-
τῶν. Περί ἔνυπνιων, περὶ τῆς καθ' ὕπνον μαντικῆς καὶ ἐξηγεῖται ἐπαρκῶς
διὰ τὴν δύναμιν νὰ προβλέπουν ἐκ τῶν ὀνείρων οἱ τυχόντες.

Στὸ ἕβδομο τμήμα καὶ τελευταῖο ἀσχολεῖται κατὰ τρόπον ἀντικειμε-
νικόν, ἐπιστημονικόν καὶ ἄκρως ψυχολογημένο ἐν τῇ ἀξιολόγησι τῆς Ἀριστο-
τελικῆς Ψυχολογίας... γὰρ νὰ ὁμολογηθῇ, ὅτι «ὁ κεκρυμμένος» οὗτος Ἀρι-
στοτελικὸς θησαυρὸς δὲν εἶναι ἐπαρκῶς γνωστός... καὶ οὐδὲν ἐκλόνισε τὴν
περὶ ψυχῆς Ἀριστοτελικὴν ἀντιλήψει, ποῦ διατηροῦν ἀνέπαφο τὸ κύρος

τῶν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν τῶν ἀξία... Ὡς ἐκ τούτου ἡ Ἀριστοτελικὴ Ψυ-
χολογία ἀξιολογούμενη εἶναι ψυχολογία ὅλως σύγχρονη καὶ ἀποτελεῖ τὴν
ρίζαν, τὸν κορμό, τοὺς κλάδους, τὰ φύλλα καὶ τοὺς καρποὺς ἀκόμη τῶν
συγχρόνων ψυχολογικῶν σχολῶν.

Ἰδοὺ λοιπὸν ὁποῖα ἡ μεγάλη καὶ περισπούδαστη ὠφέλεια προκύπτει
ἐκ τοῦ μοναδικοῦ στοῦ εἶδος τοῦ παιδαγωγικοῦ βιβλίου. «ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΗ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ» τοῦ Κων/τίνου Γιαννακοπούλου ἀπὸ ἐπιστημονικῆς καὶ ἀπὸ
Ἑθνικῆς ἀκόμῃ ἀπόψεως. Ἡ σπουδάζουσα νεολαία ἀναγινώσκουσα τὸ βι-
βλίον τοῦτο εἰσάγεται ἐν τῇ γνώσει τῶν Ψυχολογικῶν ὄρων καὶ ἐν τῇ ἐξέλιξι
τῆς Ψυχολογίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀλλὰ καὶ αἰσθάνεται χαρὰ
καὶ ὑπερῆφάνειαν Ἑθνικὴ διότι πατέρας καὶ τῆς τόσον σπουδαίας ἐπιστή-
μης εἶναι Ἕλληνας.

Οἱ γονεῖς μελετώντας τὸ βιβλίον τοῦτο διαφωτίζονται περὶ τοῦ χαρα-
κτῆρος τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ εὐπλάστου αὐτοῦ καὶ ἀνάλογα θέλουν λαμβά-
νει μέτρα ἔστω καὶ μικρὰ μόνον μὲρῶσι καὶ ἂν κατέχουν.

Στοὺς Ἐκπαιδευτικοὺς δὲ Λειτουργοὺς ἀπόκτημα ἀπαραίτητο καὶ
σπουδαιότατο γιὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν Ψυχολογικῶν γνώσεων τῶν καὶ
διαρρύθμισιν τῶν παιδαγωγικῶν ἐνεργειῶν τῶν βάσει τῶν Ψυχολογικῶν δε-
δομένων. Ἀπαραίτητο βεβαίως βοήθημα τῶν γιὰ τὴν κατανόησιν τῶν ὄρων
τῆς Κλασσικῆς Ψυχολογίας καὶ ἐκ ταύτης τὴν πορείαν τῆς ἐξελικτικῆς τοιαύτης.

Ὡς ἐκ τούτου μεγάλο ἀπόκτημα ἐστὶν Ἑλληνικὴ Παιδαγωγικὴ Βιβλιο-
θήκη καὶ σπουδαιότατο βοήθημα γιὰ τὸν διδάσκαλον, τὸν παιδαγωγόν.

Σ. Φάσσας

Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑΝ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Ἡ ψυχολογία, γιὰ νὰ καθορίσῃ τὴ φύσιν τῶν λειτουργιῶν τῆς ἀνθρώ-
πινος ὄντοτος, ἐρευνᾷ, μετὰ ἄλλων, καὶ τὴν πολιτιστικὴν ἐκδηλώσει
διαφόρων λαῶν καὶ προβαίνει ἐν συστηματικῇ ἀναλύσει καὶ συγκρίσει.
Μ' αὐτὰς τὴν ἀναζητήσεως καὶ μελέτης εἰσέρχεται ἐν τῇ πεδίῳ τῆς πολιτιστι-
κῆς Ἀνθρωπολογίας, ἡ ὁποία ἐπιδιώκει νὰ καθορίσῃ τὴν ἔννοιαν «ἄνθρω-
πος» καὶ νὰ σχεδιάσῃ τὴν δυνατότητες καὶ τὸν προορισμὸν τοῦ μὲ βάση τὰ
πολιτιστικά δεδομένα διαφόρων ἐθνότητων.

Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐθνολογικῶν ἐρευνῶν γιὰ τὴν ψυχολογία κατα-
φαίνεται ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν μελέτη τῆς χρησιμοποιήσεως ἀπὸ τοὺς ψυχολό-
γους τῶν πολιτιστικῶν δεδομένων τῶν λαῶν¹.

Τὰ πρῶτα δεδομένα ἀπὸ τοὺς λεγόμενους πρωτόγονους πολιτισμοὺς
ὕπεκλιναν τὴν σύλληψιν τῆς περίφημης βιο-γενετικῆς θεωρίας, κατὰ τὴν
ὁποία ἡ ἐξέλιξις ἑνὸς ἀτόμου ἀποτελεῖ τὴν ἐπανάληψιν τῆς ἱστορικῆς ἐξε-
λίξεως τῆς φυλῆς του. Ἡ θεωρία αὕτη περιήλθε ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ἐρευ-
νᾷ, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποφασιστικὴν ἀνασκευὴν τοῦ Hallowell, τὸ 1939, καὶ
προσέχθη ἰδιαίτερα ἀπὸ τοὺς ψυχολογιστάς, οἱ ὁποῖοι βρῆκαν σ' αὐτὴ τὰ
πρῶτα σημεῖα ἐκκινήσεως τῶν ἀποψέων τῶν.

Τὰ ἀ priori στοιχεῖα τῆς θεωρίας αὐτῆς, τὰ ὁποῖα ἀπέρριψε ὁ Hallo-

1. L. Carmichael: Manuel de psychologie de l'enfant, Paris, τόμ. II, 1939, σ. 11.
M. Mead.

well, αναφέρονται 1) στην μεταβίβαση των επίκτητων ιδιοτήτων, 2) στη στενή δηθεν παραλληλία μεταξύ του πολιτιστικού επιπέδου των συγχρόνων πρωτογόνων λαών και των προηγούμενων σταδίων των νεωτέρων εξελιγμένων πολιτισμών, και γ) στην «έκδηλη» δηθεν αντιστοιχία μεταξύ των ἐνηλίκων συγχρόνων πρωτογόνων ανθρώπων και των πολιτισμένων παιδιών μας.

Ἡ ἀντίδραση πρὸς τὴ θεωρία αὐτὴ διαγράφεται σὲ δύο στάδια :

Κατὰ τὸ πρῶτο στάδιο, διαμορφώνεται ἡ πεποίθησις, κατὰ τὴν ὁποία ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἕνας ὥριμος ἄνθρωπος χωρὶς πολιτισμό, σὲ σχέση μ' ἐμᾶς, ποῦ ἐξαρτᾶται ὅμως ἀπὸ τὸν τύπο τοῦ πολιτισμοῦ του, καὶ ποτὲ ὡς περισσότερο ἀρχαῖκός ἢ ἀπλούστερος στοὺς τρόπους τῆς σκέψεως ἀπὸ ὅ,τι οἱ ἄνθρωποι τοῦ πολιτισμοῦ μας. Ἔτσι οἱ μεγάλες διαφορὲς μεταξύ τῶν πολιτισμῶν θὰ μποροῦν νὰ συγκριθοῦν μὲ τὶς μικρὲς διαφορὲς τῶν τοπικῶν ἐσωτερικῶν πολιτισμῶν.

Κατὰ τὸ δεύτερο στάδιο τῶν ἀντιδράσεων κατὰ τῆς βιογενετικῆς θεωρίας σχηματίζεται ἡ ἀντίληψις, ὅτι εἶναι ἀπαραίτητο νὰ κατανοήσῃ προοδευτικὰ ἡ ψυχολογία, ὅτι ἕνα πολιτιστικὸ σκέλος σὲ πρωτόγονη κατάσταση ἐνὸς ζωντανοῦ πολιτισμοῦ διαφέρει ἀπ' ὅλες τὶς ἀπόψεις καὶ συστηματικὰ ἀπὸ τὰ σκέλη κάθε ἄλλου πολιτισμοῦ. Ἡ νέα αὐτὴ θεώρησις, ποῦ υἱοθετεῖται ἀπὸ τοὺς ἐθνοψυχολόγους Mead, Erikson καὶ Koëler, ὀφείλεται κυρίως στὴν ψυχολογικὴ θεωρία τοῦ Lewin περὶ τοῦ ὁλικοῦ δυναμικοῦ πεδίου, στὸ ὁποῖο ὑφαίνονται ἀλληλοσχετιζόμενες ὅλες οἱ ἀτομικὲς δυνάμεις καὶ πολιτιστικὲς δημιουργίαι ἐνὸς κοινωνικοῦ συνόλου. Ἔτσι, δὲν εἶναι παραδεκτὴ ἡ σύγκριση ἐνὸς πολιτισμοῦ πρὸς ἄλλον παρὰ ἂν ληφθῇ ὁ καθένας ἀπ' αὐτοὺς στὴν ὁλότητά του καὶ ὅχι ὡς σκέλος γνωστὸ τοῦ ἐνὸς πρὸς ἀντίστοιχο σκέλος τοῦ ἄλλου. Γιὰ νὰ ἐξαχθοῦν δηλαδὴ ψυχολογικὰ συμπεράσματα ἀπὸ τὶς ἐθνολογικὲς μελέτες, εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴ περιορισθῇ ὁ ἐρευνητὴς στὴ σύγκριση ὠρισμένων μόνον ἀπόψεων ἢ χαρακτηριστικῶν τοῦ πολιτισμοῦ (ἀναλφαβητισμός, ἔλλειψις ἐκπαιδεύσεως, τεχνικὰ μέσα ζωῆς), ἀλλὰ νὰ συλλάβῃ τὸ σύνολο τοῦ πολιτισμοῦ (αἰσθήματα, σκέψεις, πόθους, μέσα ζωῆς, λατρεῖα, ψυχαγωγία) σὲ κάθε λαὸ καὶ νὰ διακρίνῃ τὶς πρυτανεύουσες γραμμὲς στὸ συνολικὸ πεδίο τῆς ζωῆς.

Ἡ ἀντίληψις αὐτὴ βασίζεται σὲ μιὰ ἰδιάζουσα ἐρμηνεία τοῦ πολιτισμοῦ, κατὰ τὴν ὁποῖαν πολιτισμὸς εἶναι τὸ σύνολο τῶν ὀργάνων, τῶν τεχνικῶν μεθόδων, τῶν τρόπων συμπεριφορᾶς καὶ τῶν ἰδεῶν, τὰ ὁποῖα ὠριμένα ἄτομα, ποῦ ἀποτελοῦν μιὰ κοινωνία, ἔχουν ἐπεξεργασθῇ, τὰ κατέχουν ἀπὸ κοινοῦ καὶ τὰ μεταβιβάζουν ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ ὡς πρακτικὲς καὶ ψυχολογικὲς μεθόδους προσαρμογῆς τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως στὸ φυσικὸ περιβάλλον (γεωργία, ἐνδυμασία, κατοικία), στὸ ἀνθρώπινο περιβάλλον (κανόνες καὶ κοινωνικὴ ὁργάνωσις) καὶ στὸν κόσμον τοῦ μυστηρίου τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου (μῦθοι, φιλοσοφία, θρησκεία). Ὁ ὀρισμὸς αὐτὸς ὑπογραμμίζει τὴν ἱστορικὴ καὶ ὑπερατομικὴ διάστασις τοῦ πολιτισμοῦ, τὴ σύνθεσίν του ὡς ἐνὸς λειτουργικοῦ καὶ δυναμικοῦ συνόλου, ὅπου τὰ μέρη ἀλληλοεξαρτῶνται καὶ ἡ ὁλότης τελεῖ σὲ διαρκὴ ἐξέλιξιν πρὸς ἕνα σκοπὸ, ποῦ προσανατολίζει τὴν ἀνάπτυξιν κάθε σκέλους καὶ κάθε παράγοντος. Ἀναφέρεται ἐπίσης στὴ σχέση ἀτόμου καὶ πολιτιστικοῦ περιβάλλοντος, ἐφ' ὅσον ὁ πολιτισμὸς προσφέρει τὰ προσαρμοστικὰ ὄργανα, ποῦ χρησιμεύουν σύγχρονα καὶ γιὰ τὴν ἐκφραση τῆς ἀτομικότητος καὶ γιὰ τὴ μόρφωσίν της. Ἔτσι ἡ πολιτιστικὴ ἀνθρωπολογία, μὲ τὴν ἐρευνᾶ ἐνὸς πολιτισμοῦ στὸ σύνολόν του καὶ μὲ τὶς πολιτιστικὲς συγκρίσεις μπορεῖ νὰ προχωρήσῃ σὲ μιὰ καλύτερη ἐκτίμησιν τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν μέσων ζωῆς ἐνὸς λαοῦ καὶ νὰ

βοηθήσῃ τὴν ψυχολογία στὴ συναγωγὴ θετικῶν συμπερασμάτων γιὰ τὶς βαθύτερες ἀνάγκες, τὶς λειτουργίες καὶ τὶς δυνατότητες γενικὰ τῆς ἀνθρώπινης ὀντότητος.

Ἡ μέθοδος τῶν ἐθνοψυχολόγων συνίσταται α) στὴ συγκέντρωσις στοιχείων γιὰ τὸν πολιτισμὸ μιᾶς κοινωνικῆς ομάδος καὶ β) στὴν ἐρμηνεία τῶν πολιτιστικῶν δεδομένων.

Ἡ συγκέντρωσις στοιχείων ἐνεργεῖται μὲ τρεῖς τρόπους :

α) Μελετᾶται ὅ,τι ἔχει γραφῇ γιὰ τὴ ζωὴ αὐτῆς τῆς κοινωνίας.

β) Ὁ ἐρευνητὴς ζῇ ἀνάμεσα στὰ μέλη αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς ομάδος καὶ ἀναπτύσσει τὴν πιὸ αὐθόρμητη καὶ φυσικὴ δυνατὴ ἐπικοινωνία ὁμιλῶντας ὁ ἴδιος τὴ γλῶσσα τῶν ἰθαγενῶν χωρὶς τὴ μεσολάβησις διερμηνέων.

γ) Συγκεντρώνοντας πληροφορίες γιὰ τὶς παραδόσεις, τὰ ἔθνη, τὰ ἔθιμα καὶ τὸ παρελθὸν τῆς κοινότητος καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὴ ζωὴ ὠρισμένων ἀτόμων ἀντιπροσωπευτικῶν τοῦ τόπου, ἢ ἀτόμων ποῦ ἔχουν διαδραματίσει κάποιον σημαντικὸν ρόλον στὸν πολιτισμὸ του.

Ἡ ἐρμηνεία τῶν δεδομένων ἐνεργεῖται μὲ τὴ συστηματικὴ ἀναγωγὴ καὶ τὴ συσχέτιση κάθε στοιχείου στὸ σύνολο τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ τόπου καὶ μὲ τὴ σύγκριση ὅλων αὐτῶν πρὸς τὰ δεδομένα ἄλλων πολιτισμῶν. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ καταφαίνεται ἀπὸ τὸ ἐξῆς παράδειγμα : Ἀπὸ τὴν ἐρευνᾶ ἐπὶ τῶν ἐπιδράσεων τῆς κοπώσεως γιὰ ἴδιες προσπάθειες σὲ διάφορα ἄτομα τῆς κοινωνίας τῶν Μπαλινέζων ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ ἐπίδρασις αὐτὴ σ' αὐτὰ τὰ ἄτομα εἶναι σχετικὰ μικρότερη ἀπὸ ὅ,τι σὲ ἄτομα ἄλλων πολιτισμῶν. Ἄν συσχετισθῇ τὸ φαινόμενο αὐτὸ πρὸς τὸ σύνολο τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς τῶν Μπαλινέζων δίδεται ἡ ἐρμηνεία του : ἡ ἀγωγή ἐκεῖ ἐνεργεῖ ὀλιγώτερο μὲ τὸν λόγον (προφορικὸν καὶ γραπτὸν) καὶ περισσότερο μὲ τὸ χειρισμὸ τοῦ σώματος τοῦ παιδιοῦ ἢ σωματικὴ ἀσκηση, ὁ χορὸς καὶ οἱ φυσικὲς ἐργασίαι ἐκτιμῶνται ἐκεῖ πολὺ τὸ σύστημα τῆς ἀγωγῆς καλλιεργεῖ μιὰ εὐρύτατη αὐτονομία. Ἔτσι τὸ εἰδικὸ φαινόμενο τῆς κοπώσεως, ποῦ ἀναλύεται, μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθῇ καλύτερα, ὅταν ἐξετασθοῦν ὅλα τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς.

Ἡ μελέτη τῶν φαινομένων αὐτῶν ἐνεργεῖται συστηματικώτερα σὲ ἀντιπροσωπευτικὲς ομάδες ἢ ἄτομα τοῦ λαοῦ. Ἡ παρατήρησις γίνεται μὲ πολλὰς μεθόδους : καταγραφή τῆς λεκτικῆς καὶ κινητικῆς συμπεριφορᾶς τους, τῆς καταστάσεως τῆς ἀτομικῆς καὶ οἰκογενειακῆς ζωῆς, φωτογράφησις μιᾶς ἀξιόλογης στιγμῆς ἢ τῶν καταστάσεων κατὰ τὴν ἐξελεγκτικὴ πορεία ἐνὸς φαινομένου, ἡχογράφηση ὁμιλιῶν, συζητήσεων καὶ τραγουδιῶν, συγκέντρωσις βιογραφικῶν στοιχείων ἀπὸ διηγήσεις, ἀπὸ αὐτοβιογραφίας καὶ προσωπικὰ ἡμερολόγια. Ἀπὸ τὰ ποικίλα εἶδη τῶν tests χρησιμοποιοῦνται μόνον ἐκεῖνα, ποῦ διακρίνονται γιὰ τὸν εὐκόλον τρόπο ἐπιδόσεως, γιὰ τὶς σύντομες παραγγελίες καὶ γιὰ τὴ μεγάλη ἐλευθερία ἀπαντήσεων. Κατάλληλα θεωροῦνται τὰ tests προβολῆς καὶ τὸ ἰχνογράφημα.

Μεταξὺ τῶν μελετῶν, ποῦ ἔχουν διενεργηθῇ ἀπὸ ἐθνοψυχολόγους, μποροῦμε ν' ἀναφέρωμε τὶς μελέτες τοῦ Erik Erikson καὶ τῆς Margaret Mead στὴν Ἀμερικὴ. Ὁ Erikson ἐμελέτησε τὴν ἐπίδρασιν τῆς κοινωνίας στὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ ἐφήβου καὶ ἐρευνήσας σχετικὰ τὴν κοινωνία καὶ τὶς ἐπιδράσεις της στὰ παῖδιά της Ἀμερικῆς, τῆς Γερμανίας, τῆς Ρωσίας καὶ Ἰνδικῶν φυλῶν στὴν Ἀμερικὴ (Sioux καὶ Yuroks). Ἡ Mead ἐμελέτησε τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος στὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου

1. Κάτοικοι τοῦ νησιοῦ Μπαλὶ (Ἰνδονησία).

2. L. Carmichael : ἑν. ἀν.

3. Enfance et Société, Paris 1959.

4. Coming up in Samoa. R. Benedict : Patterns of culture.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΑΞΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΑΞΗ

Προβλήματα της νεωτέρας Διδακτικής

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

“Όλες αἱ θεωρίες περί σχολικῆς μεταρρυθμίσεως δὲν ὠφελοῦν σὲ τίποτε ἐὰν καὶ ἐφόσον ἡ νεωτέρα διδασκαλικὴ γενεὰ παραμένει ἀμύητος γύρω ἀπὸ τὴν τεχνικὴν τοῦ λόγου κατὰ τὰς ἀπόψεις τῆς διαμορφώσεως διδασκαλίας.

Scharrelmann

I

Ὡραία ὁμιλία ἀποτελεῖ σπάνιον φαινόμενον στὴν ἐποχὴ μας.

Αὐτὴ ὅμως ἢ ἔλλειψις τοῦ ὥραίου λόγου εἰς τὴν Χώραν μάλιστα ὅπου ἤκμασε ἡ προβολὴ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὥραίου εἶναι ἀποτέλεσμα ἀνυπαρξίας διδασκαλίας καὶ ἐθισμοῦ εἰς τὴν τεχνικὴν τοῦ λόγου.

Τὴν ἀνάγκην αὐτὴν τῆς συστηματικῆς καλλιέργειας τῆς τεχνικῆς τοῦ λόγου ἐπεσήμανε πρῶτος στὴν Γερμανία ὁ Rudolf Hildebrand καὶ αἱ ἰδέες του ἐκείνες, ποὺ διευτυπώθησαν καὶ σὲ ξεχωριστὴ εἰδικὴ συγγραφὴ του γιὰ τοὺς Γερμανοὺς δασκάλους, ἔρριψαν τὰ πρῶτα σπέρματα τῶν νεωτέρων μορφῶν ἐργασίας γύρω ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῶν Γλωσσικῶν μαθημάτων καὶ γενικὰ τῆς Γλωσσικῆς Ἀγωγῆς.

Καὶ τὸ πρῶτον ἐρώτημα ποὺ προεβλήθη ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς Παιδαγωγοὺς τῆς ἐποχῆς κατὰ τὴν ὁποίαν ἐρρίφθη ἡ ἰδέα τῆς Γλωσσικῆς Ἀγωγῆς, συνωψίζετο εἰς τὸ κάτωθι ἐρώτημα:

καὶ ἐρευνῶσθε σχετικὰ τὴ ζωὴ τῶν κατοίκων ἐνὸς νησιοῦ τοῦ Εἰρηνικοῦ, τοῦ Samoa. Στὸ Ἰνστιτοῦτο τῶν ἐπιστημῶν τῆς ἀγωγῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γενεύης μελετῶνται συστηματικὰ τὰ πορίσματα τῶν ἀνθρωπολογικῶν ἐρευνῶν ἀπὸ τὴν ψυχολόγο M. Inhelder καὶ ὁργανώνονται παρόμοιες ἐρευνες σὶὰ διάφορα διαμερίσματα τῆς Ἑλβετίας (ὁρεῖνὰ καντόνια κλπ.).

Οἱ ἀνθρωπολογικὲς ἐρευνες ἀπὸ ἐθνοψυχολόγους προσφέρουν πολὺ διαφωτιστικὰ πορίσματα στὴν ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ καὶ στὴν παιδαγωγική. Οἱ παράγοντες τῆς βιολογικῆς καὶ ψυχικῆς ἐξελέξεως τοῦ παιδιοῦ, τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀνθρώπινου στοιχείου καὶ ἡ τεχνικὴ τῆς παιδείας εἶναι ζητήματα ποὺ πρόκειται νὰ ἰδοῦν νεώτερο φῶς μὲ τίς μελέτες αὐτές. Στὴ χώρα μας, μὲ τὴν πολὺ διαφορετικὴ ζωὴ τῶν κατοίκων σὶὰ διάφορα διαμερίσματά της, μὲ τὴν ποικιλία τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων κατὰ τόπους, οἱ παρόμοιες ἀνθρωπολογικὲς ἐρευνες θὰ ἔχουν νὰ μᾶς δώσουν πολὺτίμα συμπεράσματα. Τέτοιες ὅμως ἐρευνες ἐνεργοῦνται ἀπὸ εἰδικὰ ψυχολογικὰ Ἰνστιτοῦτα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἰδρυθοῦν καὶ στὸν τόπο μας. Οἱ ἄνθρωποι, ποὺ θὰ ἐργασθοῦν, ὑπάρχουν. Ἡ πρωτοβουλία τῆς ἰδρύσεώς των ἀνήκει στὴν Πολιτεία.

Κων. Κίτσος

Ὑπάρχουν δασκάλοι μορφωμένοι καὶ μεμυημένοι στὴν τεχνικὴ τοῦ λόγου:

Ἡ ἀπάντησις—κατόπιν συστηματικῆς ἐρεύνης—ὑπῆρξεν ἄνευ περιστροφῶν ἀρνητικὴ.

Καὶ ἔτσι ἐπρόβαλε ἀμέσως καὶ αὐθορμήτως ἡ ἰδέα τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς διδασκαλικῆς μορφώσεως καὶ τῆς καθιερώσεως εἰς τὰ Διδασκαλεῖα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης—αἱ Παιδαγωγικὲς Ἀκαδημίαι ξεφύτρωσαν ἀργότερα—τοῦ μαθήματος τῆς τεχνικῆς τοῦ λόγου, γιὰ νὰ δημιουργηθοῦν μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου καὶ ὁμάδες δασκάλων μορφωμένων καὶ εἰς τὴν τεχνικὴν τοῦ λόγου.

Γύρω συνεπῶς ἀπὸ τὴν Ἀγωγὴν τοῦ λόγου καθιερώθησαν σὶὰ Γερμανικὰ Διδασκαλεῖα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ αἱ γενικὲς γραμμὲς τοῦ σκοποῦ ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ συνοδεύει τὸ καινούργιο αὐτὸ μορφωτικὸν ἀγαθὸν τοῦ ἐπισήμου Προγράμματος.

Καὶ συγκεκριμένως τὰ κάτωθι:

II

1) Ἀγωγή τῶν φωνητικῶν ἀναπάσεων κατὰ τὴν ὁμιλίαν καὶ τὴν ἀνάγνωσιν.

2) Ἀγωγή γύρω ἀπὸ τὴν ἐλευθέραν ὁμιλίαν τῶν μαθητῶν.

3) Ἀσκήσεις ὁλοκληρωμένης ἐκφραστικῆς μορφῆς ἀναγνώσεως.

4) Ἀπαγγελίαι ποιημάτων μὲ ντύσιμο πραγματικῆς φωνητικῆς ἀποδόσεως.

Γύρω ἀπὸ τὰ ὡς ἄνω τέσσερα σημεῖα ξεχώριζε ὁ δάσκαλος ποὺ διδάσκει τὰ γλωσσικὰ μαθήματα στὸ σχολεῖο του, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς συναδέλφους του τῶν ἄλλων μαθημάτων.

Ἀς δοῦμε ὅμως τώρα ἐν συνεχείᾳ περιληπτικὰ τὲς ὡς ἄνω τέσσαρες πτυχὲς τοῦ διαμορφουνοῦς λόγου κάπως ἀναλυτικώτερα.

Ἐν πρώτοις:

Γύρω ἀπὸ τὴν φωνητικὴν ἀνάπαλιν κατὰ τὴν ὁμιλίαν καὶ τὴν ἀνάγνωσιν θὰ εἴχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ κάτωθι:

Ἡ βάσις πάσης ἀνωτέρας μορφῆς ἐπιδόσεως γύρω ἀπὸ τὴν τέχνην τοῦ λόγου ἐμπερικλείεται στὴν μόρφωσιν ποὺ κατατείνει στὴν διαμόρφωσιν τῆς γλωσσικῆς συνειδήσεως τῶν μαθητῶν, σχετικὰ μὲ τὴν τεχνικὴν ἀνάπαλιν κατὰ τὴν ὁμιλίαν καὶ τὴν ἀνάγνωσιν.

Καὶ τὸ λαϊκὸν σχολεῖο εἶναι ἡ πρωταρχικὴ ἐνδεδειγμένη ἀτμόσφαιρα γιὰ τὴν καλλιέργειαν τὴν ὡς ἄνω βασικῆς προϋποθέσεως τῆς τεχνικῆς τοῦ λόγου.

Εὐτυχὲς εἶναι ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος ποὺ κατὰ τὴν προσχολικὴν περίοδον εἶχε τὴν εὐτυχίαν νὰ δεχθῇ μιὰ Γλωσσικὴ Ἀγωγή ἀπὸ τὴν μητέρα του ἢ ἀπὸ τὴν δασκάλα τοῦ νηπιαγωγείου του.

Τὸ τοιοῦτον ὅμως δὲν συμβαίνει σὶὰ περισσότερα παιδιὰ καὶ γι' αὐτὸ ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ ἡ ἀρχὴ στὸ λαϊκὸν σχολεῖο.

Ἐὰν δὲ τὸ παιδάκι—κατὰ τὰ τέσσερα πρῶτα χρόνια τῆς φοιτήσεώς του στὸ λαϊκὸν σχολεῖο—δεχθῇ τὴν εὐλογίαν αὐτὴν τῆς τεχνικῆς τοῦ λόγου ἀπὸ τὸν δάσκαλον ἢ τὴν δασκάλα του, εἶναι ὥπλισμένον πλέον γιὰ τὴν μετέπειτα μόρφωσίν του, χωρὶς εἰδικὴν βοήθειαν.

Βοήθειαν θὰ χρειασθοῦν τὰ παιδιὰ κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας των, δεδομένου ὅτι κατὰ τὴν χρυσὴν αὐτὴν περίοδον τῆς ἀνθρωπίνης

1. Sprechtechnisch ausgebildeten Lehrers.

νης ζωής, πρέπει να αποφεύγεται κάθε καταναγκασμός γύρω από την φωνητικήν ανάπαλιν κατά την όμιλιν και να συνδυάζεται αυτή προς την ρυθμικήν αναπνοήν του στήθους και των λοιπών οργάνων που υποβοηθούν την φυσιολογικήν αναπνοήν.

Από την κανονικήν αναπνοήν δύναται ή άσκησις να προχωρήσῃ σὲ ἕνα ρυθμὸν γλωσσικῆς αναπνοῆς καὶ σὲ μιὰ καλλιέργεια τόνων ὑψηλῶν καὶ ἐλαφρῶν συνδυασμῶν.

Ἀποφασιστικὸν ἐπίσης ρόλον παίζει ή άσκησις μιμήσεως κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς ἀπαγγελίας τοῦ δασκάλου.

Καὶ αὐτὸ ἐνδείκνυται ἰδίως στὴν πρώτη τάξη τοῦ λαϊκοῦ σχολείου μετὰ τὴν παιγνιώδη μορφή τῆς διδασκαλίας.

Διορθωτικὲς παρατηρήσεις γύρω ἀπὸ τὴν διάρθρωσιν φωνῶν καὶ ἀσκήσεις συστηματικὲς ὁδηγοῦν τοὺς μαθητὰς σὲ συνειδησιν φθογγικῆς διάρθρωσεως.

Στὴν βαθμίδα ὅμως τῆς ἐλευθέρας ὁμιλίας φτάνει τις ἐὰν συνοδεύει τὴν γλωσσικὴν διατύπωσιν του μετὰ μιαν συναισθηματικὰ χρωματισμένην ἐπίζησιν.

Αὐτὸ τὸ πολῦτιμον ἀγαθὸν ἀξίζει νὰ τὸ διατηρήσῃ ὁ δάσκαλος καὶ ἡ δασκάλα καὶ νὰ τὸ καλλιεργήσῃ γιὰ νὰ μπορῇ νὰ τὸ μεταδώσῃ καὶ στοὺς μαθητὰς του μετὰ συνειδητὸν ἔθισμόν.

Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἡ ὁρμή πρὸς ἔκφρασιν καὶ ἡ θέλησις πρὸς ἀνακοίνωσιν χαλαροῦνται καὶ σβύνουν μέσα σὲ ἀτμόσφαιρα φλυαρίας καὶ ἐρωτήσεων γύρω ἀπὸ κοινὰ καὶ τετριμμένα πράγματα.

Καὶ τέτοια δυστυχῶς ἀτμόσφαιρα κυριαρχεῖ συνήθως ἐκεῖ ὅπου εἶναι ἄγνωστος ἡ τεχνικὴ τοῦ λόγου.

Ἡ μέθοδος τῆς ἐργασίας εἶναι τότε μονάχα ἀποτελεσματικὰ μορφωτικὴ, ὅταν οἱ μαθητὲς καὶ οἱ μαθήτριες περιορίζονται σὲ νὰ διηγηθοῦν κατὰ τὸν ἑξῆσαν, εἶδαν ἢ ἀκούσαν καὶ τὸ ὅποιον δὲν τὸ ξεύρουν οἱ συμμαθηταὶ καὶ αἱ συμμαθήτριές τους.

Αὐτὸ εἶναι ἕνας καινούργιος ἐρεθισμὸς γιὰ τοὺς ἀκούοντας καὶ τὸ ὁμιλεῖν παίρνει ξανά μιὰ θέσιν φυσικὴ γύρω ἀπὸ τὴν ὁμιλίαν.

Μετὰ τὴν ἀγωγὴν γύρω ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη ὁμιλίαν συμβαδίζει καὶ ἡ άσκησις γιὰ τὴν ἐκφραστικὴν ἀνάγνωσιν.

III

Εἰδικὰ δὲ γύρω ἀπὸ τὴν μορφήν τῆς Ἀναγνώσεως πρέπει νὰ διακρίνωμεν τρία εἶδη:

- 1) Τὴν ἡρεμὸν σιωπηρὰν ἀνάγνωσιν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν.
- 2) Τὴν κατὰ λέξιν ἀνάγνωσιν, χωρὶς ἐκφραστικὴν προβολήν.
- 3) Τὴν ἐκφραστικὴν ἀνάγνωσιν.

Ἡ ἐκφραστικὴ ἀνάγνωσις ἔχει διπλοῦν σκοπὸν. Μπορεῖ δηλαδὴ νὰ εἶναι:

- 1) Ἡ ἀνάγνωσις κατανόσεως.
- 2) Ἡ ἀνάγνωσις μετὰ συναισθηματικὴν πληρότητα.

Ἡ πρώτη μορφή τῆς ἀναγνώσεως ἐνδείκνυται μετὰ μαθητὰς ποὺ διανύουν τὸ 12ον ἢ 13ον ἔτος τῆς ἡλικίας των καὶ μετὰ ἀσκήσεις ἐπάνω σὲ πολυὰ κείμενα. Ἀντιθέτως:

Ἡ δευτέρη μορφή τελειοποιεῖται μετὰ ἀσκήσεις:

1) Σιωπηρὰς ἀναγνώσεως διὰ τῶν ὀφθαλμῶν γιὰ τὴν πρωταρχικὴν γνωριμία μετὰ τὸ κείμενον.

2) Μετὰ ἐλεύθερη διατύπωση ἐκείνων ποὺ μόλις οἱ μαθητὲς ἔχουν διαβάσει σιωπηλά.

Ἡ πρώτη μορφή ἐξασφαλίζει τὴν γραπτὴν εἰκόνα τῶν λέξεων, τὸν ἤχον καὶ τὴν σημασίαν τῆς παραστάσεως, ἡ διὰ τοῦ τρόπου δὲ αὐτοῦ κτηθεῖσα σημασία τῆς παραστάσεως ἐπιδρᾷ καὶ ἐπὶ τῆς ἐκφράσεως.

Ἡ κατὰ τὸ πρῶτον σχολικὸν ἔτος ἀνάγνωσις προπαρασκευάζει μονάχα τὴν ξεχωριστὴ ἐκφραστικὴν ἀνάγνωσιν στὲς διαφορὰς σχέσεις τῆς:

Οὕτω ἐπὶ παραδείγματι:

Ἀνυψοῦται ἡ δεξιότης πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ οἱ μαθητὲς ἐθίζονται κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν νὰ ἀναπνέουν κανονικά.

Ἀπὸ τοῦ τρίτου σχολικοῦ ἔτους ἐξασφαλίζεται καὶ κάποιος ὀρισμένη ἀκρίβεια στὸ διάβασμα μετὰ τὸ μάτι, ἡ πραγματικὴ μετὰ κατανόσεως ἐκφραστικὴ μορφή τῆς ἀναγνώσεως ἀρχίζει μετὰ τὰς ἀσκήσεις γύρω ἀπὸ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ψυχῆς τῆς προτάσεως, ἡ ὁποία ἐμπερικλείεται σὲ μιὰ λέξη ἢ σὲ μιὰ ὁμάδα λέξεων.

Ἡ πρόοδος ὅμως αὕτη συντελεῖται κατὰ τὸ δέκατον ἰδίως ἔτος τῶν μαθητῶν μετὰ τὴν ἀφύπνισιν καὶ κάποιος συναισθηματικῆς χροιάς πρὸς ἐκφραστικὴν ἀπόδοσιν τῶν προτάσεων.

Τὸ κόμμα στὲς διαφορὰς προτάσεις εἶναι κατὰ τὴν ἐπιγραμματικὴν ἔκφρασιν τοῦ Γερμανοῦ Διδακτικοῦ Drach, τὸ πονεμένο παιδί τῆς ἐκφραστικῆς ἀναγνώσεως.

Ἡ μετὰ κατανόσεως Ἀνάγνωσις εἶναι ἡ φυσικὴ βασικὴ ἀποψις γιὰ τὴν ἐκφραστικὴν μορφήν τῆς ἀναγνώσεως καὶ γιὰ τὴν μεταπήδησιν στὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἀπαγγελίαν ποιημάτων μετὰ ὑποδειγματικὲς πάντοτε ἀπαγγελίες ἐκ μέρους τοῦ διδάσκοντος.

Ἐν τέλει ἡ περὶ τὴν ποιήσιν τεχνικὴ τῆς ἀπαγγελίας βρίσκει τὸ ἀποκορύφωμά της στὲς παραστάσεις τῶν ἐπὶ μέρους ἑορτῶν τῆς τάξεως.

IV

Ἐτελειώσαμε...

Ἡ μᾶλλον ἐπιβάλλεται νὰ τελειώσωμε μετὰ δύο ἐπιγραμματικὲς προτάσεις τοῦ παιδαγωγοῦ Scharrelmann γύρω ἀπὸ τὰ βασικὰ ἀξιώματα τοῦ διαμορφοῦντος λόγου καὶ τὴν προσαρμογὴν ὅλων τῶν διδακτικῶν προβλημάτων ἀγωγῆς πρὸς τὰς ψυχικὰς καὶ πνευματικὰς ἀνάγκες τοῦ παιδιοῦ.

Κάθε ζωντανὸς δάσκαλος — τονίζει ὁ Scharrelmann — πρέπει νὰ κατέχη τὰ βασικὰ ἀξιώματα τοῦ διαμορφοῦντος λόγου καὶ νὰ μπορῇ νὰ τὰ ἐφαρμόζῃ στὴ διδασκαλίαν του.

Καὶ πῶς ἐν τέλει:

Ἀπὸ ὅλες τὰς μεταρρυθμιστικὰς προτάσεις γύρω ἀπὸ τὴν βελτίωσιν τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν ἐκείνη ποὺ δίνει ἕνα βασικὸν τύπον καὶ ἱκανοποιεῖ πλήρως εἶναι ἡ τάσις γύρω ἀπὸ μιὰ μεγαλύτερη προσοχὴ σχετικὰ μετὰ τὰ φυσικὰ διαφέροντα τοῦ παιδιοῦ, καθὼς ἐπίσης καὶ μιὰ προσαρμογὴ ὅλων τῶν διδακτικῶν καὶ ἀγωγῆς προβλημάτων πρὸς τὰς ψυχικὰς καὶ πνευματικὰς ἀνάγκες τοῦ παιδιοῦ.

Εὐριπίδης Σούρλας

1. Das Schmerzenskind des Ausdruckslesens.

(Drach)

Ο ΡΟΛΟΣ ΚΑΙ Η ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ

Τό να υποβάλλουμε ερωτήσεις είναι από τις πιο δύσκολες τέχνες της ζωής, μάλιστα κατά την διάρκεια ή το τέλος του μαθήματος, οι δε ερωτήσεις του δ/λου είναι πολύ πιο δύσκολες απ' εκείνες που υποβάλλονται στα καφενεία και στη δημόσια ζωή. Ο λόγος είναι ο εξής :

"Εξω από το σχολείο οι ερωτήσεις γίνονται με κάποιο τρόπο, ο δε σκοπός είναι να πάρουμε γνώσεις που δεν ξέρουμε. Στο σχολείο όμως οι ερωτήσεις γίνονται με αφύσικο τρόπο γιατί ο σκοπός τους είναι να πάρουμε γνώσεις τες οποίες έμεις γνωρίζουμε. "Ετσι ο δ/λος στο σχολείο είναι υποχρεωμένος να αναπτύξη κάποια τεχνική ικανότητα στο κεφάλαιο αυτό διότι δεν ζητεί να μάθη κάτι που δεν ξέρει αλλά ενδιαφέρεται να γνωρίσει πως σκέπτονται οι μαθητές και σε ποιόν βαθμόν παρακολουθούν και αφομοιώνουν.

Είναι από όλους παραδεκτόν ότι τα παιδιά είναι προικισμένα με το ένστικτο της περιέργειας κι ένας τρόπος που το ένστικτο αυτό βρίσκει έξω-τερίκευση είναι με τις ερωτήσεις.

Τα παιδιά κατά την προσχολική τους ηλικία είναι επίμονοι ερωτητές. Τι γίνεται όμως κατά την σχολική τους ζωή; Η όρμη τους για ερωτήσεις σιγά σιγά σβήνει γιατί έμεις οι δ/λοι δεν τα αφήνουμε να ρωτούν. "Εμείς γινόμαστε οι ερωτητές κι αυτά οι απαντητές. Τι κάνουμε δηλαδή; "Ενθαρρύνουμε με την τακτική μας τες απαντήσεις, παρά τες ερωτήσεις.

Οι ερωτήσεις είναι μια μέθοδος που χρησιμοποιείται από τα μικρά παιδιά για την διαμόρφωση της όμιλίας τους. Είναι γι' αυτά ένα φυσικό και ευχάριστο μέσο για την πνευματική και κοινωνική τους ανάπτυξη. Είναι το κανάλι που οδηγεί στες φιλικές σχέσεις και έπαφές. "Εχουμε λοιπόν ιερή υποχρέωση να παρέχουμε άφθονες ευκαιρίες στα παιδιά να συζητούν και να υποβάλλουν ερωτήσεις.

Ερωτήσεις: ΠΟΙΑ Η ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ;

1. Δημιουργείται, αναπτύσσεται και διατηρείται μια πνευματική ατμόσφαιρα και ένα ύψηλο επίπεδο προσπάθειας.

2. Σταθεροποιούνται όλες οι πληροφορίες και επιδεξιότητες που αποκτήσαν τα παιδιά και γίνονται περισσότερο χρησιμοποιήσιμες.

3. Γίνεται έρευνα για ανακάλυψη του βαθμού επιτυχίας του μαθήματος.

4. "Ασκείται ή κρίση των παιδιών.

"Ενας προσεκτικός δ/λος θα ήδη πολλές περιπτώσεις, που οι ερωτήσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν. Θα αναγνωρίση για παράδειγμα την πλεονεκτική θέση που θα έχουν τα παιδιά στην κατοπινή τους ζωή εάν μπορούν να υποβάλλουν ερωτήσεις σε δημόσιο μέρος και να δίδουν επίσης απαντήσεις με απόλυτη έμπιστοσύνη στον έαυτό τους.

Είναι ως γεγονός τέχνη τεράστια να σχηματίζουμε μιάν όρθην έρωτηση βρίσκοντας τες κατάλληλες λέξεις έτσι που να μάς έννοουν.

Τες ερωτήσεις των μαθητών μας πρέπει να τες δεχόμαστε με ευχαρίστηση και να τες καλωσορίζουμε. Φυσικά οι τυχαίες και περιοδικές έρωτήσεις δεν είναι αρκετές. Μπορεί να είναι λίγες και να υποβάλλονται από τους ίδιους πάντοτε μαθητές.

Τα παιδιά συνήθως είναι σιωπηλά μέσα στην τάξη. Ποια είναι τα αίτια; α) ή ο δ/λος τους δεν τα ένθαρρύνει στην όμιλία β) ή ο ίδιος διαρ-

κώς μιλά και έτσι δεν παρέχονται ευκαιρίες εις αυτά να εκφράσουν τες ιδέες τους και γ) ή απέδοκιμάσθησαν πολλές φορές.

Δεν είναι αρκετό ο δ/λος να καλωσορίζει τες αθόρμητες έρωτήσεις των παιδιών, αλλά πρέπει να καταστρώση σχέδιον δια την απάντησή τους. Είναι πολύ ωφέλιμο αν ορισθή μια λιγότερη περίοδος κάθε ήμέρα που να αφιερώνεται στην απάντηση έρωτήσεων και ικανοποίηση των άποριών των παιδιών. Τα πιο πολλά παιδιά αγαπούν ένα άγωνα έρωταπαντήσεων. Με τον τρόπον αυτόν επιτυγχάνεται σε σημαντικό βαθμό ή επανάληψη των μαθημάτων.

ΑΓΩΝΑΣ ΕΡΩΤΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ

Η τάξη διαιρείται σε δυο τμήματα. Τα παιδιά και των δυο τμημάτων έτοιμάζουν έρωτήσεις και τας υποβάλλουν με τη σειρά τους στο άπεναντι τμήμα. Το τμήμα που δε θα μπορέση να δώση όρθή απάντηση παραχωρεί ένα βαθμό στο άλλο. Ο άγώνας συνεχίζεται μέχρις ότου όλα τα παιδιά έξαντλήσουν τες έρωτήσεις τους. Το τμήμα που θα συγκεντρώση τους περισσότερους βαθμούς ανακηρύσσεται νικητής.

Για μικρά παιδιά μπορούμε να κάνουμε και διάφορα παιχνίδια. Λ.χ. ένα παιδάκι κάθεται στη μέση ενός κύκλου που σχηματίζεται από όλα τα παιδιά της τάξης και προσπαθεί να άπαντᾷ σε όλες τες έρωτήσεις που του υποβάλλουν τα άλλα παιδάκια. "Αν άποτύχη σε μια έρώτηση τότε παραχωρεί τη θέση του στο παιδάκι που την υπόβαλε και το όποιο φυσικά γνωρίζει την όρθή απάντηση. Τα άλλα παιδιά χειροκροτούν και το παιχνίδι επαναλαμβάνεται. Ο δ/λος διαιτητεύει.

ΒΑΣΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ

Ο δ/λος όταν πρόκειται να κατασκευάση έρωτήσεις πρέπει να έχη υπ' όψη του τα εξής :

1. Ποιό σκοπό έχει ή έρώτηση;
  2. Είναι κατάλληλη για την τάξη;
  3. Τα παδιά την καταλαβαίνουν;
  4. Μπορούν να την άπαντήσουν;
  5. Μπορεί ο δ/λος να την άπαντήση όρθά και με σαφήνεια;
  6. "Απαιτείται μια μόνο απάντηση ή δυό;
- Μετά το μάθημα ο δ/λος άς υποβάλη τες εξής έρωτήσεις στον έαυτό του.
1. Πόσο είχαν πετύχει τον σκοπό τους οι έρωτήσεις μου;
  2. Πώς έπηρέασαν το μάθημα;
  3. Γιατί μερικές ήσαν άνεπιτυχείς;
  4. Ποιές έπέτυχαν πολύ και ποιές άπέτυχαν και γιατί;
  5. "Ησαν πολλές ή λίγες;
  6. Τι άλλαγές θα έκαμνα αν επαναλάμβανα το μάθημα;

Α. ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΤΥΠΟΙ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ

Ερωτήσεις που μπορούν να άπαντηθούν με ένα ναι ή ένα όχι. Αυτές οι έρωτήσεις είναι κάποτε άκατάλληλες για τους εξής λόγους.

- α) Τα παδιά έχουν μια μεγάλη πιθανότητα να βρούν ή να μη βρούν την απάντηση εάν άπλως μαντεύσουν.
- β) Η απάντησή τους δεν έξασκεϊ την όμιλία.
- γ) Προσφέρουν πολύ λίγη πνευματική εργασία και
- δ) Οι άπαντήσεις δεν καταδεικνύουν την κρίση του μαθητού και κάποτε άπατούν τον δ/λο.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ

«Ο δ/λος δίδαξε την αφαίρεση μικτού από μικτόν. Έκανε μια άσκηση στον πίνακα και μετά ρώτησε τα παιδιά. Καταλάβατε; Η απάντηση ήταν γρήγορη και έν χορῶ, «μάλιστα κύριε». Για μια στιγμή πίστευσε ότι τα παιδιά κατάλαβαν το νέο μάθημα, αλλά ξαφνικά αποφάσισε να δοκιμάσει με τέστ τα αποτελέσματα. Πόσο απογοητεύτηκε όταν τα αποτελέσματα που πήρε δεν συμφωνούσαν καθόλου μ' εκείνο το δυνατό «μάλιστα κύριε».

Ερωτήσεις που ζητούμε να απαντηθούν με ένα ναι ή ένα όχι μπορούμε να τες υποβάλλουμε στην περίπτωση που θέλουμε να επαναφέρουμε την προσοχή ενός μαθητού χωρίς να διακόψουμε το μάθημα. Π. χ. «Γιαννάκη, βλέπεις αυτό;» ή «Μαρία, νομίζεις ότι αυτό ήταν λογικό να γίνη;»

Β. ΕΛΛΕΙΠΤΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

Οι τέτοιες ερωτήσεις δίνουν στα παιδιά τον σκελετό πάνω στον οποίο μια λέξη ή φράση θα προσκολληθῇ. Εάν οι έλλειπτικές ερωτήσεις δεν υπερβαίνουν τα όρια μπορούν να αποβοῦν πολύ ωφέλιμες και βοηθοῦν στο να δίδουν ποικιλία στο μάθημα. Πολλές φορές ένα δειλό παιδάκι δεν μπορεί να δώσει πλήρη απάντηση, με την έλλειπτική ὅμως ἐρώτηση θα τὰ καταφέρῃ να συμπληρώσει την απάντηση.

π. χ. Ἡ Λευκωσία εἶναι πρωτεύουσα τῆς . . . . .
Ἐσπεριδοειδῆ εἶναι τὰ . . . . .

Γ. ΕΥΚΟΛΕΣ ΚΑΙ ΔΥΣΚΟΛΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

Οι εύκολες και δύσκολες ερωτήσεις ἔχουν καὶ τὴν ὠφέλειά τους, ἀλλὰ καὶ τοὺς κινδύνους τους.

Οι εύκολες ἐρωτήσεις μπορούν να ἐνθαρρύνουν τὰ παιδιά καὶ οἱ δύσκολες να τὰ ἀναγκάσουν να σκεφθοῦν. Πρέπει ὅμως να χρησιμοποιοῦνται με φρόνηση γιὰ να ἔχουν εὐεργετικά ἀποτελέσματα, γιατί ἂν εἶναι πολὺ εὐκολες τὰ παιδιά δυνατόν να χάσουν τὸ ἐνδιαφέρον τους καὶ ἀντίθετα ἂν εἶναι πολὺ δύσκολες θα ἀποτύχουν να διεγείρουν τὸ ἐνδιαφέρον, θα γίνουν ἀνιάρεις, κουραστικές, ἀπογοητευτικές. Συχνὰ ἡ ἐπιτυχία εἶναι πὶὸ γλυκιά, ὅταν εἶναι τὸ ἐπακόλουθο μιᾶς καλῆς προσπάθειας.

Ὅταν γίνεται μιὰ ἐρώτηση, πρέπει να παρέχεται ἱκανοποιητικὸς χρόνος, γιὰ να τὴν σκεφθοῦν τὰ παιδιά καὶ να τὴν ἀπαντήσουν.

Εἶναι πολὺ συνηθισμένο τὸ φαινόμενο πὺ υποβάλλουμε μιὰν ἐρώτηση καὶ κατόπι τὴν ἀποσύρουμε ὀλόκληρη, γιὰ να τὴν ἀλλάξουμε ἢ να σχηματίσουμε δυὸ τρεῖς ἐρωτήσεις γιὰ μόνο ἀπάντηση. Αὐτὸ βέβαια ὀφείλεται σὲ ἀνεπαρκῆ προπαρασκευῇ. Οἱ τέτοιες ἐρωτήσεις δημιουργοῦν σύγχυση καὶ πρέπει να ἀποφεύγονται.

Κάποτε μιὰ δύσκολη ἐρώτηση κερδίζει ὅταν ἐπαναληφθῇ, πολὺ συχνὰς ὅμως ἐπαναλήψεις γίνονται ἐνοχλητικές καὶ τὰ παιδιά συνηθίζουν να κάνουν τίς σκέψεις τους στὴν ἐπανάληψη τῆς ἐρώτησης στὴν δὲ πρώτη φορὰ να μὴ δίδουν καμμιὰ προσοχή.

Ερωτήσεις με λίγες καὶ ἀπλές λέξεις εἶναι εὐληπτες, εὐχάριστες καὶ διασκεδαστικές.

Ερωτήσεις πὺ διακόπτουν κάποια πνευματικὴ ἐργασία πρέπει να ἀποκλείονται, διότι ἐπεμβαίνουν ἄσκοπα στὶς σκέψεις, αἰσθήματα καὶ ἔργα τοῦ παιδιοῦ. Δὲν πρέπει να διακόπτονται τὰ παιδιά, ὅταν γράφουν καὶ ὅταν σκέπτονται, γιὰ να ἀκούσουν κάτι τὸ ἀσήμαντο.

Ὁ τρόπος πὺ υποβάλλει τίς ἐρωτήσεις ὁ δ/λος ἔχει πολὺ μεγάλη

σημασία. Ἐνα ὕφος ψυχρὸ, ξηρὸ, νευρικὸ, ἐπιθετικὸ, ἀπότομο, στομφῶδες δὲν ὕποβοηθεῖ τὴν ὁμαλὴ σκέψη τῶν παιδιοῦν.

Οἱ ἐρωτήσεις πρέπει να εἶναι ἀνάλογες με τὲς ἱκανότητες τῶν παιδιοῦν. Γιὰ να ἐπιτύχουμε, πρέπει να γνωρίζουμε καλὰ τὰ παιδιά σὰν ξεχωριστὰ ἄτομα.

Σὲ μεγάλες τάξεις πρέπει ὁ δ/λος να ξεχωρίσει τὰ παιδιά ἐκεῖνα πὺ ἀρέσκονται να καθῶνται διαρκῶς ἀκίνητα, χωρὶς να λέγουν τίποτα κι ὅταν ἀκόμα γνωρίζουν, ἐκεῖνα πὺ θέλουν να ἀπαντοῦν εἴτε γνωρίζουν εἴτε δὲν γνωρίζουν, ἐκεῖνα πὺ εἶναι καθυστερημένα, ἐκεῖνα πὺ εἶναι ὀκνηρά, ἐκεῖνα πὺ εἶναι ἔξυπνα καὶ δραστήρια, ἐκεῖνα πὺ θέλουν να ἐπιδεικνύονται, ἐκεῖνα πὺ ὀνειροπολοῦν κι ἐκεῖνα πὺ χρειάζονται ἐνθάρρυνση κι ἔτσι να διαμοιράζῃ τὲς ἐρωτήσεις του σὲ ὅλους τοὺς τύπους τῶν παιδιοῦν.

ΠΟΤΕ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΥΠΟΒΑΛΛΩΝΤΑΙ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

Ὁ δ/λος μπορεῖ να υποβάλλῃ ἐρωτήσεις εἰς οἰανδήποτε στιγμή τοῦ μαθήματος θελήσῃ, ἀρκεῖ να ἔχῃ κάποιο σκοπὸ. Πολὺ σπουδαῖες ὅμως εἶναι οἱ ἐρωτήσεις στὶς ἐξῆς περιπτώσεις:

1. Κατὰ τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ μαθήματος

Ὑποβάλλονται ἐρωτήσεις κατ' αὐτὸ τὸ στάδιο γιὰ να ἀνακαλύψουμε ποιὲς ἰδέες ἔχουν τὰ παιδιά γιὰ τὸ μάθημα πὺ θα τοὺς παρουσιάσουμε.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐρωτήσεων θα ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὴν γνωριμία τοῦ δ/λου με τὴν τάξη. Εάν εἶναι ὁ τακτικὸς δ/λος τῆς τάξης θα γνωρίξῃ περίπου τί ἀπαντήσεις θα λάβῃ ἀπὸ αὐτή. Εάν εἶναι ἐπισκέπτης δ/λος, οἱ ἐξερευνητικὲς ἐρωτήσεις θα εἶναι γι' αὐτὸν ἰδιαιτέρας σημασίας. Ὁλόκληρο τὸ μάθημα πιθανόν να ἀλλάξῃ καὶ να προσαρμοσθῇ πρὸς τὲς ἀπαντήσεις τῶν μαθητῶν. Αὐτὲς οἱ ἀπαντήσεις δείχνουν συχνὰ ὅχι μόνο τίς γνώσεις πὺ κατέχουν τὰ παιδιά, ἀλλὰ καὶ τὴν μέθοδο με τὴν ὁποῖαν ἐδιδάχθησαν. Τὸ θῶς καὶ τὲς γραμμὲς πάνω στὲς ὁποῖες ἔχουν ἀσκηθῇ να ἐργάζονται. Τὸ μυστικὸ τῆς ἐπιτυχίας αὐτῶν τῶν ἐρωτήσεων βρίσκεται στὸν δ/λο. Ἐνας μυστικὸς τῆς ἐπιτυχίας αὐτῶν τῶν ἐρωτήσεων πολλὸ χρόνο στὲς προπαραμὴ πεπειραμένους δ/λους μπορεῖ να σπατάλῃ πολὺ χρόνο στὲς προπαρασκευαστικὲς ἐρωτήσεις πρᾶγμα πὺ σκοτῶνει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν παιδιοῦν διὰ τὸ μάθημα πὺ ἀκολουθεῖ.

2. Κατὰ τὴν πρόοδο τοῦ μαθήματος

Αὐτὲς χρησιμοποιοῦνται γιὰ να διαπιστωθῇ ἡ προσοχή καὶ ἡ παρακολούθηση τῶν παιδιοῦν πρὸς τὸ μάθημα, ἀπαιτοῦν δὲ μεγάλη σκέψη καὶ τέχνη. Συχνὰ μιὰ διήγηση καταστρέφεται, ὅταν διακοπῇ ἀπὸ ἀψυχολογητὲς ἐρωτήσεις. Ὁ τύπος τους πρέπει να εἶναι τέτοιος πὺ να διεγείρῃ περισσότερο τὸ ἐνδιαφέρον τῶν παιδιοῦν γιὰ τὴν συνέχεια. Οἱ ἐρωτήσεις κατὰ τὴν πρόοδο τοῦ μαθήματος ἔχουν ἀκόμα ἓνα σκοπὸ. Να ὀδηγήσουν τὰ παιδιά να ἀνακαλύψουν νέα γεγονότα ἢ προβλήματα ἢ να κάνουν διάφορες παρατηρήσεις.

3. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ μαθήματος

Ὁ σκοπὸς αὐτῶν τῶν ἐρωτήσεων εἶναι

- α) γιὰ ἐπανάληψη τοῦ μαθήματος
- β) γιὰ κρίσεις
- γ) γιὰ συμπεράσματα
- δ) γιὰ δημιουργία συναισθημάτων καὶ
- ε) γιὰ γλωσσικὴ ἄσκηση.

Τὰ παιδιά συνήθως ἀπαντοῦν πολὺ διαφορετικὰ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο τὲς ἐρωτήσεις μας. Κάποτε κανένας βλέπει μιὰ τάξη πρόθυμη καὶ με-γάλο ἐνδιαφέρον καὶ κάποτε νωθρὴ καὶ ἀδιάφορη. Αὐτὸ καταδεικνύει ὅτι τὰ παιδιά δὲν ἐλάμβαναν μέρος εἰς τὸ μάθημα γιὰ διαφόρους λόγους, (ψυχρὸς δάσκαλος, μὴ προετοιμασμένος, κακὴ μέθοδος).

Οἱ ἐρωτήσεις πρέπει νὰ κατασκευάζονται μὲ λέξεις γνωστὲς στὰ παιδιά. Συνήθως τὰ μικρὰ παιδιά δὲν ἐννοοῦν τὲς περισσοτέρες μας λέξεις κι ἐνῶ ἔχουν ὀρισμένες γνώσεις δυσκολεύονται νὰ ἀπαντήσουν. Ὅταν ἡ ἐρώτηση εἶναι ἀκατανόητη θὰ ἀπαιτηθῇ στὸ μεταξύ ἀρκετὴ ὥρα γιὰ νὰ ἐπεξηγηθῇ κι ἔτσι τὸ οὐσιωδέστερο κεφάλαιο τῆς διδασκαλίας καταστρέ-φεται.

Οἱ ἐρωτήσεις δὲν πρέπει νὰ ἐπαναλαμβάνονται εἴτε μὲ τὴν ἴδια φρα-σεολογία ἢ πολὺ χειρότερα μὲ διαφορετικὴ, γιατί ἐνῶ τὰ παιδιά εἶναι ἔτοιμα νὰ δώσουν μιὰν ἀπάντηση διακόπτονται γιὰ νὰ κάνουν ἄλλη σκέψη.

Συνήθως τὸ ἐνδιαφέρον τῶν παιδιῶν μειώνεται, ὅταν ὕστερα ἀπὸ μιὰ συναρπαστικὴ διήγηση ἀκολουθήσουν βῆμα πρὸς βῆμα ἐρωτήσεις διὰ μιὰ ξηρὴ ἀπόδοση τοῦ μαθήματος.

Κάποτε ἔχουμε τὴ συνήθεια νὰ ρωτοῦμε ἀρκετὰ παιδιά νὰ ἀπαντή-σουν σὲ μιὰ ἐρώτηση, χωρὶς νὰ λέμε ποιά ἀπάντηση εἶναι ἡ ὀρθή. Βέβαια αὐτὴ ἡ μέθοδος ἔχει πλεονεκτήματα ἂν δὲν γίνεται ὑπερβολή, διότι ἂν κάθε ἐρώτηση ἀκόμη καὶ ἡ πιὸ ἀπλὴ δέχεται πολλὰς ἀπαντήσεις, τὸ μάθημα τότε γίνεται ἀνιαρὸ καὶ σπαταλᾶται πολὺτιμος χρόνος.

ΜΑΘΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΜΕ ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ

(διάρκεια 45 λεπτά)

Στάδιον 1ον. Ὁ δ/λος ὀρίζει τὸ νέον μάθημα. Οἱ μαθητὲς τὸ μελε-τοῦν στὸ σπίτι καὶ γράφουν σὲ εἰδικὸ τετράδιο 5 τουλάχιστο ἐρωτήσεις σχετικὰς μὲ αὐτό. Ὁ δ/λος τὴν ἄλλη μέρα τὲς ἐλέγχει. (Οἱ μαθητὲς ἀσκοῦν-ται στὴν κατασκευὴ ἐρωτήσεων χρησιμοποιοῦντες τὲς λέξεις, πῶς, γιατί, ποῦ καὶ πῶς, ποῦ καὶ γιατί, ποῖος καὶ γιατί, πότε καὶ γιατί, κ.λ.π. Γιὰ κάθε ἐρώτηση ποῦ γράφει ἓνας μαθητὴς ἀποραίτητα πρέπει νὰ γνωρίζῃ καὶ τὴν ὀρθὴ ἀπάντησίν της.)

Στάδιον 2ον. Ὁ δ/λος μὲ εἰσαγωγικὰς ἐρωτήσεις κάνει ἐναρξὴ τοῦ μαθήματος. (Ἴδε ἀξία τῶν ἐρωτήσεων κατὰ τὴν πρόοδο τοῦ μαθήματος).

Στάδιον 3ον. Ἐνας μαθητὴς κάνει μιὰ μικρὴ ὁμιλίαν ἐκθέτοντας μὲ δικό του τρόπο τὰ διάφορα γεγονότα παρουσιάζοντας καὶ ἐποπτικὰ μέσα.

Ὁ δ/λος μὲ τεχνικὰς ἐρωτήσεις σπρώχνει πρὸς τὰ ἐμπρὸς τὸ μάθημα καὶ ζωηρεύει μὲ συμπληρωματικὰς, ἀλλὰ ἐνδιαφέρουσας πληροφορίες τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς τάξης. (Ἴδε ἀξία τῶν ἐρωτήσεων κατὰ τὴν πρόοδο τοῦ μα-θήματος).

Στάδιον 4ον. Σὲ κατάλληλες στιγμὲς οἱ μαθητὲς ὑποβάλλουν τὲς ἀπο-ρίεις τους, ἢ συμπληρώνουν κάτι ποῦ παρέλειψε ὁ ὁμιλητὴς μαθητὴς.

Στάδιον 5ον. Ὁ ὁμιλητὴς ὑποβάλλει ἐρωτήσεις στὴν τάξη, ἡ δὲ τάξη στὸν ὁμιλητὴ.

Στάδιον 6ον. Ἐρωταπαντήσεις μεταξύ δύο ομάδων.

Στάδιον 7ον. Παιγνίδι: ΤΟ ΚΟΥΤΙ ΤΗΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ.

(Μέσα σ' ἓνα κουτί ὑπάρχουν πολλοὶ φάκελλοι καὶ μέσα στὸν καθένα ὑπάρχει μιὰ ἐρώτηση σχετικὴ μὲ τὸ μάθημα ἢ μὲ ἄλλα προηγούμενα. Κα-λεῖται ἓνας μαθητὴς ὁ ὁποῖος παίρνει ἓνα φάκελλο, διαβάζει τὴν ἐρώτηση

καὶ προσπαθεῖ νὰ τὴν ἀπαντήσῃ. Ἄν ἐπιτύχῃ, τὸ ὄνομά του σημειώνεται σὲ εἰδικὸ βιβλίο καὶ ἡ τάξη τὸν χειροκροτεῖ.

Στάδιον 8ον. Γραπτὰς ἀπαντήσεις σὲ μιὰ ἢ δυὸ ἐρωτήσεις τὲς ὁποῖες ἔχει γραμμένες στὸν πίνακα ὁ δ/λος.

Στάδιον 9ον. Ἀτομικὴ διόρθωση.

Χ. Τριανταφυλλίδης
(Κύπρος)

ΣΧΟΛΙΚΟΙ ΧΑΡΤΑΙ — ΚΛΙΜΑΞ — ΧΡΩΜΑΤΑ

Παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὴν κατασκευὴ ἑνὸς ἀνάγλυφου χάρτου ποῦ κατασκευάσαμε πέρυσι στὸ Σχολεῖο μας μὲ τοὺς μαθητὰς μας σημειώνω τὶς παρατηρήσεις μου.

Γιὰ τὴν χαρτογράφει ἑνὸς τόπου ἐπάνω σὲ μιὰ ἐπίπεδη ἐπιφάνεια χρησιμοποιοῦμε δύο διαστάσεις τὶς ὁποῖες ὑπολογίζομε συνήθως μὲ τὴν ἴδια κλίμακα σπανίως δὲ (παγκόσμιοι χάρται) χρησιμοποιοῦμε διαφορε-τικὴ κλίμακα διὰ τὸ μέσον πλάτος (ισημερινός) καὶ ἄλλην διὰ τὰ ἄκρα πλάτη (πόλοι).

Γιὰ τὴν ἀνάγλυφον ἐξεικόνισι ἑνὸς τόπου χρειαζόμεθα τρεῖς διαστά-σεις. Βέβαια γιὰ νὰ ἔχωμε πραγματικώτερες καὶ ἀκριβέστερες ἐποπτεῖες τοῦ τόπου ποῦ χαρτογραφοῦμε πρέπει νὰ χρησιμοποιήσωμε τὴν ἴδια κλί-μακα γιὰ ὅλες τὶς διαστάσεις. Τοῦτο εἶναι πολὺ δύσκολο γιατί τὸ ὕψος ἑνὸς τόπου εἶναι πάντοτε μηδαμινὸν συγκρινόμενο μὲ τὴν ἔκτασίν του. Μποροῦμε νὰ τὸ ἐπιτύχωμε μόνον γιὰ πολὺ μικρὰ κομμάτια γῆς (Ἐπαρ-χία, Νομὸς ἢ τὸ πολὺ Διαμέρισμα) καὶ μὲ χάρτες ἀρκετὰ μεγάλου μεγέθους.

Μ' αὐτὰς τὶς προϋποθέσεις προχωρήσαμε στὴν κατασκευὴ τοῦ χάρ-του μας.

Ἡ περιοχὴ μας (δύο Ἐπαρχίαι) ἔχει ἔκτασιν 30 χιλιομ. Χ 40 χιλιομ. καὶ μεγαλύτερο ὕψόμετρον 2.500 μέτρων. Ὁ χάρτης μας ἔχει ἀντιστοίχως ἔκτασιν 0,60 μ. Χ 0,80 μ. καὶ διαφορὰ πάχους ὑψηλοτέρου ἀπὸ χαμηλοτέ-ρου σημείου 0,50 μ. χρησιμοποιήσαμε δηλαδὴ καὶ γιὰ τὶς τρεῖς διαστάσεις τὴν κλίμακα 1:50.000.

Γιὰ τὴν μεγέθυνσιν ἀπὸ συνηθισμένους σχολικοὺς χάρτες χρησιμο-ποιήσαμε τὸ γνωστὸ τρόπο τοῦ τετραγωνισμοῦ καὶ τὰς ἰσοῦς γραμμὰς διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἀναγλύφου. (Χρήσιμες ὁδηγίαι βρήκαμε στὸν Ὁδηγὸ Χειροτεχνίας Θ. Μαραγκουδάκη).

Σοβαρώτατο πρόβλημα γιὰ ὅλα τὰ εἶδη τῶν σχολικῶν χαρτῶν εἶναι τὰ χρώματα ποῦ χρησιμοποιοῦμε. Τοῦτο μάλιστα (κατὰ τὴ γνώμην μας) θὰ ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπισθῇ μὲ καταλλήλους ὁδηγίας τοῦ Ὑπουργείου πρὸς τοὺς Ἐκδοτικοὺς Οἴκους, ὥστε νὰ χρησιμοποιοῦνται τουλάχιστο ἐνιαῖα τὰ χρώματα καὶ νὰ ἀποφεύγεται ἡ σύγχυσις ποῦ δημιουργεῖται στοὺς μαθη-τὰς βλέποντας σ' ἄλλους χάρτες τὰ βουνὰ κόκκινα, σ' ἄλλους καφεῖ κι' ἄλ-λοῦ λευκά.

Βέβαια τὸ χῶμα ἔχει συνήθως καφεῖ χῶμα, τὰ χιόνια εἶναι κατὰ-λευκα, ὑπάρχουν ἀσπροβούνια καὶ κοκκινοβούνια γιὰ νὰ δικαιολογήσουν τοὺς συνδυασμοὺς χρωμάτων ποῦ συναντοῦμε. Ἀλλὰ εἶναι καὶ ἀπαραίτητον νὰ ἐπιτύχωμε μιὰ ἐνισιότητα καὶ μιὰ ὅσο τὸ δυνατό ἀκριβέ-στερη ἀναπαράστασι ἀπὸ ἀπόψεως χρωμάτων.

Μέτρο γιὰ τὴν ἐξεύρεσιν τοῦ σωστοῦ νομίζω πῶς πρέπει νὰ εἶναι τὸ πῶς παρουσιάζεται ὁ γεωγραφικὸς χῶρος, ὅταν βρισκόμαστε σὲ μιὰ σχε-

ΠΑΙΔΙΚΑ ΑΜΑΡΤΗΜΑΤΑ

Ο ΦΟΒΟΣ

«'Αρχή σοφίας φόβος Θεού»

Πρόκειται περί του προσήκοντος σεβασμού, τον όποιον πρέπει να αισθάνεται και επιδεικνύει ο άνθρωπος δημιουργήμα, προς τον Θεόν δημιουργόν. 'Η αγάπη και αφοσίωσις προς Αὐτόν, ο όποιος άμέριστον ένδιαφέρον και συμπάθειαν τρέφει διά τούς ανθρώπινους κόσμους. 'Αλλά πρόκειται περί σεβασμού ή περί φόβου;

Μιά άντικειμενική ματιά εις την ραγδαιοτάτην εξέλιξιν των ανθρώπινων γεγονότων πολλά έχει να προσφέρει. 'Ο φόβος ή άπαρχή της προόδου και των ανακαλύψεων, ύπάρχει βεβαίως και ή έφεσις της γνώσεως. 'Ο φόβος της σήμερον και ο φόβος της επομένης. "Ωστε φοβείται ο άνθρω-

τική άπόστασι παρατηρητοῦ. Για να παρατηρήσωμε λ.χ. ένα τόπο (συνήθως κατά τις άνοιξιάντικες έκδρομές) άνεβαίνομε σ' ένα ύψωμα και άπ' εκεί θαυμάζομε τις μακρινές γκρίζες, μαβιές όροσειρές, τις κιτρινοπράσινες καλλιεργημένες βουνοπλαγιές, καταπράσινο τον άπέραντο κάμπο, τη γαλάζια θάλασσα, τον κατάμαυρο άμαξωτό δρόμο, σαν άσπρες κουκκίδες τά χωριά κ.ά. Ποτέ όμως δεν θα άντικρύσωμε τά ξέθωρα, άνόητα πολλές φορές κι' άντίθετα χρώματα που συναντοῦμε στους σχολικούς μας χάρτες. Στους πολιτικούς χάρτες νοιώθει κανείς μεγαλύτερη άπογοήτευσι μ' εκείνες τις συλλογές χρωμάτων που χρησιμοποιοῦνται, για να ξεχωρίσουν τούς Νομούς ή τά Κράτη, που πολλές φορές καταφέρνουν να παρουσιάσουν π.χ. τον Ν. 'Ιωαννίνων πράσινο και τον Ν. Λαρίσης ρόζ. Δηλαδή άπόλυτη σύγχυσι στο μαθητή.

Στό χάρτη που κατασκευάσαμε έχρησιμοποίησαμε έλαιοχρώματα καλής ποιότητας ως εξής: βραχώδεις όροσειρές - γκρίζο μώβ, καλλιεργήσιμες όρεινές έκτάσεις - κιτρινοπράσινο, πεδιάδες βαθύ πράσινο, θάλασσες και ποταμοί - άνοικτό μπλέ, δρόμοι - μαῦρο, πόλεις και χωριά - λευκό, σύνορα - κόκκινο.

Πιστεύομε πως ο χάρτης μας μιλεί μόνος του εις τούς μαθητάς.

Συμπέρασμα

1) Για άνάγλυφους χάρτες καλλίτερα ν' άποφεύγωμε μεγάλες έκτάσεις.
2) Για κάθε σχολικό χάρτη ως χρησιμοποιοῦμε χρώματα ζωντανά, καλής ποιότητας, άνταποκρινόμενα στην πραγματικότητα και ποτέ διά πολιτικούς χάρτες.

και 3) Τό 'Υπουργείον να έλέγξη αὐστηρώς τούς παντός είδους σχολικούς χάρτες, άφού δώση σαφείς και συγκεκριμένες οδηγίες για τά χρώματα που όφείλουν να χρησιμοποιοῦν οί έκδόται αὐτών.

Κ. Κουρτικάκης

πος!.. Μάλιστα φοβείται και ο φόβος αὐτός έχει τας ρίζας του εις τούς προϊστορικούς αιώνας. Είναι δε κληρονομικός ο φόβος, γράφει στην Παιδαγωγική Ψυχολογία του ο Σ. Παγιατάκης. 'Αλλά μην ξανοιγώμεθα περισσότερο, διότι ίσως καταληφθώμεν υπό φοβίς κι' ο πανικός άκολουθήση. Τό παιδικόν τοῦτο άμάρτημα, τον φόβο, δυνάμεθα να τόνονόμασμεν πανανθρώπινον. Είναι ο φόβος αντίδρασις του ύποκειμένου έν όψει φανταστικού ή και πραγματικού κινδύνου. 'Ως ψυχολογικόν φαινόμενον, ο φόβος, υπάγεται εις την κατηγορίαν των άψιθυμιών άδυναμίας ή άσθενειών. 'Η δε φοβία παρατηρείται εις νευρασθενικά και ύστερικά άτομα. Σπανίως δε έμφανίζεται και ως μόνιμος κατάστασις υπό τόνονομα φοβοπάθεια.

'Ως πανανθρώπινον όνομάσαμεν τόνονομώμενον του φόβου. Δεν άπέχομεν της πραγματικότητας.

Κι' έξηγοῦμεθα: Διακατέχεται ο άνθρωπος, υπό συναισθήματος φόβου, όταν δεν αισθάνεται εαυτόν ασφαλή. 'Ο κεραυνός και ή καταιγίδα ματαίως άπειλοῦν τον εύρισκόμενον εις ασφαλή κατοικίαν. 'Αντιθέτως δοῦν μέχρι καρδίας τον έγκαταλελειμμένον εις τας έρημικάς όροσειράς και τας θαμνώδεις ύπώρειας.

Τό «όποιος θέλει ειρήνην ως έτοιμάζεται διά πόλεμον» δεν φανερώνει άλλο τι ει μη φοβίαν κεκρυμμένην. «Timeo Danaos», έλεγον οί Τρῶες, και ούχι «τούς Έλληνες άντιμετώπιζε». 'Αλλά δι' ήμās τούς Έλληνες πάντα ταῦτα έλαβον σάρκα και όστά.

Φόβος, κατά την άρχαίαν ελληνικήν μυθολογίαν, ήτο ο υίός του 'Αρεως και της 'Αφροδίτης. 'Ο Θεός φόβος. Οί Σπαρτιάται άνήγειρον βωμόν προς την Φόβου. Μολονότι τον έλάτρευον ως ένα εκ των κυρίων θεμελίων της πολιτείας, έν τούτοις τον έθεώρουσαν ως έπιβλοή Θεόν. 'Εν ώρα πολέμου ο έπικεφαλής του στρατού έπεκαλείτο τον Φόβον άφ' ενός μόν δια να έμβάλη ταραχήν εις τον έχθρόν, άφ' έτέρου δε διά να προφυλάξη τούς στρατιώτας του άπό τον πανικόν κατά την σύγκρουσιν.

"Ας επανέλθωμεν εις τόνονομα μας. Φοβείται τόνονομα; Και άν ναι εις ποίον βαθμόν και ποία τά προκαλοῦντα αίτια;

Διά να καταλήξωμεν εις μάλλον όρθας διαπιστώσεις, άν όχι συμπεράσματα, είναι άνάγκη ν' αναζητήσωμε πρώτον τά αίτια τά προκαλοῦντα τον παιδικόν φόβον. Ταῦτα δυνάμεθα να τας διαστέλλωμεν εις δύο κατηγορίας. Εις αίτια έσωτερικά και έξωτερικά τοιαῦτα. 'Ως έσωτερικά θεωρούμεν τά αναγόμενα εις την δλην δομήν του μικροῦ μας, την βιοψυχοπνευματικήν, και έξωτερικά, τά εκ της φύσεως και της ανθρώπινης κοινωνίας, προκαλοῦμενα.

1. ΒΙΟΨΥΧΟΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ (έσωτερικά)

α) Σωματική διάπλασις κι' εύρωστία. Φύσις ρωμαλέα και ύγιής δεν όδυνάται οὔδε κάμπτεται υπό των άντιξοοτήτων της ζωής. Τόναντίον μαλθακή φύσις και ρέπουσα εις την άσθένειαν, φύσις μη ζωογονημένη υπό κύπτει μη άνθισταμένη εις τόνονομα τήν έξω τήν ζωής χωρίς ν' άντικρύζον τόνονομα.

Θεωρούμεν περιττόν ν' αναφέρωμεν τας φύσει ήδικημένας φύσεις. Σωματικά ναυάγια άρμενίζουν εις τόνονομα τήν ζωής χωρίς ν' άντικρύζον τόνονομα τήν σωτηρίαν.

β) Χαρακτήρ άβουλος ή χαλύβδινος. Βούλησις ισχυρά, συνοδευομένη υπό κραταιού σώματος, πρό οὔδενός πτοείται. Χαλύβδινος χαρακτήρ ώπλισμένος με θαρραλέαν βούλησιν και πλούσιον συναισθηματικόν κόσμον άτενίζει μακρινούς όρίζοντας κι' άνεβαίνει τας κλίμακας της εύθανασίας.

Ἄλλὰ τί νὰ εἰπώμεν διὰ τὰ ἄβουλα ἐκεῖνα ὄντα, τὰ ἔρμια τῆς τύχης καὶ τοῦ τυχαίου!!! Τὸ σκότος μέγας ἐχθρός. Τὸ αὔριον φόβος ὑπέρτατος. Ὁ θάνατος φοβία ἀδυσώπητος.

γ) Ἡ πνευματικὴ στάθμη. Πνευματικὸν ὃν ὁ ἄνθρωπος. Ἀμιλλᾶται κόσμους ἀπόκρυφους ν' ἀνακαλύψῃ καὶ τῆς φύσεως τὰ μυστήρια νὰ ἐρμηνεύσῃ. Πᾶν τὸ ἄγνωστον δημιουργεῖ ἀνησυχίας, αἱ ὁποῖαι ὀδηγοῦν εἰς τὸν φόβον. Ἐκ τῆς πνευματικῆς στάθμης τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται ὁ βαθμὸς φόβου ἢ φοβίας. Ἐὰν γνωρίζω π. χ. τὸ μέγεθος τῆς ζημίας ποὺ προκαλεῖται ἀπὸ ἔκρηξιν μιᾶς ἀτομικῆς βόμβας, τὴν ἀκτίνα δράσεως καὶ τὰ προφυλακτικὰ μέτρα φυσικῶς τὸ λόγῳ ὁ φόβος δὲν ἔχει θέσιν. Ἡ ἄγνοια ἀντιθέτως προκαταλαμβάνει καὶ συντρέχει τῶν δύο ἄλλων παραγόντων.

2. ΕΞΩΤΕΡΙΚΑ

Πάντα ταῦτα εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένα μὲ τὴν ὅλην βιοψυχοπνευματικὴν διάρθρωσιν τοῦ ἀτόμου. Ὡς τοιαῦτα, δέ, δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ἢ πρὸς ἐπιβολὴν τῶν ἄλλων ἀνθρωπίνῃ ἰσχύς, οἱ πολιτικοὶ νόμοι, κανόνες ζωῆς, τὸ σκότος, τὸ κλίμα καὶ ἡ τοποθεσία, ἡ ἀσθένεια, ὁ θάνατος. Οἱ ἐπίβουλοι αὐτοὶ ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρώπου δημιουργοῦν τὸν φόβον κατ' ἀρχήν, περιάγουσιν εἰς ἀμηχανίαν καὶ ὀδηγοῦν εἰς τὴν φοβίαν καὶ τὸν πανικόν. Ἀναλόγως δὲ τῆς μορφῆς καὶ τοῦ περιεχομένου ἐκάστου καὶ ἡ ἐπερχομένη ζημία ἢ ὠφέλεια ποικίλλει.

Δεδομένου, ὅτι κυρίως ὁ παιδικὸς φόβος ἐνδιαφέρει ἡμᾶς, ἀντιπαρερχόμεθα ταῦτα, ἵνα ἐπιμελῶς ἐξετάσωμεν τὸ ἀντικείμενον τῆς μελέτης μας. Ὁ μαθητὴς φοβεῖται. Ὁ φόβος του εἶναι δικαιολογημένος. Διότι ἂν ἐπιστομένως ἐξετάσωμεν βιοψυχοπνευματικῶς αὐτόν, θὰ καταλήξωμεν εἰς ὠρισμένας διαπιστώσεις, εἰς διαπιστώσεις φύσει ὑπαρχούσας καὶ ἴσως μὴ μεταβαλλομένας ἀποτελεσματικῶς.

Ἄν ἐξαίρεσώμεν τὰς ἰδιορρυθμίας καὶ ἀνωμάλους μαθητικὰς προσωπικότητας θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι οἱ μικροὶ μας τρόφιμοι διακατέχονται ὑπὸ διαρκοῦς φόβου. Περισσότερον καταφανὴς καθίσταται εἰς μαθητὰς πλημμελῶς ἐτοιμαζομένους διὰ τὰ μαθήματα, εἰς βιολογικῶς καθυστερημένους καὶ πνευματικῶς εὗρισκομένους εἰς χαμηλὴν στάθμην. Ἀντιθέτως μαθηταὶ μελετημένοι, μὲ τετράδια ἐν πλήρει τάξει, μαθηταὶ εὖρωστοι καὶ θαλεροί, προερχόμενοι ἐξ οἰκογενειῶν λίαν αἰσιοδόξων, μαθηταὶ τῶν ὁποίων ὁ διδάσκαλος αἰσιοδοξεῖ καὶ ἀσφαλῆς ἄγει αὐτοὺς εἰς λειμῶνας εὐτυχίας καὶ προόδου, θὰ φανοῦν γενναῖοι μαχηταὶ τῆς ζωῆς καὶ θὰ εἶναι ἀπηλλαγμένοι πάσης φοβίας.

Σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς καὶ δικὸς μας σκοπός, εἶναι ἡ δημιουργία ἀνθρώπων ἱκανῶν νὰ ζήσουν τὰς ἀνωτέρας ἀξίας καὶ νὰ θέσουν τὴν φύσιν «ὑποπόδιον τῶν ποδῶν τῶν».

Πρέπει νὰ ἐνισχύσωμεν τὴν παιδικὴν ἀδυναμίαν. Μέλημα κύριον καὶ πρώτιστον ἢ σωματικὴ εὖρωστία, διότι «νοὺς ὑγιὲς ἐν σώματι ὑγιεῖ». Κατάλληλος καὶ ἐπαρκὴς τροφή. Ἐνδεειγμένη ἐκγύμνασις.

Τοιοῦτοτρόπως ἐντὸς κραταιοῦ σώματος θὰ κατοικήσῃ εἰς χαλύβδινος χαρακτὴρ καὶ πνεῦμα ὀξυδερκές.

Ὁ «μπαμπούλας» καὶ ἡ «μούτα» πρέπει νὰ ἐκλείψουν ἐκ τοῦ παιδικοῦ λεξιλογίου. Πᾶσα δὲ ἀπαγόρευσις, ἐφ' ὅσον δὲν δυνάμεθα νὰ παράσχωμεν ἐξηγήσεις, πρέπει νὰ προβάλλεται μὲ ἀπλότητα καὶ οὐχὶ ὡς ὁ ἀπηγορευμένος καρπὸς ἢ ὡς ἐπίβουλος ἐχθρός.

Περισσότερον παντὸς ἄλλου φοβεῖται ὁ παῖς τὴν τιμωρίαν. Εἰς τὸ

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ ΣΤΟ ΙΣΡΑΗΛ

Δέκα ἐτῶν προσπάθειες

Ἐνα ἀπὸ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τοῦ Ἰσραὴλ εἶναι ἡ ταχύτης τῆς ἐξελιξεώς του. Τὴν ἐποχὴ τῆς ἰδρύσεως τοῦ κράτους τοῦ Ἰσραὴλ, τὸ 1948, τὸ δυναμικὸ ὄλων τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων ἦταν περίπου 100 χιλιάδες παιδιὰ. Δέκα χρόνια ἀργότερα, ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ξεπερνοῦσε τὶς 500 χιλ. Ὁ μαθητόκοσμος λοιπὸν εἶχε πενταπλασιασθῇ, ἐνῶ ὁ πληθυσμὸς μόλις εἶχε τριπλασιασθῇ. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴ σπουδαία αὔξησιν τῶν νέων ἀποίκων οἰκογενειῶν καὶ ἀπὸ τὴ δημοσίευσιν κατὰ τὸ 1949 τοῦ νόμου περὶ ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως.

Τὸ νέο κράτος ἦταν ὑποχρεωμένο νὰ ἐξασφαλίσῃ, σύμφωνα μὲ τὸ ὕλικὸ καὶ οἰκονομικὸ σχέδιον, τὴν ἀφομοίωσιν ἐνὸς ἑκατομμυρίου ἐποίκων καὶ παράλληλα νὰ ἀνταποκριθῇ σὲ βαρεῖες στρατιωτικὰς δαπάνες, ὅμως ἀποφάσισε νὰ ἐκπαιδεύσῃ τὰ παιδιὰ εὐθὺς ἀπὸ τὴν πρώτη τους ἐγκατάστασιν. Στὴν ἀρχὴ ἦταν πολὺ δύσκολο νὰ γίνουσι δεκτὰ ὅλα τὰ παιδιὰ σὲ καθὼς πρέπει διδασκῆρια, ἀλλὰ μετὰ τρία ἢ τέσσερα χρόνια ἡ κατάσταση καλυτέρευσε. Κόθε νέο χωρίον ἢ νέα «ἀποικία» προικίστηκε μὲ ἕνα σχολεῖον, ἔστω καὶ μέτριον. Τὰ μαθήματα δὲν γίνονταν πιά, ὅπως συχνὰ πρὶν, κάτω ἀπὸ σκηνὲς ἢ λαμαρινένιες παράγκες· πολλὰς ἑκατοντάδες ὅμως σχολικὲς αἵθουσες λειτουργοῦν ἀκόμη σὲ ἀκατάλληλα διδασκῆρια, καὶ σὲ πολλὰ σχολεῖα καταφεύγουσιν ἀκόμη ἀναγκαστικὰ στὸ σύστημα τῶν «ἐναλλασσομένων αἰθουσῶν διδασκαλίας».

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μεγάλη αὐτὴ ἔλλειψιν τῶν διδασκῆριων ὑπῆρχε στὴν ἀρχὴ ἀνεπάρκεια τοῦ ὕλικου καὶ τῶν σχολικῶν ἐπίπλων· ἔλειπαν γραφεῖα, καθίσματα, βιβλία, γραφικὴ ὕλη κ.λ.π. Οἱ βασικὲς αὐτὲς ἀνάγκες τακτοποιήθηκαν τώρα, πολὺ ἢ λίγο, σὲ ὅλα σχεδὸν τὰ σχολεῖα.

Ἡ γοργὴ αὔξησις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν εἶχε προκαλέσει ἐπίσης ἕνα φαινόμενο ἀκόμη σοβαρότερον, τὴν ἔλλειψιν δασκάλων. Ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἔφθασε χωρὶς ὑπερβολὴ ἀπὸ τοὺς 5.000 τοῦ 1948 σὲ 20.000 τὸ 1958.

σημεῖον αὐτὸ ἐγγίζομεν εἰς ἕν ὀξέτατον καὶ σοβαρώτατον παιδαγωγικόν πρόβλημα, τὸ ὁποῖον χρήζει ἰδιαίτερας μελέτης.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅς ἀποφεύγωμεν τὰς ἀπειλὰς τιμωρίας καὶ ὅς στραφώμεν εἰς τὴν ὑπομονὴν καὶ ἐπιμονήν, αἱ ὁποῖαι καὶ «πέτρες κοίλαι νοῦσι».

Γαβριὴλ Ἀλπέντζος

‘Αλλά για μερικά χρόνια χρειάστηκε να οργανώσει το Κράτος μαθήματα ταχείας μορφώσεως για να μετεκπαιδευθούν πολλές χιλιάδες από τους υπηρετούντες δασκάλους. Εύτυχως, ένας μεγάλος αριθμός απ’ αυτούς αναπληρώνουν με την άφοσίωση και τον ενθουσιασμό τους την ανεπάρκεια της μορφώσεως των και οι περισσότεροι άρχισαν να προπαρασκευάζονται, για να αποκτήσουν το πιστοποιητικό καταλληλότητος για τη διδασκαλία.

‘Η γλωσσική και έκπολιτιστική άφομοίωση

Το γεγονός ότι όλα σχεδόν τα παιδιά των άποικων άρχισαν να φοιτούν στο σχολείο άμέσως μετά την πρώτη τους εγκατάσταση διευκόλυνε παρά πολύ τη λύση ενός πολύ σοβαρού προβλήματος που άπασχολούσε τους εκπαιδευτικούς και άφορούσε το μέλλον της έβραϊκής γλώσσας.

Κατά το τέλος του τελευταίου αιώνας έγινε προσπάθεια να επαναφέρουν την αρχαία έβραϊκή ως ζωντανή γλώσσα, με την πρωτοβουλία του μεγάλου πρωτοπόρου Έλιέζερ Μπέν Γιεχουντά (1858—1922), και χάρη στις γενναίες προσπάθειες που ανέπτυξαν τα έβραϊκά σχολεία της Παλαιστίνης στο διάστημα των δύο γενεών που προηγήθηκαν πριν από τη δημιουργία του κράτους του Ισραήλ. Το 1948, η έβραϊκή είχε γίνει η πιο διαδεδομένη γλώσσα σε όλα τα στρώματα του πληθυσμού. Μή λησμονούμε όμως ότι, όπως και να είναι, η έβραϊκή δεν ήταν η μόνη γλώσσα που βρισκόταν στο Ισραήλ την εποχή της ιδρύσεως του Κράτους είχαν φθάσει εκεί μετά την άνοδο στην έξουσία του χιτλερισμού (1933). Με άλλους λόγους, τον Μάιο του 1948, τα δύο τρίτα των Ιουδαίων που ζούσαν στο Ισραήλ, είχαν εγκατασταθεί εκεί πριν από 15 χρόνια. ‘Η έβραϊκή, και όταν ακόμη την μεταχειρίζονταν με ευχέρεια, δεν ήταν όμως η μητρική τους γλώσσα. Και, σε διάστημα μικρότερο των 4 ετών, 700.000 άλλοι Ιουδαίοι, από τους οποίους πολύ λίγοι την γνώριζαν, ήρθαν να προστεθούν σ’ αυτούς. ‘Η έβραϊκή, της οποίας η αναγέννηση ήταν τόσο πρόσφατη, δεν υπήρχε κίνδυνος να καταποντιστεί απ’ αυτή τη συρροή έποίκων, που μιλούσαν άλλες γλώσσες.

‘Αν αυτό δεν έγινε, όφείλεται στο ότι οι νέοι έποικοι μιλούσαν πολύ διαφορετικές γλώσσες και τα παιδιά τους φοίτησαν άμέσως στα σχολεία.

‘Αν οι άποικοι μιλούσαν μια μόνο ή δυο γλώσσες, η θέση της έβραϊκής θα μπορούσε να κινδυνεύσει. ‘Αλλά στην πραγματικότητα κατήγοντο από 60 χώρες και μιλούσαν 70 διαφορετικές γλώσσες ή διαλέκτους. Σε κάθε σχολείο, τα παιδιά μιλούσαν δώδεκα τουλάχιστον διαφορετικές γλώσσες, έτσι ώστε άρχισαν γρήγορα να μεταχειρίζονται την έβραϊκή για να επικοινωνούν μεταξύ τους. ‘Ετσι άμέσως από την άρχή της συρροής νέων μαθητών, φάνηκε ότι η έβραϊκή θα παρέμενε η κοινή γλώσσα των παιδιών και των νέων. ‘Εκτός τούτου, οι μαθητές συνετέλεσαν πολύ για την διάδοση της γλώσσας στις οικογένειές τους. Βρέθηκε λοιπόν σχετικώς εύκολα ένας «κοινός γλωσσικός παρονομαστής» για τους νεοφερμένους ή τουλάχιστον για τα παιδιά τους.

‘Αλλά οι τρόποι της ζωής και της σκέψεως των έποίκων δεν ήταν λιγότερο ποικίλοι από τις γλώσσες τους, γιατί άντανakλούσαν τη διαφορά των πολιτισμών των χωρών της καταγωγής των. Και αν μερικοί έποικοι από την άποψη των συνηθειών και της τεχνικής, δεν είχαν ξεπεράσει το στάδιο του μεσαίωνα, άλλοι αντίθετα ήταν τόσοον έξελιγμένοι όσον οι κάτοικοι οποιασδήποτε σύγχρονης δυτικής χώρας.

Πώς, σε λίγο χρονικό διάστημα, θα βρισκόταν «ένας κοινός έκπολι-

τιστικός παρονομαστής» για τον έξαιρετικά έτερογενή πληθυσμό μιας χώρας με τόσοον μικρή έκταση; Αυτό ήταν ένα πρόβλημα, πραγματικά φλέγον, και άνευ προηγουμένου.

Για να επιτύχουν σε μια τόσο σπουδαία και λεπτή προσπάθεια οι παιδαγωγοί και δασκάλοι του Ισραήλ, προσέφυγαν πρώτ’ απ’ όλα στην έμπειρική μέθοδο και όπως έχουν τα πράγματα σήμερα, μπορούμε να πούμε ότι γνώρισαν πιο πολλές επιτυχίες από τις άποτυχίες. Πραγματικά όχι μόνον η φυσική ανάπτυξη των νεοφερμένων παιδιών είναι ίκανοποιητικά, αλλά και το χάσμα ακόμη που τα χώριζε εκπαιδευτικά και έκπολιτιστικά από τα άλλα παιδιά τα έγκατεστήμένα πριν από το 1948, άρχίζει σιγά σιγά να γεφυρώνεται. Μια περίοδος 12 ετών δεν είναι αρκετά μεγάλη που να επιτρέψει να σχηματίσουμε μια συνολική κρίση για την εξέλιξη ενός εκπαιδευτικού συστήματος, άλλ’ είναι αρκετή για να επιβεβαιώσει ότι έγινε μεγάλη πρόοδος για την άνύψωση του έκπολιτιστικού επιπέδου των νέων έποίκων και ιδιαίτερα της νέας γενεάς, και ότι τα άποτελέσματα που πέτυχαν ως τώρα προοιωνίζονται ένα καλό μέλλον.

Νομοθεσία

Δυο μεγάλοι νόμοι για την έκπαίδευση δημοσιεύτηκαν στο Ισραήλ. ‘Ο πρώτος (1949) άφορα την υποχρεωτική έκπαίδευση, και ο άλλος (1953) τη δημόσια έκπαίδευση. Πρώ του 1949, η φοίτηση στο σχολείο δεν ήταν υποχρεωτική, και τα περισσότερα σχολεία και αυτά ακόμη τα στοιχειώδη ήταν με πληρωμή. ‘Ο νόμος του 1949 καθορίζει, ότι όλα τα παιδιά ηλικίας 5 ως 14 ετών υποβάλλονται σε υποχρεωτική φοίτηση. Πρέπει να φοιτήσουν στον παιδικό κήπο από 5 ως 8 ετών, και στο βασικό σχολείο από 6 ως 14 ετών.

Τα άγόρια και τα κορίτσια των 14·17 ετών, που δεν έχουν τελειώσει την βασική τους έκπαίδευση, θα φοιτήσουν υποχρεωτικά στα «σχολεία για τους νέους έργατες», όπου διδάσκονται δωρεάν το άπόγευμα ή το βράδυ.

‘Ο νόμος 1953 για τη δημόσια έκπαίδευση άφαιρεί τους δεσμούς που υπήρχαν μεταξύ των σχολείων και όρισμένων πολιτικών κομμάτων ή οργανισμών. ‘Απαγορεύει τις έπαφες αυτές, ως και κάθε «προπαγάνδα που γίνεται για ένα κόμμα ή κάθε άλλη πολιτική όργάνωση μεταξύ των μαθητών ενός σχολικού ιδρύματος». Καθορίζει τους σκοπούς της άγωγής, ως έξης: να έμβάλει στα παιδιά, εκτός των πολιτιστικών άξιών, την άγάπη της πατρίδος και το άίσθημα των καθόντων τους άπέναντι του Κράτους, να τους δώσει μια χειροτεχνική μόρφωση, να τα καταστήσει ικανά να έκτελοούν πρωτοποριακά έργα και τέλος να ανάπτυξη σ’ αυτά «τη θέληση να οικοδομήσουν μια κοινωνία θεμελιωμένη στην έλευθερία, την ισότητα, την άνοχή, την άλληλοβοήθεια και την άγάπη της άνθρωπότητας». Παράλληλα προς τη «δημόσια άγωγή» ο νόμος άναγνωρίζει τη «δημόσια θρησκευτική διδασκαλία» ή όποια προσφέρεται μέσα στα σχολεία όπου «ο τρόπος της ζωής, τα προγράμματα, το διδακτικό προσωπικό και οι έπιθεωρητές έμπνέονται από θρησκευτικές όρχές». ‘Όλα τα δημόσια σχολεία υπάγονται σε μια διοίκηση. Οι γονείς που έπιθυμούν να στέλνουν τα παιδιά τους σε ιδιωτικά σχολεία μπορούν να το κάνουν με την έπιφύλαξη ότι τα ιδρύματα αυτά άνταποκρίνονται σε όρισμένους κανόνες τουλάχιστον.

Οι παιδικοί κήποι

Οι παιδικοί κήποι είναι πολυάριθμοι και με πολύ καλή φήμη. Παίζουν, μέσα στο κοινωνικό και εκπαιδευτικό πρόγραμμα, το ρόλο όλων των

άλλων ιδρυμάτων του είδους αυτού σε όλο τον κόσμο. Επίσης συντελούν παρά πολύ στο να εξασφαλίζουν την αφομοίωση ενός λαού, την ετερογένεια του όποιου υπογραμμίσουμε ήδη από τη γλωσσική άποψη, τον πολιτισμό και τον τρόπο της ζωής. Τα παιδιά των 3-5 ετών μαθαίνουν εκεί λέξεις και τραγούδια εβραϊκά. Έκεί αποκτούν τις συνήθειες της υγιεινής και τη γεύση νέων τροφών, έτσι ώστε οι παιδικοί κήποι αποβαίνουν σπουδαίον όργανο της άγωγής των ένηλίκων, με την ευρύτερη έννοια του όρου, πρό πάντων των μητέρων.

Κάθε παιδί ηλικίας 5 ετών υποχρεούται να φοιτήσει σε ένα παιδικό κήπο δωρεάν, αλλά περισσότερα από τα μισά παιδιά των 3 και 4 ετών φοιτούν σε ένα ίδρυμα του είδους αυτού, που συντηρείται από τις τοπικές αρχές ή από κάποια φιλανθρωπική όργάνωση και οι οικογένειές τους απαλλάσσονται να καταβάλλουν δικαιώματα φοιτήσεως, αν είναι άποροι. Βρίσκομεν επίσης ιδιωτικούς παιδικούς κήπους σε πολυπληθείς συνοικισμούς.

Υπάρχει ένα ειδικό σώμα επιθεωρητριών των παιδικών κήπων, που είναι επιφορτισμένες, εκτός από τα κανονικά τους καθήκοντα, να έπεξεργάζονται τα προγράμματα της εργασίας των ιδρυμάτων αυτών και να δίνουν μιá μόρφωση πρακτική στις νηπιαγωγούς των παιδιών. Οι παιδαγωγοί του Ισραήλ μελετούν επί του παρόντος τη δυνατότητα να δημιουργήσουν μιάν ειδική «ένότητα» για τα παιδιά των 5 και 6 ετών. Διάφορα πειράματα γίνονται γι' αυτό.

Έκπαίδευση πρώτου βαθμού

Τα περισσότερα στοιχειώδη σχολεία του Ισραήλ περιλαμβάνουν κανονικά όκτώ τάξεις για τα παιδιά ηλικίας από 6 ως 14 ετών. Σύμφωνα με πρόσφατες οδηγίες, δέν πρέπει να παραμένη στην ίδια τάξη ένας μαθητής παρά μόνον σε έξαιρετικές περιπτώσεις. Τα μαθήματα γίνονται έξι μέρες την εβδομάδα· διαρκούν τέσσερες ώρες την ήμέρα κατά τα τέσσερα πρώτα χρόνια του πρώτου κύκλου και πέντε ως έξι ώρες στις μεγάλες τάξεις. Έπειδή οι μικρές κοινότητες πολλαπλασιάζονται στη χώρα (700 συνοικισμοί άριθμούν σήμερα λιγότερους από 500 κατοίκους) παρουσιάζεται ή ανάγκη να ιδρυθούν περιφερειακά βασικά σχολεία. Έτσι κάπου 65 σχολεία του είδους αυτού έξυπηρετούν σήμερα πάνω από 250 κοινότητες.

Γίνεται ακόμα προσπάθεια να καλύτερεύσουν σταθερά τα προγράμματα των σπουδών και τις παιδαγωγικές μεθόδους. Ο ύπουργός της Παιδείας και του πολιτισμού έδημοσίευσε τό 1954-55 ένα πρόγραμμα σπουδών αναθεωρημένο, τό όποιον από τότε τηρείται άμετάβλητο. Τα διδασκόμενα μαθήματα στο δημοτικό σχολείο είναι: μελέτη της Βίβλου, ιστορία, γεωγραφία, φυσικές έπιστήμες, άγγλικά, φυσική άγωγή, ίχνογραφία και τραγούδι, χειροτεχνία και κηπουρική. Τώρα και λίγον καιρό παραχωρείται μιá ευρύχωρη θέση για προεπαγγελματική διδασκαλία στο έβδομο και όγδοο έτος. Τό ένα τρίτο περίπου των παιδιών τρώνε τό μεσημέρι στο σχολείο είτε με μιá μέτρια πληρωμή είτε δωρεάν. Οι περισχολικές δράσεις ένθαρρύνονται εκτός των ώρων διδασκαλίας. Τα παιδιά που παρουσιάζουν φυσικές ή πνευματικές έλλείψεις τοποθετούνται σε ειδικά σχολεία ή σε ειδικές τάξεις, που έξαρτώνται από τα τακτικά σχολεία.

Τά 95% περίπου των παιδιών φοιτούν στα δημόσια σχολεία, όπου τό διδακτικό προσωπικό πληρώνεται από τό κράτος, ενώ τα άλλα έξοδα έπιβαρύνουν τις τοπικές αρχές. Τα άλλα παιδιά φοιτούν σε έλεύθερα σχολεία ή σε άλλα που έπιχορηγούνται από τό κράτος.

Μέση έκπαίδευση

Στό Ισραήλ τα παιδιά αρχίζουν συνήθως τις σπουδές τους στη μέση παιδεία στο 14ο έτος, αφού τελειώσουν τό βασικό σχολείο και τις ακολουθούν 4 χρόνια. Έν τούτοις, μερικά σχολεία της μέσης, όπου ή διδασκαλία διαρκεί 6 χρόνια, δέχονται τα παιδιά των 12 ετών, ύστερα από 6 ετών σπουδές στο βασικό σχολείο. Διακρίνονται τρεις τύποι σχολείων της Μέσης: τα κλασσικά μέσα σχολεία, που έξαρτώνται από τό ύπουργείο Παιδείας, τα γεωργικά μέσα σχολεία, που έξαρτώνται από τό ύπουργείο Γεωργίας και τα έπαγγελματικά μέσα σχολεία, που έξαρτώνται από τό ύπουργείο της Έργασίας.

Πρίν ακόμη δημιουργηθή τό κράτος του Ισραήλ, τα περισσότερα μέσα σχολεία είχαν μισοϊδιωτικό χαρακτήρα. Άνήκαν σε συνεταιρισμούς δασκάλων, ή διευθύνονταν από ιδιώτες που στην πραγματικότητα είχαν ως μόνη πηγή έσόδων τα δικαιώματα φοιτήσεως (δίδακτρα) τό ποσό των όποιων ηύξανε από χρόνο σε χρόνο.

Τώρα και λίγα χρόνια, μερικές τοπικές αρχές ανέλαβαν τα σχολεία της Μέσης της περιοχής τους, πράγμα που επέτρεψε κάποιο περιορισμό των έξόδων της φοιτήσεως. Στις κοινότητες των έργατών, τα κιμπουσίμ (συμβιωτικές άποικίες) και τα μοσχαβίμ (συνοικισμοί μικρών ιδιοκτητών παλαιότερης έποχής) άγόρια και κορίτσια σπουδάζουν στη μέση παιδεία ως τα 18 χρόνια με έξοδα της κοινότητας.

Τό κράτος έπιχορηγεί τα σχολεία της μέσης με πολύ μικρά ποσά. Άλλά από τό άλλο μέρος χορηγεί στους μαθητές των πτωχών οικογενειών ύποτροφίες, των όποιων ό άριθμός μέσα σε έπτá χρόνια έφθασε από 250 σε 9.000. Τό 1957-1958, τό ύπουργείο της Παιδείας καθιέρωσε στα σχολεία της Μέσης ένα σύστημα, που πρέπει να άντικαταστήσει σιγά σιγά τό σύστημα των ύποτροφιών. Τα έξοδα φοιτήσεως των έπιμελών μαθητών θα κανονίζονται στο έξης ανάλογα με την οικονομική κατάσταση των οικογενειών τους. Τό κράτος και οι τοπικές αρχές θα καλύπτουν τα έξοδα σε μιάν άναλογία από 20% περίπου, τα υπόλοιπα 60% θα βαρύνουν τους γονείς.

Τό ύπουργείο της Παιδείας έξασφαλίζει την έπιθεώρηση των σχολείων της Μέσης και καθορίζει τα προγράμματά τους. Στα δύο πρώτα χρόνια, τα προγράμματα αυτά είναι σχεδόν τα ίδια σε όλα τα σχολεία· τό ένα τρίτο σχεδόν του χρόνου άφιερώνεται στη σπουδή της γλώσσας και της έβραϊκής φιλολογίας, της Βίβλου, του Ταλμούδ και της ιουδαϊκής ιστορίας. Τα άλλα μαθήματα είναι: κοινωνικές σπουδές, μαθηματικά, φυσικές έπιστήμες, άγγλικά, γαλλικά ή άραβικά, φυσική άγωγή, κ.λ.π. Τα θρησκευτικά σχολεία της Μέσης άφιερώνουν περισσότερο χρόνο στη σπουδή του Ταλμούδ. Στις δύο άνώτερες τάξεις, τα προγράμματα ποικίλλουν, γιατί οι μαθηταί μπορούν να ειδικεύονται σε μερικά μαθήματα (φιλολογία, μαθηματικά, φυσικά, κοινωνικές σπουδές, βιολογία κ.λ.π.).

Οι περισσότεροι μαθητές παρουσιάζονται έπειτα σε έξετάσεις, που όργανώνει τό ύπουργείο της Παιδείας, για να έπιτύχουν τό άπολυτήριο της Μέσης.

Στα γεωργικά σχολεία και τα έπαγγελματικά, τα παιδιά παρακολουθούν τρία τέσσερα χρόνια μιá γενική και έπαγγελματική διδασκαλία. Τα περισσότερα άπ' αυτά δέν παρακολουθούν έπειτα άνώτερες σπουδές. Άν και τα σχολεία αυτά έπιχορηγούνται από τό κράτος (με τη μορφή ένισχύσεων και ύποτροφιών που προορίζονται να καλύψουν τα έξοδα της φοιτή-

σεως) και από διαφόρους φιλανθρωπικές οργανώσεις, δεν είναι δωρεάν. Τα περισσότερα γεωργικά σχολεία έχουν οικοτροφείο.

Η άραβική διδασκαλία

Οι νόμοι περί εκπαίδευσης δεν κάνουν καμιά διάκριση μεταξύ των παιδιών των έβραίων και των άλλων. Είναι όμως πολύ φυσικό οι νέοι 'Ιουδαίοι να φοιτούν σε σχολεία, όπου η διδασκαλία γίνεται στην έβραϊκή, και τα παιδιά των 'Αράβων σε σχολεία όπου η άραβική είναι το μέσο της διδασκαλίας. Και επειδή τα 85% του άραβικού πληθυσμού του 'Ισραήλ βρίσκονται συγκεντρωμένα στη Ναζαρέτ και σε μία εκατοντάδα χωριών καθαρά άραβικών, το κράτος ίδρυσε στην περιοχή αυτή μιά ομάδα δημοσίων σχολείων όπου τα παιδιά των άράβων, μουσουλμάνων ή χριστιανών, διδάσκονται στην άραβική ή έβραϊκή και ή αγγλική θεωρούνται ως δεύτερες γλώσσες.

Το ποσοστό της φοιτήσεως των αγοριών των 'Αράβων είναι απόλυτα ικανοποιητικό (90%), αλλά 50% μόνο των κοριτσιών από 6-14 χρονών φοιτούν στο σχολείο. Αν και το ποσοστό αυτό είναι πολύ ανώτερο από εκείνο που υπήρχε στην Παλαιστίνη πριν δημιουργηθεί το κράτος του 'Ισραήλ (15%), και από εκείνο που υπάρχει σήμερα σε όλες τις γειτονικές χώρες, οι 'Ισραηλινές αρχές προσπαθούν να βελτιώσουν την κατάσταση και να παρακινήσουν τους άραβες γονείς να μην αποσύρουν τα κορίτσια τους από το σχολείο στο 11ο έτος της ηλικίας.

Άλλη μεγάλη προσπάθεια καταβάλλεται για την εξάλειψη της διαφοράς που υπάρχει στη διδασκαλία μεταξύ του άραβικού σχολείου και των άλλων ιδρυμάτων: χρήσιμες μεταρρυθμίσεις εισήχθησαν στην εκπαίδευση των άράβων: κατάργηση των σωματικών ποινών, συμμετοχή ενεργότερη των τοπικών κοινοτήτων στην οικονομική ένισχυση της παιδείας, εφαρμογή του συστήματος των μικτών σχολείων (πρό πάντων στα μικρά σχολεία) κ.λ.π.

Η μόρφωση του διδακτικού προσωπικού

Οι καθηγητές των μέσων σχολείων πρέπει να είναι κάτοχοι πανεπιστημιακών τίτλων: οι διδάσκαλοι μορφώνονται στα διδασκαλεία, όπου επί του παρόντος σπουδάζουν δυο χρόνια μετά το δτάξιο δημοτικό. Τα διδασκαλεία συντηρούνται από το κράτος: το ποσό, που εισπράττουν από το δικαίωμα έγγραφης είναι μηδαμινό. Οι μαθηταί των πτωχών οικογενειών μπορούν να επιτύχουν μέτριες ένισχύσεις συντηρήσεως. Τα περισσότερα διδασκαλεία περιλαμβάνουν ένα τμήμα για τη μόρφωση των νηπιαγωγών. Μερικά άλλα μορφώνουν δασκάλους ειδίκοις σε διάφορους κλάδους (φυσική αγωγή, διαιτητική και οικιακή οικονομία, χειροτεχνία, κηπουρική, μουσική, ιχνογραφία κ.λ.π.). Στα διδασκαλεία επίσης υπάρχουν τάξεις προπαρασκευαστικές ανάλογες με τις τάξεις των σχολείων της Μέσης.

Επειδή οι παιδαγωγοί είδαν με την πάροδο του χρόνου ότι δυο χρόνια δεν είναι αρκετά για να μορφώσουν ένα δάσκαλο, σκέπτονται να αυξήσουν τη διάρκεια της φοιτήσεως στα διδασκαλεία σε τρία χρόνια. Στο παιδαγωγικό 'Ινστιτούτο του 'Εβραϊκού πανεπιστημίου της 'Ιερουσαλήμ, που εξαρτάται από το Πανεπιστήμιο και το 'Υπουργείο της Παιδείας, οι υποψήφιοι δασκάλοι φοιτούν ήδη τρία χρόνια και αποκτούν ένα παιδαγωγικό δίπλωμα «Bachelor of Education».

Το 'Υπουργείο της Παιδείας και ή 'Ομοσπονδία των δασκάλων ενώνουν τις προσπάθειές τους για την επιμόρφωση των δασκάλων. Όλο το

χρόνο διοργανώνονται σειρές μαθημάτων, αλλά πρό πάντων στις διακοπές του θέρους, τόσο για τους ειδικευμένους δασκάλους, όσο και για τους άλλους που θέλουν να αποκτήσουν το πιστοποιητικό καταλληλότητας για τη διδασκαλία.

Ανώτερη εκπαίδευση

Στο 'Ισραήλ υπάρχουν τρία μεγάλα 'Ιδρύματα ανωτέρων σπουδών: Το Πανεπιστήμιο της 'Ιερουσαλήμ, το 'Ισραηλινό 'Ινστιτούτο τεχνολογίας (Τέχνιον) της Χάϊφα, και το 'Επιστημονικό 'Ινστιτούτο Weizmann de Rehovoth. Άλλα ανώτερα 'Ιδρύματα αρχίζουν να οργανώνονται, στο Τελ-Αβιβ και τα περίχωρα. Επίκειται επίσης ή δημοσίευση ενός νόμου για την δημιουργία ενός ανωτέρου εκπαιδευτικού συμβουλίου (αυτόνομος οργανισμός).

Το έβραϊκό Πανεπιστήμιο δεν έπαυσε να εξελίσσεται τα τελευταία χρόνια. Αφού έστερήθη τους χώρους του πάνω στο όρος Scorius, οικοδομεί νέο κτίσμα πάνω σ' ένα νέο «γήπεδο», ανοίγει νέες σχολές και βελτιώνει τις εγκαταστάσεις του. Σήμερα περιλαμβάνει έξι σχολές: φιλολογία, φυσικές επιστήμες, Ιατρική, νομική, αγρονομία και κοινωνικές επιστήμες.

Το Τέχνιον ή 'Ισραηλινό Τεχνολογικό 'Ινστιτούτο, που βρίσκεται στη Χάϊφα, μορφώνει πρό πάντων μηχανικούς και αρχιτέκτονες: οι τρόφιμοι του όμως μπορούν έξ 'ΐσου να επιτύχουν διπλώματα καθαρής επιστήμης.

Το 'Επιστημονικό 'Ινστιτούτο Weizmann οργανώνει θεωρητικές έρευνες ή και έρευνες εφαρμοσμένες στην περιοχή των θετικών επιστημών.

Εκπαίδευση ενηλίκων

Στο 'Ισραήλ ή εκπαίδευση των ενηλίκων αποβλέπει σε τρεις κύριους σκοπούς: να διδάξη την έβραϊκή στους αγραμμάτους και σε όσους όμως άλλες γλώσσες: να δώσει μιά βασική μόρφωση στους νέους έποίκους που δεν φοίτησαν ποτέ στο σχολείο και να προσφέρει στα άτομα που υπερβαίνουν το 18 έτος τα μέσα να συμπληρώσουν την γενική και ειδική τους εκπαίδευση.

Η μόρφωση των ενηλίκων είναι πολύ εξελιγμένη σε όλη τη χώρα: ή κυβέρνηση, οι τοπικές αρχές, οι ενώσεις των εργατών και διάφορα άλλα ιδιωτικά σωματεία οργανώνουν χάριν των ενηλίκων διαφόρων ειδών μαθήματα, με το σκοπό να διδάξουν την έβραϊκή στους νέους που καταφθάνουν, προσφέροντες βασικές γνώσεις για τις διάφορες όψεις της χώρας. Οι έποικοι που διδάχτηκαν ήδη π'ανε, γενικά, για να μάθουν την έβραϊκή, να αποκτήσουν μιά έντατική μόρφωση από 5 ως 6 μήνες σε σχολεία που ονομάζονται «Ulpanim» (τα περισσότερα απ' αυτά έχουν οικοτροφείο).

Πολλοί έποικοι ακολουθούν μαθήματα βασικής αγωγής και αγωγής του πολίτη μικρής ή μεγάλης διάρκειας, οργανωμένα από το κράτος ή με τ'α βοήθειά του, σε όλη τη χώρα. Προσπαθούν να διευκολύνουν την προσαρμογή των νεοφερμένων στις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες που υπάρχουν στο 'Ισραήλ και να καταργήσουν τους φραγμούς που χωρίζουν τους μ'εν από τους δ'ε ή από τον πληθυσμό, που είναι ήδη εγκατεστημένος στη χώρα.

Οι ένήλικοι που γνωρίζουν έβραϊκή μπορούν να παρακολουθούν τα βράδυα διαλέξεις ή μαθήματα ευκαιριακά ή τακτικά στις πόλεις και στα χωριά. Τα μαθήματα αυτά, παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία στόθμης και αναφέρονται σε πολλά διδακτικά ύλικά. Η γενική συνομοσπονδία των έρ-

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

ΟΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΑΚΑΔΗΜΙΕΣ

ΕΙΔΙΚΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΑΙ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΙΔ. ΑΚΑΔΗΜΙΑΝ ΦΛΩΡΙΝΗΣ

Ἐν τῶν σπουδαιότερων Παιδαγωγικῶν μαθημάτων, πού μέ πολλήν φροντίδα καί τέλειον σύστημα διδασκόμεθα εἰς τήν Ἀκαδημίαν μας, εἶναι καί ἡ Εἰδική Διδακτική.

Ἡ σπουδαιότης καί ἡ βαρύτης τοῦ μαθήματος αὐτοῦ, διὰ τὸ ἐπίμο-
γατῶν ἐξάσκει ἐπίσης σπουδαῖες ἐκπαιδευτικὰς δράσεις μεταξὺ τῶν με-
λῶν τῆς.

Ὁ Ἰσραηλινὸς στρατὸς παίζει πολὺ χρήσιμο μορφωτικὸ ρόλο διδά-
σκοντας τὴν ἑβραϊκὴν στοὺς νεοσύλλεκτους πού μόλις ἔφθασαν εἰς τὴν χώραν,
καί παρέχοντας σὲ ὅλους τοὺς στρατιώτες πού ἔχουν ἀνάγκη μιᾶς ὁπωσδή-
ποτε ἀνώτερης διδασκαλίας, καί μιᾶς μόρφωσης ἐπαγγελματικῆς. Κάθε στρατό-
πεδο εἶναι κέντρο ἐκπολιτιστικῶν καί μορφωτικῶν δράσεων.

Ἄλλοι τύποι ἐκπαιδεύσεως

Στὸ Ἰσραήλ ὑπάρχουν καί ἄλλες κατηγορίαι ἰδρυμάτων, πού προσ-
φέρουν γενικὴ ἢ εἰδικὴ ἐκπαίδευση.

Τὰ σχολεῖα τῆς μουσικῆς καί τῆς τέχνης πολλαπλασιάζονται σὲ ὅλη
τὴν χώραν. Ἐνα ναυτικὸν σχολεῖον προετοιμάζει τοὺς νέους νὰ ἀκολουθήσουν
τὸ ἐμπορικὸν ναυτικόν, καί ἕνα τεχνικὸν σχολεῖον μορφώνει τοὺς εἰδικοὺς τῶν
τηλεπικοινωνιακῶν ὑπηρεσιῶν. Σχολὰς νοσοκόμων εἶναι προσαρτημέναι
στὰ μεγάλα νοσοκομεῖα. Διάρκῃ μαθήματα ὁργανώθηκαν γιὰ νὰ ἐξασφα-
λίσουν τὴν μόρφωση τῶν ἐμψυχωτῶν τῆς κινήσεως τῶν νέων καί τῶν κοι-
νωνικῶν ἐργατῶν.

Οἱ μαθηταὶ τῶν ταλμουδικῶν κολλεγίων (Veshivot) σπουδάζουν τὰ
θρησκευτικὰ ζητήματα. Τέλος ἕνα ἀξιοπρόσεκτον ἔργο συμπληρώθηκε ἀπὸ
τὴν «Youth Aliyah», ὁργάνωσις πού δέχεται, μέσα σὲ κοινότητες παιδιῶν,
τοὺς νέους ἐποίκους ἡλικίας 12 ὡς 16 ἐτῶν περίπου, πού ἤρθαν εἰς τὸ Ἰσραήλ
πρὶν ἀπὸ τὴν οἰκογένειάν τους, ἢ δὲν ἔχουν οἰκογένεια, ἢ ἡ οἰκογένεια εἶ-
ναι νεοφερμένη. Στὶς παιδικὰς αὐτὰς κοινότητες, ἡ μελέτη, ἡ χειροτεχνικὴ
ἐργασία καί οἱ συλλογικὲς δράσεις εἶναι στενὰ συνδεμέναι.

Συμπέρασμα

Στὸ Ἰσραήλ, ἡ ἐκπαιδευτικὴ καί ἐκπολιτιστικὴ ζωὴ εἶναι πολὺ δρα-
στική. Προσπαθοῦν νὰ καθιερώσουν καί νὰ διατηρήσουν ὑψηλοὺς κανόνες
εἰς τὸ ἐκπαιδευτικὸν καί ἐπιστημονικὸν πρόγραμμα, γιὰ νὰ διευκολύνουν ἔτσι
τὴν ἐξέλιξιν μιᾶς δημοκρατικῆς κοινωνίας. Ἐπιφυλάσσοντας τὴν καλύτερην
ὑποδοχὴν εἰς τὰς ἐπιδράσεις ὅλου τοῦ κόσμου, τὸ Ἰσραήλ ὑπολογίζει ὅτι ὁ δι-
κός του πολιτισμὸς μπορεῖ ἐπίσης νὰ προσφέρῃ χρήσιμα παραδείγματα
εἰς ἄλλας χώρας.

Avidor

Ἀπόδοση: Γ. Ζ.

χθον καί παραλλήλως ὑπέροχον ἔργον τοῦ διδασκάλου, διὰ τὸ ὁποῖον
προετοιμαζόμεθα, εἶναι μεγίστη.

Ἡ Εἰδικὴ Διδακτικὴ εἶναι τὸ μάθημα, τὸ ὁποῖον μᾶς ὁμιλεῖ λεπτομε-
ρῶς διὰ πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς ἕνα ἑκάστον τῶν μαθημάτων τοῦ Δημοτικοῦ Σχο-
λείου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Γενικὴν Διδακτικὴν, τὴν ὁποῖαν ἐδιδάχθημεν
εἰς τὸ παρελθόν σχολικόν ἔτος, καί ἀπεκτήσαμεν τοιοῦτοτρόπως γενικὰς
διδακτικὰς γνώσεις.

Ἐπίσης ἡ Εἰδικὴ Διδακτικὴ τονίζει τὴν σημασίαν ἑκάστου τῶν μαθη-
μάτων καί μᾶς ὑποδεικνύει τὴν καλλιτέραν μέθοδον διδασκαλίας, ἡ ὁποία
θὰ μᾶς βοηθῇ νὰ ἀφυπνίζωμεν τὸ διαφέρον καί νὰ συγκεντρώνωμεν τὴν
προσοχὴν τῶν μαθητῶν, οὕτως ὥστε νὰ κατανοοῦν πλήρως τὴν ἑκάστοτε
διδακτέαν ὕλην καί νὰ τὴν κάμνουν κτῆμά των.

Δυνάμεθα, χωρὶς φόβον, νὰ καυχώμεθα πῶς τὸ μάθημα αὐτὸ γίνεται
μέ τὸν πλέον τέλειον τρόπον.

Θὰ προσπαθῶ—ἐν γενικαῖς γραμμαῖς—νὰ παρουσιάσω τὸν τρό-
πον τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῆς Εἰδικῆς Διδακτικῆς καί τὴν—βά-
σει αὐτοῦ—ἐπακολουθοῦσαν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν διὰ τῶν διδασκαλιῶν,
τὰς ὁποίας ὡς δευτεροεῖς σπουδασταὶ κάμνομεν εἰς τὰ δύο πρότυπα τῆς
Ἀκαδημίας, πολυθέσιον καί μονοθέσιον.

Κατ' ἀρχάς, θεωρῶ ὑποχρέωσιν καί καθήκον μου νὰ ἀναφέρω πῶς
ἐὰν ἔχωμεν εἰσέλθει πλήρως εἰς τὸ πνεῦμα τῶν Παιδαγωγικῶν μαθημάτων
καί ἰδιαιτέρως τῆς Εἰδικῆς Διδακτικῆς, τοῦτο τὸ ὀφείλομεν ἀποκλειστικῶς
εἰς τὰς ἀόκνους καί ὑπερανθρώπους προσπάθειας τοῦ σεβαστοῦ κ. Διευ-
θυντοῦ μας.

Χάρις εἰς αὐτὸν ἔχομεν συνηθίσει νὰ μὴν ἀρκούμεθα μόνον εἰς τὴν
μελέτην ἑνὸς βιβλίου ἢ σημειώσεων, ἀλλὰ μέ τὴν βοήθειαν τῆς Παιδαγωγι-
κῆς Βιβλιογραφίας, εἰς τὴν ὁποῖαν μᾶς ἔχει ἐντοπίσει, νὰ προστρέχωμεν
εἰς παντοῦς εἶδους μελέτας, συγγράμματα, βιβλία κ.λ.π. σχετικὰ μέ τὰ θέ-
ματα τὰ ὁποῖα μᾶς ἀφοροῦν καί τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν ἀφθονά εἰς τὴν πλου-
σίαν βιβλιοθήκην τῆς Ἀκαδημίας μας, τὴν διωργανωμένην, ἀπὸ δύο ἐτῶν,
μέ σύγχρονον εὐρωπαϊκὸν σύστημα, ἀπὸ τὸν ἴδιον.

Ἐδιδάχθημεν, κατ' ἀρχάς, γενικῶς περὶ τῆς σημασίας καί τῆς σπου-
δαιότητος τοῦ μαθήματος τῆς Εἰδικῆς Διδακτικῆς.

Ἐν συνεχείᾳ ἡ προσοχή μας ἐστράφη εἰς τὸ γλωσσικὸν μάθημα ἔξε-
τάζομεν γενικῶς αὐτὸ καί κατόπιν ἰδιαιτέρως τὸν ἑκάστον κλάδον του, ἥτοι
ἱστορικὴ παρουσία, ἐκλογὴ τῆς διδακτέας ὕλης, πορεία διδασκαλίας κ.λ.π.

Τὴν αὐτὴν σειρὰν ἠκολουθήσαμεν εἰς ἑκάστον μάθημα καί ἤδη εἰσήλ-
θομεν εἰς τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν.

Μετά τὸ πέρας τῆς παραδόσεως ἐκφράζομεν τὰς τυχόν ἀπορίας μας,
ἐνστάσεις κ.λ.π. τὰς σχετικὰς μέ τὸ διδασκῆν κεφάλαιον. Τὰς ἀπορίας αὐ-
τὰς μέ θαυμασίαν ἐπιδεξιότητα ἐπεξηγεῖ καί διαλευκαίνει ὁ κ. Διευθυν-
τῆς μας.

Ἄλλ', ὡς προανεφέρθη, τὸ μάθημα τῆς Εἰδικῆς Διδακτικῆς εἶναι στε-
νῶτατα συνδεδεμένον μέ τὰς πρακτικὰς διδασκαλίας.

Διὰ τοῦτο, ἀφοῦ ἐξετάζομεν ἑκάστον μάθημα ἀπὸ πάσης ἀπόψεως
καί σκοπιᾶς, ἐπακολουθεῖ ἐπ' αὐτοῦ ἡ ὑποδειγματικὴ διδασκαλία εἰς μίαν
τάξιν τῶν προτύπων Δημοτικῶν τῆς Ἀκαδημίας μας.

Τὴν ὑποδειγματικὴν παρακολουθοῦν ὅλοι οἱ σπουδασταὶ καί κατὰ τὴν
διάρκειαν αὐτῆς εἰς τὸ εἰδικὸν τετράδιόν των «Υποδειγματικαὶ Διδασκα-
λῖαι» κρατοῦν σημειώσεις σχετικὰς μέ τὴν πορείαν πού ἀκολουθεῖ, τὸν

τρόπον με τὸν ὁποῖον χειρίζονται τὰ διάφορα θέματα (ὡς τὰς ἐρωτήσεις καὶ ἀπαντήσεις τῶν μαθητῶν) καὶ γενικῶς πᾶν σχετικὸν μετὰ τὸν τρόπον μετὰ τὸν ὁποῖον ὁ διδάσκαλος διδάσκει.

Τὸ τετράδιον αὐτὸ εἶναι ἓνα πολυτιμότερον ἐφόδιον ἐκάστου μέλλοντος διδασκάλου τὸ ὁποῖον πολὺ θὰ τὸν βοηθήσῃ εἰς τὰ πρῶτα βήματα τοῦ διδασκαλικοῦ ἔργου του.

Εἰς τὸ τέλος ἐκάστης ὑποδειγματικῆς διδασκαλίας ὁ κ. Διευθυντὴ ἀναλύει τὴν παρουσιασθεῖσαν πορείαν καὶ τονίζει τὰ κύρια σημεῖα τὰ ὁποῖα συνθέτουν αὐτήν.

Ἀκολουθῶς γίνεται ἡ δοκιμαστικὴ διδασκαλία.

Ἐτοιμάζονται δηλ. ὅλοι οἱ σπουδασταὶ καὶ μίαν ὥραν πρὸ τῆς διδασκαλίας τῆς διδασκαλίας γίνεται ἡ κλήρωσις.

Ὁ πρῶτος κληρὸς ἀντιπροσωπεύει αὐτὸν ποὺ θὰ διδάξῃ, ἐνῶ ὁ δεύτερος καὶ τρίτος κληρὸς τοὺς δύο κριτάς.

Ἡ δοκιμαστικὴ διδασκαλία διεξάγεται παρουσίᾳ τοῦ κ. Διευθυντοῦ, τοῦ διδασκάλου τῆς τάξεως καὶ ὅλων τῶν σπουδαστῶν, κατόπιν δὲ ἐπακολουθεῖ ἡ κριτικὴ.

Οἱ δύο κριταί, μετὰ σεβασμὸν καὶ εὐγένειαν ἀναφέρουν τὰ σφάλματα, πρῶτὰ κ.λ.π. ποὺ παρετήρησαν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ συσπουδαστοῦ τῶν καὶ τέλος ὁ ἴδιος ὁ κ. Διευθυντὴ συμπληρώνει ὅσα τυχόν δὲν ἔχουν προσέξει οἱ κριταί, ὑποδεικνύει τὸν ὀρθὸν τρόπον καὶ χαρακτηρίζει τὴν διδασκαλίαν ὡς ἐπιτυχή, καλὴν κ.λ.π.

Ἐν συνεχείᾳ οἱ σπουδασταὶ ἐκάστης ὁμάδος, εἰς τὰς ὁποίας εἶναι χωρισμένοι ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ σχολικοῦ ἔτους, (αἱ ὁμάδες εἶναι ἐπτὰ καὶ παρακολουθοῦν ἐπὶ μίαν ἐβδομάδα καθημερινῶς εἰς ἐκάστην τάξιν τοῦ πολυθεσίου καὶ μονοθεσίου) διδάσκουν μετὰ τὴν σειράν των εἰς τὴν τάξιν εἰς τὴν ὁποίαν παρακολουθοῦν.

Ἀργότερον—κατὰ τὴν "Ἀνοιξιν—θὰ γίνουσι τοιοῦτου εἴδους διδασκαλίας καὶ εἰς τὰ γύρω χωρία ὡς καὶ εἰς τὰς πλησιεστέρας πόλεις κατὰ τὰς ὁποίας θὰ δοθῇ εἰς τοὺς σπουδαστὰς ἡ εὐκαιρία νὰ γνωρίσουν καὶ ἄλλα παιδιὰ.

Μία τοιαύτη διδασκαλία ἔγινε πέρυσι εἰς τὴν "Ἐδεσσαν καὶ παρηκολούθησamen καὶ ἡμεῖς ὡς πρωτοετείς.

Εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτὴν παρέστησαν τεσσαράκοντα δημοδιδασκαλοὶ καὶ ἐξεπλάγησαν βλέποντες μετὰ πόσῃ τέχνῃ καὶ ἐπιδεξιότητι ἡ διδασκαλία ἐχειρίσθη τὸ θέμα τὸ ὁποῖον ἦτο ὄντως δύσκολον διὰ μίαν πρωτόπειρον ὡς ἐκείνη. (Τὸ διδαχθὲν ἦτο τὸ ποίημα τοῦ Ἰ. Πολέμη «Χριστὸς Ἀνέστη»).

Μετὰ τὸν τρόπον αὐτὸν εἰς τὸ τέλος τοῦ σχολικοῦ ἔτους ἕκαστος σπουδαστὴς θὰ ἔχῃ συμπληρώσει 30-35 διδασκαλίας εἰς ὅλας τὰς τάξεις τῶν δύο προτύπων καὶ θὰ δύναται τοιοῦτοτρόπως νὰ ἀντικρύξῃ χωρὶς ἐνδοιασμοὺς μίαν τάξιν, νὰ τὴν διευθύνῃ ἐπιτυχῶς καὶ νὰ διδάσκῃ ὡς πεπειραμένος σχεδὸν διδάσκαλος.

Βεβαίως, εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὅλα αὐτὰ μαζί μετὰ τὰ ἄλλα μαθήματα ποὺ περιέχονται εἰς τὸ πρόγραμμά μας καὶ τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦν χρόνον (Χειροτεχνία, Ἰχνογραφία κ.λ.π.) μᾶς κουράζουν πολὺ καὶ εὐρισκόμεθα συνεχῶς εἰς μίαν ὑπερέντασιν τόσοσιν ποὺ κάποτε διαμαρτυρόμεθα καὶ γογγύζομεν.

Ὅταν ὅμως σκεπτόμεθα ὡρῖμα, τότε βλέπομεν πραγματικὰ πὼς ὅλα αὐτὰ εἰς ἓνα καὶ μοναδικὸν σκοπὸν ἀποβλέπουν.

Εἰς τὸ νὰ μᾶς προετοιμάσουν ὅσον τὸ δυνατόν καλλίτερον διὰ τὴν μεγάλαν ἀποστολήν μας.

Πρέπει νὰ θεωρῶμεν τοὺς ἑαυτοὺς μας προνομιούχους, διότι φοιτῶμεν εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν Ἀκαδημίαν Φλωρῖνης, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ προσωπικὸν ποὺ συνεχῆς μέριμνά του εἶναι τὸ πὼς νὰ μᾶς δώσῃ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερα ἐφόδια. Μετὰ τὸν τρόπον αὐτὸν θὰ εἴμαστε ὑπερβέβαιοι πὼς τὰ ὄνειρα, οἱ ὁραματισμοὶ καὶ αἱ φιλοδοξίαι μας ὅπωςδήποτε θὰ πραγματοποιηθοῦν.

Μαρίτσα Τσιότσια

ΑΠΟ ΤΗ ΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΘ. ΔΗΜ. ΣΧΟΛ. ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΔΩΝ

ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ 7ου (ΓΕΝΙΚΟΥ) ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΕΔΕΣΣΗΣ

τῆς 7-12-1961

ΟΜΑΔΙΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΚΑΙ ΜΑΘΗΤΙΚΑΙ ΟΜΑΔΕΣ

Ἡ δύναμις τῆς εἰς τὰ σχολεῖα εἰσερχομένης δημιουργικῆς ἐργασίας, διὰ τῆς καλουμένης Ὀμαδικῆς Ἐργασίας εἶναι ἄκρως ἀξιόλογος καὶ δεδομένη ἐν τῇ διδακτικῇ πράξει, ἐνεργοῦσα διὰ τῶν Μαθητικῶν Ὀμάδων κυρίως.

Αὗται παρουσιάζουσι μίαν θαυμασίαν μορφήν ἐργασίας, τῆς ὁποίας ἡ σύγχρονος Ἑλληνικὴ πραγματικότητα καὶ ἡ διαμορφουμένη ὁσημέραι παγκόσμιος κατάστασις ἐπιβάλλουσι τὴν ἀμεσὴν ἐφαρμογὴν τῆς.

Διὰ τῶν Μαθητικῶν Ὀμάδων Ἐργασίας ἐξυπηρετοῦνται ταῦτοχρόνως καὶ ὁ σκοπὸς τῆς κυρίως Ἀγωγῆς καὶ ὁ τῆς Διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ αἱ ἀξιώσεις καὶ τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν. Αἱ Μαθητικαὶ Ὀμάδες ἀνήκουσιν εἰς ὅλους τοὺς τύπους καὶ εἰς ὅλας τὰς τάξεις τῶν σχολείων ἐξελικτικῶς, ἀποδίδουσι δὲ ἐπίζηλον ἔργον παιδαγωγικόν εἰς τὰς Ε', ΣΤ' τάξεις.

Τὰς ὁμαδικὰς ἐργασίας ἐπιβάλλουσι:

1ον. Οἱ βιολογικοὶ τῶν μαθητῶν λόγοι

Ὁ ἄνθρωπος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς Κοινωνίας, καθ' ὅσον ἐν αὐτῇ γεννᾶται, ἐξελίσσεται καὶ θρᾶ. Μηδενίζεται δὲ ἢ χάνεται ἔξω ταύτης. «Ἡ ζωὴ διδάσκει». Ἡ βιολογικὴ αἰτία τοῦ φαινομένου εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν.

Διὰ τὴν τελειοποίησιν τοῦ καὶ προαγωγὴν τῶν ψυχσωματικῶν του δυνάμεων χρησιμοποιοῖ ὁ μαθητὴς ὑλικὴν τροφήν ἐκ τοῦ ἀμέσου περιβάλλοντός του. Διὰ τὴν ζήσιν, ἀναπτύχθῃ καὶ προαχθῇ ἐντὸς τῆς ἀνθρωπίνης Ὀμάδος ἀναγκάζεται καὶ παρωθεῖται, ἀκουσίως ἢ ἐκούσιως, νὰ κινῆται καὶ ἀγωνίζεται πρὸς ἐπίτευξιν ἀτομικῶν καὶ κοινῶν ἀγαθῶν. Οὕτω ἐν τῇ Ὀμάδῃ καὶ ἐν τῇ Κοινωνίᾳ ἀναπτύσσεται καὶ ἐξελίσσεται ὁ μαθητὴς βιολογικῶς, δηλ. σωματικῶς, πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς, λαμβάνων καὶ δίδων ἀγαθὰ, ἐπηρεαζόμενος καὶ ἐπηρεάζων.

2ον. Οἱ ψυχολογικοὶ τῶν μαθητῶν λόγοι

Τῆς Ὀμαδικῆς Ἐργασίας ὀρθῶς ἀσκουμένης καὶ ἐλεγχόμενης, προάγονται φυσιολογικῶς καὶ ἐξελίσσονται ἀρμονικῶς ἀπασαὶ αἱ ψυχοπνευματικαὶ λειτουργίαι καὶ αἱ αἰσθήσεις τῶν μαθητῶν.

Ἰδιαιτέρως ἀσκεῖται καὶ ἐξελίσσεται ἡ παρατήρησις, διότι γίνεται ἄκρως ἐμπεριστατωμένη, ἀκριβὴς καὶ τελεία.

Ὁ μαθητὴς δηλ. ἐντὸς τῆς Ὀμάδος τῶν πέντε π.χ. συμμαθητῶν του παρατηρεῖ διὰ δέκα ὀφθαλμῶν καὶ οὐχὶ διὰ δύο, ἐργάζεται διὰ δέκα χειρῶν κ.λπ.

Ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς Ὀμαδικῆς Ἑργασίας ἡ συγκέντρωσις καὶ ἡ ἄσκησις τῆς προσοχῆς τῶν μαθητῶν περὶ τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον ἐρεῦνης, διεγείρεται καὶ πλουτίζεται ἡ Φαντασία τῶν, ἐνισχύεται ἡ Μνήμη τῶν καὶ προάγεται ἡ Νόησις τῶν.

Οἱ μαθηταὶ προβαίνουν διὰ τῆς συλλογισμοῦ, κρίνουσι, συνθέτουσι καὶ ἐξάγουσι μόνοι τῶν χρήσιμα συμπεράσματα.

Προκαλοῦσιν αἱ Ὀμαδικαὶ Ἑργασίαι τὸ πηγαῖον Διαφέρον τῶν μαθητῶν, ἵνα ἀσχολῶνται πρὸς πᾶσαν δημιουργικὴν ἐργασίαν, εὐχαρίστως καὶ προθύμως καὶ ἐκλεπτύνουν τὰ Συναισθήματά τῶν, διότι συνεργαζόμενοι προθύμως ἄνευ τινὸς καταναγκασμοῦ, αἰσθάνονται χαρὰν καὶ ἱκανοποίησιν διὰ τ' ἀποτελέσματα τῆς προσωπικῆς δημιουργίας τῶν.

Διὰ τῶν Ὀμαδικῶν Ἑργασιῶν οἱ μαθηταὶ ἰσχυροποιοῦν καὶ ἠθικοποιοῦν τὴν Βούλησιν τῶν, διότι ἀσκοῦνται καὶ μανθάνουσι νὰ ἐρευνῶσι, νὰ παρατηρῶσι καὶ νὰ αὐτενεργῶσι μεθοδικῶς πρὸς ὠρισμένον σκοπὸν, ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας. Ἐθίζονται δηλ. εἰς τὴν ἔλλογον καὶ συστηματικὴν ἐργασίαν, ἥτις εἶναι πηγὴ πάσης εὐδαιμονίας καὶ σημαίνει καταβολὴν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, συγκεκριμένου καὶ σαφοῦς.

Ἀποκοτῶν αὐτοκυριαρχίαν καὶ αὐτοπεποίθησιν, ἀλλὰ καὶ πλήρη καὶ τελείαν συνείδησιν τῶν ἀδυναμιῶν καὶ τῶν δυνατοτήτων ἑαυτῶν καὶ ἀλλήλων. Ἀποκοτῶν δηλ. τὸ «γνῶθι σαυτόν», τὴν βασικωτέραν καὶ μεγίστην ἀρετὴν. Ταυτοχρόνως προσεπέρχεται ἡ προσορμογὴ τῶν εἰς νέα διαφέροντα, προσιωπίζοντα τὸν Ἐπαγγελματικὸν τῶν Προσανατολισμόν.

Ἐπίσης ἀσκεῖται ἀβιάστως καὶ εὐχερῶς ἡ Γλῶσσα τῶν μαθητῶν, διότι διὰ τῆς ἀρμονικῆς συνεργασίας τῶν μανθάνουσι νὰ συζητῶσι, πλουτίζουν τὸ λεκτικόν τῶν μὲ νέας λέξεις, ἐξελλίσσονται γλωσσικῶς, τοῦθ' ὅπερ ἐνέχει ἐξαιρετικὴν καὶ ὑψίστην ἐθνικὴν καὶ ψυχολογικὴν σημασίαν διὰ τὰ ξενόφωνα Σχολεῖά μας.

Εὐχερῶς ἀποκαλύπτονται αἱ ἰδιοφυαὶ καὶ αἱ ἀτομικαὶ διαφοραὶ τῶν μαθητῶν καὶ διαγιγνώσκεται ὁ ἀτομικὸς χαρακτήρ, ἡ Προσωπικότης ἐνὸς ἐκάστου. Ἀνιχνεύονται μάλιστα καὶ τὰ τάλαντα ἐκεῖνα, τὰ θεῖα δῶρα, αἱ μεγαλοφυαὶ, ποῦ ἐὰν ἀποκτήσωσι τὰ ὑλικά μέσα θ' ἀναδειχθῶσιν εἰς ἡγέτας ἐπιστημονικοῦς, τεχνικοῦς καὶ πολιτικοῦς, τῶν ὁποίων ἡ Πατρίς μας μεγίστην ἀνάγκην ἀείποτε ἔχει διὰ τὴν ὑπαρξιν καὶ προκοπὴν τῆς.

3ον. Οἱ παιδαγωγικοὶ τῶν μαθητῶν λόγοι

Διὰ τῶν Ὀμαδικῶν Ἑργασιῶν συνεργαζόμενοι οἱ μαθηταὶ προσφεύγουν ἀπὸ κοινοῦ εἰς διαφόρους πηγὰς, λεξικά, ἐγκυκλοπαιδικὰ, μονογραφίας, ἱστορίας, ἄρθρα, μελέτας, χάρτας, μουσεῖα κ.λπ., πρὸς ἀντλήσιν καὶ συλλογὴν πληροφοριῶν ἐπιζόμενοι ν' ἀγαπῶσι τὸ ὥραϊον βιβλίον, τὸ περιοδικόν, τὴν ἐφημερίδα, τοὺς ἐθνικοὺς χώρους κ.λπ., ὅπου δηλ. ὑπάρχει ἀποθησαυρισμένη ἡ σοφία καὶ ἡ πείρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἔθνους. Αἱ γνώσεις δὲ αἱ τοιοῦτοτρόπως, διερευνητικῶς δηλαδὴ καὶ διαφερόντως, ἀνευρισκόμεναι, ἐγχαράσσονται εἰς τὴν μνήμην τῶν, καθίστανται μόνιμοι, κτήμα τῶν, εἶναι τοῦτέστιν ἀναφαίρετοι, ἀσφαλεῖς καὶ ὀριστικοί. Βοηθοῦνται ταῦτοχρόνως οἱ ἀδύνατοι μαθηταὶ καὶ τείνουσιν, εὐγενῶς ἀμιλλώμενοι καὶ παραδειγματιζόμενοι, νὰ πλησιάσωσι τοὺς καλοὺς. Ἐθίζονται εἰς τὴν ἀξιόπρέπειαν, εἰς τὴν πολιτισμένην συζήτησιν καὶ διατύπωσιν τῆς γνώμης τῶν

καὶ εἰς τὸν σεβασμὸν καὶ ἐκτίμησιν τῆς γνώμης καὶ ἀξίας τῶν ἄλλων, τῶν συνανθρώπων τῶν. Ἐθίζονται εἰς τὴν τάξιν, τὴν ἀκριβολόγον διατύπωσιν τῶν γνώμων τῶν, εἰς τὰ συγκεκριμένα καὶ εἰς τὰ σαφῆ. Διὰ τῆς ἐναλλαγῆς κατὰ περιόδους τῶν Ἀρχηγῶν τῶν ὁμάδων, τῶν Γραμματέων κ.λπ., αὐτῶν παρέχεται ἡ εὐκαιρία μεταβιβάσεως ἀρμοδιότητος καὶ δοκιμῆς τῆς ἱκανότητος πάντων τῶν μελῶν, ἔλεγχος αὐτῆς καὶ κατασίγασις τῶν μεμψιμοιρῶν ἢ παραπενομένων μαθητῶν ἢ γονέων.

Αἱ Ὀμαδικαὶ Ἑργασίαι ἐπιτυγχάνουν ἀπολύτως εἰς τὰ μαθήματα τῆς Φυσικῆς, τῆς Γεωγραφίας καὶ τῆς γλώσσης, σχετικώτερον δὲ εἰς τὰ λοιπὰ. Μειονεκτήματά τινα αὐτῶν παρακάμπτονται διὰ τῆς δεξιότητος τοῦ δ/λου, ἐνῶ τὰ πλεονεκτήματά τῶν ὑπερέχουν καταφανῶς ὅλων τῶν ἄλλων μορφῶν διδασκαλίας καὶ ἐργασίας, διὰ τοῦ εὐρυτάτου χώρου ἐντὸς τοῦ ὁποίου διακινεοῦνται ἐλευθέρως καὶ αὐτοβούλως οἱ μαθηταί.

4ον. Οἱ κοινωνικοὶ τῶν μαθητῶν λόγοι

Διὰ τῶν Μαθητικῶν Ὀμάδων, ὡς καὶ διὰ τῶν ὁμάδων Ε.Ε.Σ.Ν., διὰ τῆς Μαθητικῆς Κοινότητος καὶ τοῦ Μαθητικοῦ Συνεταιρισμοῦ καὶ διὰ τῶν ποικίλων τρόπων ἐργασίας αὐτῶν, διὰ τῆς Σχολικῆς Βιβλιοθήκης, τῆς ἀλληλογραφίας, τῆς λειτουργίας δανειστικῆς βιβλιοθήκης, τῶν συλλογῶν σχολικοῦ μουσείου, τῆς βοηθείας πρὸς τοὺς πτωχοὺς, τῶν διδασκτικῶν ἐκδρομῶν, τοῦ παιδικοῦ θεάτρου κ.λπ., κ.λπ., ἀσκοῦνται αἱ κοινωνικαὶ ἀρεταὶ τῆς ἀγαθῆς συνεργασίας, ἀλληλοβοηθείας, τῆς ἀλληλεγγύης, τῆς εὐσυνειδήτου ἐργασίας, τῆς σεμνότητος, τῆς κοσμιότητος, τῆς εὐγενείας, τῆς ἐργατικότητος, τῆς κολῆς ἐν γένει συμπεριφορᾶς. Σφυρηλατοῦσι δὲ οἱ μαθηταὶ τοιοῦτοτρόπως συνεργαζόμενοι δεσμοὺς φιλίας ἀδελφικῆς, ἀρρήκτους εἰς τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καὶ εἰς τὰς ἀντιξοότητες τῆς ζωῆς καὶ εἰσάγονται ἐμπράκτως εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον καὶ δράσιν.

Ὅλοι οἱ κοινωνικοὶ σκοποὶ καλλιεργοῦνται εἰς μέγαν βαθμόν, αἱ δὲ ἀνθρωπιστικαὶ τῶν μαθητῶν ἕξεις ἀνέρχονται εἰς ἐπίπεδα ὕψηλά, ὡς ὁ ἀνθρωπισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἀξιοῦσι. Καταπολεμοῦνται, ἐξ ἄλλου, μεθοδικῶς καὶ ἡπίως, τὰ ἐλαττώματα τῆς ὀκνηρίας, τοῦ ψεύδους, τῆς κλοπῆς, τῆς μνησικακίας, συκοφαντίας, δολιότητος, φθόνου, μίσους, ἀπάτης, ὑποκρισίας κ.λπ.

Οὕτως ἐπιτυγχάνουσιν αἱ Μαθητικαὶ Ὀμάδες Ἑργασίας κατ' ἀριστον τρόπον τὸν σκοπὸν τῆς κυρίως Ἀγωγῆς, καλλιεργοῦσαι καὶ ἐξελλίσσουσαι τὸν ἄνθρωπον εἰς ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν προσωπικότητα, ἐντὸς τοῦ στενοῦ καὶ τοῦ εὐρυτέρου περιβάλλοντός του.

5ον. Ἡ εἰσαγωγή τῶν μαθητῶν εἰς τὴν κοινοτικὴν ἀνάπτυξιν

Αἱ Μαθητικαὶ Ὀμάδες καὶ Κοινότητες, διὰ τῶν ὡς ἄνω λεχθέντων τρόπων τῆς Ὀμαδικῆς Ἑργασίας καὶ δραστηριότητος, θ' ἀποτελέσωσι τὸ ὑπόβαθρον πρὸς φυσιολογικὴν εἰσαγωγὴν τῶν μαθητῶν (τῶν πολιτῶν τῆς αὖριον) εἰς τὸ Πνεῦμα τῆς Κοινοτικῆς Ἀναπτύξεως. Ἡ Κοινοτικὴ Ἀνάπτυξις, ὡς θεσμὸς τῆς Πατρίδος μας, ἐτέθη καὶ ἐξελλίσσεται ὡς βιοτικὴ καὶ ἐθνικὴ ἀνάγκη αὐτῆς.

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ὀφείλουσι νὰ ἐνδείξωσιν οἱ ἐκπαιδευτικοὶ εἰς τὴν Κοινοτικὴν Ἀνάπτυξιν, συνεργαζόμενοι μὲ τοὺς τοπικοὺς παράγοντας καὶ καθιστάμενοι εἰσηγηταὶ δημιουργίας κοινωφελῶν ἔργων, ἰδιαίτέρως δὲ τῶν σχολικῶν καὶ τῶν πνευματικῶν.

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ. Περὶ τῆς σημασίας καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς Κοινοτικῆς Ἀναπτύξεως,

Ξημοσιεύθη περιληπτική άρθρομελέτη του 'Επιθεωρητοῦ τῶν Δημοτικῶν Σχολείων 'Εδέσσης κ. Γεωργίου Πάλλα εἰς τὸ «ΔΕΛΤΙΟΝ» 'Ενώσεως 'Επιθεωρητῶν ('Απρίλιος 1961), εἰς τὸ «ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΒΗΜΑ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ» (Μάϊος 1961) καὶ εἰς τὸ Παιδαγωγικὸν Περιοδικὸν «ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΖΩΗ» (Σεπτέμβριος 1961), ἔνθα καὶ παραπέμπεται τις.

δον. 'Η συμμετοχὴ τῆς 'Ελλάδος εἰς τὴν Κοινὴν Εὐρωπαϊκὴν 'Αγοράν

'Η Εὐρωπαϊκὴ Κοινότης ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῆς οἰκονομικῆς συνεργασίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, μὲ κατανόησιν καὶ συνεργασίαν τῶν ἀνθρώπων συμπάσης τῆς γῆς, ἀποτελεῖ σύγχρονον πραγματικότητα συγκλονιστικοῦ ἐνδιαφέροντος.

Διὰ τῆς εἰσδοχῆς τῆς 'Ελλάδος εἰς τὴν Κοινὴν 'Αγοράν, γεννῶνται αὐτομάτως φλέγοντα καὶ κατεπείγοντα αἰτήματα, ἐκ τῆς προβολῆς καὶ λύσεως τῶν ὁποίων θὰ ἐξαρτηθῇ ἡ διασφάλισις τῶν προσδοκωμένων ὠφελῶν πρὸ παντός, ἀλλὰ καὶ πνευματικῶν καὶ ἐκπολιτιστικῶν ἀγαθῶν. Αἱ παραγωγικαὶ μᾶς τάξεις δέον νὰ μορφωθῶσι καὶ καθοδηγηθῶσι καταλλήλως, ὥστε νὰ εἰσέλθωσιν εἰς αὐτὴν μὲ ἰσχύ, ὁργανικότητα καὶ μεθοδικότητα, ὡς ἀξιοῦσιν αἱ περιστάσεις.

Αἱ παραγωγικαὶ τάξεις πρέπει διαπαιδαγωγοῦνται ἐπικαίρως καὶ ἐγκαίρως ν' ἀσκηθῶσι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον διὰ πεφροντισμένης καὶ ἐπιστημονικῆς ὁργανώσεως τῆς παραγωγῆς καὶ ἐργασίας, ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ ἐκκινήσαντος πλέον Εὐρωπαϊκοῦ ρεύματος, τὸ ὁποῖον καὶ θὰ κατακλύσῃ τὴν Πατρίδα μᾶς ὁσονοῦπω.

Αἱ Μαθητικαὶ 'Ομάδες, ἐντὸς συνεργαζομένης Μαθητικῆς Κοινότητος, καὶ ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῆς Κοινοτικῆς 'Αναπτύξεως, καθοδηγοῦνται εἰς συστηματικὴν, εὐσυνειδητον καὶ τιμὴν ἐργασίαν, θὰ κατατείνωσι καὶ εἰς τὴν διὰ τῆς οἰκογενείας τῶν μαθητῶν δημιουργίαν κλίματος εὐγενοῦς ἀμίλλης πρὸς παραγωγὴν ἀγαθῶν, διὰ τῶν ὁποίων θὰ συναγωνίζηται ἡ 'Ελλάς τ' ἄλλα πολιτισμένα Κράτη. Οἱ ἐκπαιδευτικοί, ὡς ποδηγῆται τῶν λαϊκῶν τάξεων, δέον νὰ λάβωσι θέσιν καὶ ν' ἀναπτύξωσι δρᾶσιν σχετικὴν.

'Η 'Ελλάς, χώρα ἀνταξία τῆς θείας Μοίρας τῆς καὶ ἀποστολῆς τῆς, λίκνον τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ καὶ παιδεύσεως τῶν λαῶν τῆς γῆς εἰς τὰ ἀνώτατα καὶ αἰδία πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ ἀγαθὰ καὶ εἰς τὰ ὑψηλὰ 'Ιδεώδη, καλεῖται, τὸ κατ' ἀρχήν, διὰ τῆς συμμετοχῆς τῆς εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Κοινότητα, νὰ παρουσιάσῃ τὰς ἀρετάς τῆς ἐπὶ τοῦ τεχνικοοικονομικοῦ τομέως. 'Επίσης, ὀφείλει ν' ἀναζητήσῃ, ἀνεύρη καὶ προετοιμάσῃ τὰς πνευματικὰς τῆς προσωπικότητος δι' ἓνα συναγωνισμὸν παγκοσμίου ἀμίλλης εἰς τοὺς τομεῖς τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Τεχνῶν.

Τὸ Στοιχειῶδες Σχολεῖον ὀφείλει κατὰ τ' ἀνωτέρω προσαρμοζόμενον πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητος ν' ἀναπτυχθῇ εἰς θετές, νὰ διευρύνῃ τὰς παιδαγωγικὰς καὶ τεχνικὰς τοῦ ἀρμοδιότητος πρὸς πλησίον ἐκσυγχρονισμὸν τοῦ, διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς τοῦ.

'Ο μαθητὴς διὰ τῶν Μαθητικῶν 'Ομάδων καὶ τῆς Μαθητικῆς Κοινότητος ἐργαζόμενος, λαμβάνων σαφὴ γνῶσιν καὶ ὑπεύθυνον θέσιν καὶ συνειδησὶν τῆς ζωῆς τοῦ χωρίου τοῦ ἢ τῆς πόλεως τοῦ, τοῦ φυσικοῦ τοῦ δηλ. περιβάλλοντος, λαμβάνει ταυτοχρόνως συνειδησὶν τῆς ἀλληλεγγύης τοῦ περιβάλλοντος τοῦτο πρὸς τοὺς ὑπολοίπους τῆς οἰκουμένης ἀνθρώπους, διὰ μίαν εὐρυτάτην, διὰ μίαν Παγκόσμιον Κοινωνίαν, διὰ μίαν κατανόησιν καὶ ἔνωσιν τῶν 'Εθνῶν ἐκείνων, ἅτινα συνέχονται ἐσωτερικῶς, ἐμπνεόμενα

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

'Ενα χρήσιμο ἀνάγνωσμα γιὰ μικροὺς καὶ γιὰ μεγάλους

Ἰωάννου Πούλλου, Γυμνασιάρχου : Πλουτάρχου : 'Η λογικὴ τῶν Ζῶων. Σελίδες 1—107. Ἀθῆναι 1962.

I

«Αἱ πολιτικαὶ ἰδέαι παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ» εἶναι τὸ πρὸ διετίας ἐκδοθὲν ἔργον τοῦ ἐκλεκτοῦ Γυμνασιάρχου κ. Ἰωάννου Πούλλου.

«'Η Πολιτεία καὶ οἱ πολιτικοὶ Ἀρχόντες» (Γνώμαι - Ἰδέαι - Ὑποδείξεις τοῦ Ἰσοκράτους) εἶναι τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1954 κυκλοφορήσαν ἐπίσης ἔργον τοῦ ἰδίου.

Πλουτάρχος καὶ Ἰσοκράτης εἶναι οἱ δύο πόλοι τῶν ξεχωριστῶν φιλολογικῶν ἀπασχολήσεων τοῦ συγγραφέως, ἀπασχολήσεων δηλονότι καὶ ἐνδελεχῶν μελετῶν τοῦ, ποῦ δικαιῶνουν τὸν ρόλον τοῦ ὡς γνησίου ἀντιπροσώπου τῆς κλασικῆς Παιδείας.

Καὶ ὡς τριλογία τῶν φιλολογικῶν ἀπασχολήσεων τοῦ φλογεροῦ αὐτοῦ ἀντιπροσώπου τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἶναι καὶ ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1952 ἐκδοθεῖσα ἐργασία τοῦ περὶ τῆς «Εἰσαγωγῆς εἰς τὸ Ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν δράμα».

Καὶ ἐνῶ ἡ περισπούδαστος συγγραφὴ τοῦ «Περὶ τῆς Πολιτείας καὶ τῶν πολιτικῶν Ἀρχόντων» ἀπευθύνεται εἰς τοὺς πολιτικοὺς ἀνδρας τῆς Πατρίδος μᾶς, ἡ «περὶ τῆς λογικῆς τῶν ζῶων» ὡς ἄνω συγγραφὴ τοῦ, ἀποτελεῖ ἀπὸ τῆς σκοπιδῆς τῆς παιδαγωγικῆς προοπτικῆς συμβολὴν εἰς τὴν διδακτικὴν τῆς ζωολογίας γιὰ τὰς ἀνώτερες τάξεις τοῦ λαϊκοῦ μᾶς σχολείου καὶ τὰς κατώτερες τοῦ Γυμνασίου.

Ὡς ἐξῆς δὲ ἐννοοῦμεν τὴν συμβολὴν αὐτὴν εἰς τὴν διδακτικὴν τῶν φυσιγνωστικῶν μαθημάτων καὶ εἰδικῶς τῆς ζωολογίας.

Ὑποθέτωμεν ὅτι ἀπὸ τῆς διδασκαλίας μᾶς ἐνόητος διδακτικῆς, ἐπὶ παραδείγματι :

Περὶ ἵππου.
Περὶ σκύλου.
Περὶ ἐλέφαντος.
Περὶ βατράχου.

Περὶ μύρμηκος κ.τ.τ., ἡ ἀνάγνωσις σχετικῶν ἀποσπασμάτων ἀπὸ τὴν λογικὴν τῶν ζῶων τοῦ Πλουτάρχου, ὅπως αὕτη ἀπεδόθη ὑπὸ τοῦ ἐξαιρέτου Γυμνασιάρχου εἰς ἀριστοτεχνικὴν καὶ πλαστοουργικὴν διασκευὴν ἐκ τοῦ πρωτοτύπου, θὰ ὁλοκληρῶσιν εἰς τὴν συνειδησὶν τῶν μαθητῶν ὅτι μονάχα τὰς γνώσεις τῶν περὶ τῶν ἰδιοτήτων τῶν ὡς ἄνω ζῶων, ἀλλὰ καὶ ἄθελα θὰ τοὺς ἐμπνεύσῃ τὸν ζῆλον, ὥστε ἀπὸ τῆς περὶ τῶν ζῶων μαθητικῶν τῶν θρανίων νὰ ζητήσῃ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν νὰ ἐγγράφωσιν καὶ ῥίθον τῶν μαθητικῶν 'Εταιρείας Προστασίας τῶν Ζῶων.

Ὡς μέλη τῆς 'Ελληνικῆς 'Εταιρείας Προστασίας τῶν Ζῶων.

Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται ἐντοπισμένος ὁ ἀπώτερος παιδαγωγικὸς σκοπὸς διὰ τοῦ συνδυασμοῦ — ὡς ἐπὶ τοῦ προκειμένου — διδασκαλίας μὲ προβλήματα ἀγωγῆς.

Ὁ ἀνάγλυφος δηλονότι συνδυασμὸς μορφώσεως καὶ ἀγωγῆς τὸν ὁποῖον ἐπιδιώκει τὸ νεώτερον Σχολεῖον ἐπιτυγχάνεται ἐκ μέρους τοῦ δασκάλου ἢ τοῦ καθηγη-

τοῦ ὑπὸ τῶν τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ Ἰδανικῶν, τὰ ὁποῖα κατ' ἐξοχὴν ὁ Ἕλληνας διδάσκαλος ζῇ, πρεσβεύει καὶ μεταλαμπαδεύει.

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ. Πορίσματα περὶ τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς πορείας τῆς διδασκαλίας τῶν φυσιγνωστικῶν δὲν ἐξήχθησαν, διότι ἔχουν ἐξαχθῇ καὶ διανεμηθῇ πολυγραφημένα εἰς τοὺς δῖλους τῆς Περιφέρειας, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ 6ου Γενικοῦ Παιδαγωγικοῦ Συνεδρίου 1.3.1960, ἔνθα καὶ παραπέμπεται τις.

Γ. Πάλλας

τοῦ τῶν φυσικῶν καὶ τῶν σχετικῶν λογοτεχνικῶν ἀποσπασμάτων ὡς ἐρεθισμάτων κατ' ἐξοχὴν γύρω ἀπὸ τὴν σφαῖραν τῆς ἀγωγῆς.

Μιά διδασκαλία, ἐπὶ παραδείγματι, εἰς τὴν γεωγραφίαν περὶ τοῦ Νείλου ποταμοῦ τῆς Αἰγύπτου θὰ ἦταν πάντοτε ἀτελής καὶ ξηρά. ἔαν δὲν θὰ συνοδευόταν ἀπὸ ἕνα ἀπόσπασμα τῆς ἀριστοτεχνικῆς περιγραφῆς τοῦ Νείλου ὑπὸ τοῦ διασημοῦ συγγραφέως Emil Ludwig.

Μὲ ἄλλα λόγια :

Εἰς τὸ νεώτερον σχολεῖον δὲν δύναται νὰ ἐννοηθῇ διδασκαλία καὶ διευκρίνησις τῶν ἐννοιῶν τῶν ἐπὶ μέρους ἐνοτήτων, χωρὶς τὸν συνδυασμὸν καὶ μὲ ἀνάλογα ἐρεθίσματα ἐποικοδομητικὰ καὶ σχετικὰ μὲ τὴν ἐννοιαν τῆς ἀγωγῆς.

Αὐτὰ ἐν σχέσει μὲ τὴν παιδαγωγικὴν διδακτικὴν τῆς συγγραφῆς τοῦ φίλου συναδέλφου κ. Ἰωάννου Πούλλου, ὅστις ὡς ἀνάγνωσμα διδακτικὸν διὰ μικροῦς καὶ μεγάλους, τιτλοφορεῖ τὴν περὶ τῆς λογικῆς τῶν ζώων ἐργασίαν του.

Οἱ μικροὶ ὅμως μαθηταὶ μονάχα διὰ τῆς παιδαγωγικῆς καθοδηγήσεως θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ὀπλισθοῦν μὲ αἰσθήματα ἀγάπης καὶ πρὸς τὰ ζῶα, ἔαν κατὰ τὴν σχετικὴν διδασκαλίαν ἡρμηνεύοντο καὶ αἱ ξεχωριστὲς ἐκεῖνες ιδιότητες τῶν ζώων ποὺ δὲν ἀναγράφονται ὅμως εἰς τὰ ἐν χρήσει σχολικὰ ἐγχειρίδια ζωολογίας.

II

Ἀπὸ τῆς καθαρῶς δὲ μεταφραστικῆς πλευρᾶς τοῦ ὡς ἄνω ἔργου τοῦ Πλουτάρχου ἐκ μέρους τοῦ συγγραφέως θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῇ ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀπλῆς, ξηρᾶς καὶ συνήθους μεταφράσεως, ἀλλὰ περὶ πλαστοουργικῆς ἀποδόσεως εἰς τὴν γλῶσσαν μας τῶν ἰδεῶν τοῦ Πλουτάρχου.

Ἡ ἀριστοτεχνικὴ ὁμῶς αὐτὴ ἀπόδοσις τῶν ἐν πολλοῖς δυσκόλων καὶ σκοτεινῶν σημειῶν τῆς περιγραφῆς τοῦ Πλουτάρχου, θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκτιμηθῇ, ἔαν ὁ ἀναγνώστης θὰ εἶχε ὑπ' ὄψει τοῦ παράλληλου καὶ τὸ πρωτότυπον, ὅποτε θὰ ἀνεγνώριζε τὰς δυσκολίας εἰς τὰς ὁποίας ὑπεβλήθη ὁ μεταφραστὴς διὰ τὴν τόσον ρέουσαν ἀπόδοσιν εἰς τὴν γλῶσσαν μας.

Καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ ἕνα ἄθλον φιλολογικόν.

Καὶ διὰ νὰ δώσουμε ἀκροθιγῶς καὶ ἀποσπασματικῶς — ὅσον ἐπιτρέπουν τὰ ὅρια ἐνὸς κριτικοῦ σημειώματος — μίαν περίληψιν τοῦ περιεχομένου, ἀποσπῶμεν ἐκ τῆς συγγραφῆς τὰ κάτωθι :

Ἔνα ταξειδὶ φανταστικὸ ἐπιχειρεῖ ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν Χαιρώνειαν.

Περνάει ἀπὸ τὴν Ἐλευσίνα, τὰς Πλαταιὰς καὶ τὰς Θήβας καὶ συναντᾷ τὸν 75ετῆ Πλούταρχον στὴν Χαιρώνειαν.

Ἄς τοῦ δώσουμε ὁμῶς τὸν λόγον νὰ μᾶς μιλήσῃ ὁ ἴδιος . . . . .

«Γρήγορα ἐπεράσαμε καὶ ἀπὸ τὰς Πλαταιὰς καὶ τὴν Θήβαν.

Τὸ φεγγάρι ἐφώτιζε πολὺ ὥραϊα τὴν ἀνοιχτὴ πεδιάδα τῆς Βοιωτίας τὴν ὁποίαν ὁ φίλος μου ὠνόμασε «ὀρχήστραν τοῦ πολέμου».

Καὶ εἶδα δίπλα μου καὶ πρὸ πέρα καὶ μακριὰ ἕνα ἀτέλειωτον κόσμον εἰρηνικῶν ζώων, ὅχι ὁμῶς ἀνθρώπους.

Καὶ εἶπα μέσα μου :

«Τί ὥραϊα θὰ ἦταν ἂν καὶ οἱ ἄνθρωποι θὰ εἶχαν εἰρήνη καὶ καλῶσύνη, ὅπως τὰ ζῶα, ἂν δὲν ἔκαμναν κακὰς πράξεις, ἂν δὲν ραδιουργοῦσαν, ἂν δὲν βλασφημοῦσαν, ἂν δὲν συκοφαντοῦσαν, ἂν δέν... ἂν δέν».

Ἀλλὰ συμβαίνει συνήθως τὸ ἀντίθετον.

Ἡ πορεία συνεχίζετο, ἡρεμὰ καὶ εὐχάριστα, ὡς ὅτου ἀκούσθηκε μιὰ δυνατὴ κραυγὴ ὅλων τῶν ζώων.

Ὅλα μαζί ἐσταμάτησαν, ὅταν ἀντίκρυσαν τὸ μαρμάρينو λιοντάρι τῆς Χαιρώνειας.

Ἡμαστέ πιά κοντὰ στὴν πατρίδα τοῦ μεγάλου φίλου μας.

Δὲν ἐπεράσαν πολλὰ λεπτὰ τῆς ὥρας ἀπὸ τὴν στιγμήν τῆς ὁμαδικῆς βοῆς καὶ εὐρεθῆκαμε ἐμπρὸς στοὺς ἀρχοντικοὺς τοῦ ἐβδομηνταπεντάρη Πλουτάρχου.

Μπήκαμε... μᾶς δέχτηκε στὴ βιβλιοθήκῃ του ὅπου διέκρινε τέσσαρα μικρὰ βιβλία μὲ τὰς ἀκόλουθες ἐπιγραφάς :

1) Πότερα τῶν ζώων φρόνιμα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἐνυδρὰ ;

2) Περὶ τοῦ τὰ ἄλογα λόγῳ χρῆσθαι (διάλογος).

3) Περὶ σαρκοφαγίας λόγος Α' καὶ Β'.

Πολὺ μὲ ἐνδιαφέρουν τὰ ἔργα σου αὐτά, σεβαστὲ φίλε, ἐπειδὴ ἔχουν ὡς περιεχόμενον τὴν ἐξυπνάδα καὶ τὴν λογικὴν τῶν ζώων, τὰ ὁποῖα ὁ κόσμος ὠνόμασε ἄλογα.

Πόσον θὰ ἠθελα νὰ ἐγνώριζα ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερα σχετικά μὲ τὰ ζῶα !»

Ἰωάννου Πούλλου

(Αὐτόθι σελ. 52)

Ὁ ἀναγνώστης λαμβάνει γνῶσιν ἤδη τῆς πλαστοουργικῆς διασκευαστικῆς ἀποδόσεως τοῦ πρωτοτύπου διὰ τῆς λογοτεχνικῆς παρεμβολῆς καὶ τοῦ μεταφραστοῦ.

Συνιστῶμεν ἰδιαιτέρως τὴν ἀνάγνωσιν τῶν κάτωθι σελίδων, ὅπου ἀναγράφονται ἰδιότητες τῶν ζώων, μὴ ἀπαντῶσαι εἰς τὰ ἐν χρήσει σχολικὰ ἐγχειρίδια.

1) Περὶ γερανῶν (σελ. 27 - 28).

2) Περὶ μυρμηκῶν σελ. (28 - 30).

3) Περὶ ἐλέφαντος (σελ. 35).

4) Περὶ σκύλου (σελ. 43).

5) Περὶ τοῦ περιφήμου ἵππου Βουκεφάλα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (σελ. 35 - 36).

III

Ἐτελειώσαμε...

Ἀλλ' ἄς ἀφήσουμε τὸν ἀγαπητὸν Γυμνασιάρχην νὰ κλείσῃ ὁ ἴδιος ἀποσπασματικὰ καὶ τὸ παρὸν κριτικὸν μας σημείωμα :

«Τὸ διάβασμα εἶχε τελειώσει καὶ μαζὺ τέλειωσε καὶ ἡ νύχτα καὶ τ' ὄνειρό μου.

Εἶχα πράγματι τελειώσει τὴν μελέτην τῶν βιβλίων ποὺ μετέφρασα καὶ ὄλες αἱ ἐντυπώσεις ἔμεναν ἀνεξίτηλες στὴ μνήμη μου.

Δὲν εἶναι δὲ παραμῦθι ὅσα ἔγραψα.

Εἶναι ἱστορικὲς μαρτυρίαι τοῦ «φίλου Πλουτάρχου», ὁ ὁποῖος σὰν νὰ μὲ παραινέσῃ καὶ νὰ μοῦ ἔλεγε :

«Φώναξε, φίλε καὶ σὺ στὴν ἀπλὴ γλῶσσα τῆς ἐποχῆς σου, γιὰ νὰ ἀκούσουν ἢ νὰ διαβάσουν καὶ οἱ μικροὶ βασανιστοὶ τῶν ζώων καὶ οἱ ἡλικιωμένοι, ὅσα ἐγὼ εἶδα, ἔμαθα, ἐπίστεψα καὶ ἔγραψα.»

Ἰωάννου Πούλλου

(Αὐτόθι σελ. 105)

Εἶχε δίκαιον λοιπὸν ὁ συγγραφεὺς ποὺ ἐχαρακτήρισε τὴν μεταφραστικὴν πλαστοουργικὴν του ἐργασίαν :

«ὡς ἀνάγνωσμα διδακτικώτατον γιὰ μικροῦς καὶ μεγάλους».

Τὸ συνιστᾷ ἐνθέρμως καὶ ἡ ταπεινότης μας.

Εὐριπίδης Σούρας
Παιδαγωγός

Σχόλια ἐνὸς δασκάλου στὰ ποιήματα ἐνὸς ἀσπούδαχτου

Λάμπρου Μάλαμα : «Ἀντίλαλοι τοῦ πόνου» ποιητικοὶ ρυθμοί, σελ. 154. Γιάννινα 1961.

Ὁ Λάμπρος Μάλαμας κυκλοφόρησε τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1961 τὸ δεύτερό βιβλίο του, ὕστερα ἀπ' τὰ διηγήματά του καὶ τίς νουβέλλες «Πουλιὰ τῶν καταγίδων», ποὺ εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος μὲ προστὰ ἀπὸ δυὸ χρόνια.

Τὸ πρῶτο του βιβλίου καὶ οἱ κριτικοὶ τῆς πατρίδας του καὶ τῆς Ἀθῆνας τὸ ὑποδέχτηκαν μὲ θαυμασμό ! Τὸ ἄλλοι — ποιητικοὶ ρυθμοὶ τοῦτο δῶ — δὲ φαίνεται νὰ ἔχει διαφορὰς στὰ θέματα καὶ στὶς ἰδέες, στὸν ἀντρίκιο τρόπο, ποὺ διαλέγει τὸ ὕλικό του καὶ στὴ λαγαρὴ φωνή, μὲ τὴν ὁποία ἔχει νὰ πῇ πολλὰ γιὰ τοῦ καταφρο-

νεμένου και του φτωχού το δίκιο. Το χωρίζει σε όχτω κεφάλαια: Δάφνες, Πιγκωμένες πνοές, Λαμπάδες της μνήμης, "Όταν πεθαίνει ο Θεός, του Έαυτου κλπ, Μέσα στα ποιήματα αυτά διαβάσει ο αναγνώστης στίχους παραδοσιακής και σύγχρονης τεχνοτροπίας και πάνω απ' όλα βλέπει κανείς καθαρές ιδέες — τις σκέψεις του ποιητή, που λάμπουν σαν ανοιξιάτικες δροσοσταλίδες και καθρεφτίζουν τον έσωτερικό άνθρωπο του συγγραφέα, την αγάπη για τον άνθρωπο του μόχθου, το φτωχό. Αντικρύζει το θαυμασμό, τη συμπάθεια για τον αδύνατο π' αγωνίζεται στη δίνη του κόσμου. Την αγανάκτηση για τα εμπόδια, π' όρθώνονται σ' όποιον παλεύει παλληκαρίσια για κάτι το πραγματικά ύψηλο! Δείχνεται, χωρίς ύστεροβουλία, ή ανθρωπιά — ο άξονας της πνευματικής δημιουργίας του Λ. Μάλαμα.

Ο Ίδιος αγωνίζεται! Σημασία δεν έχει αν θα νικήσης. Η αξία της πάλης βρίσκεται άλλοι: Με τίμια μέσα να προσπαθείς να φτάσεις κάτι, εκείνο, το «κάτι», που βρίσκεται μακριά σου και με τη λάμψη του σου φωνάζει έλα! Να σπάσει κανείς τα όδοφράγματα κι αρπάζοντας καλωσουνάτα τα χέρια των συνανθρώπων να τους πάρει μαζί του κείνο το ωραίο τ' άπιαστο, τ' αύλο, το δυναμογόνο. Τέτοιοι είναι ο ποιητής.

...«?Ω έαυτέ, σύντριψε την ατομικότητα
και γίνε πανανθρώπινος...
Φλεγόμενη βάτος ή καρδιά σου
γιομάτη έγνοιες, που σε τρών.»

Κυνηγός ο Ίδιος του ιδανικού, γίνεται ή καταλύτρα δύναμη των σάπιων υλικών, που μπορεί να έχει μέσα του ο αναγνώστης. Του δίνει πνοή και τον εξαυλώνει προσφέροντάς του το φραγγέλιο, με το οποίο θα χτυπήσει τη χλαμύδα της ύποκρισίας, της ψευτιάς, της αναληθείας, που βασιλεύουν θρονιασμένες στο σβέρκο των άφελων. "Όχι! Δέ χρειάζεται ο κισσός να περηφανεύεται για το «πλάνο ζήλημα» πνίγοντας το «ζωοδότη» του. "Αξιος νάναι κανείς ν' άνεβεί μόνος του... χωρίς υποπόδια... και βοηθώντας κι άλλους!..

«...Ένα σπαρτά άνδρωτος
ποτέ να μη θερίσεις...»

Άλλ' εκείνο όμως π' αξίζει να σημειωθεί ιδιαίτερα από τις στήλες ενός παιδαγωγικού περιοδικού, είναι το ότι ο Λ. Μ. δεν έχει μεγάλα χαρτιά από μεγάλες Σχολές. Δεν τελείωσε ούτε το Δημοτικό!! Στερούμενος ο Λ. Μάλαμας «χαρτιού», είναι αναγκασμένος να δουλεύει σκληρά «διά τα προς το ζήν».

Μα ή περίπτωση Μάλαμα — που δεν είναι φυσικά ούτε ή πρώτη, ούτε δυστυχώς ή τελευταία — τί μας κάνει να υποθέσουμε (άπο Ψυχολογική-Παιδαγωγική άποψη) σχετικά με τον άνθρωπο και την αγωγή, τη μόρφωση, το Σχολείο; Μήπως ότι υπάρχουν στον άνθρωπο καταβολές και προδιαθέσεις μόνο, που με τον καιρό γεννοβολούν μόνες τους και κατά συνέπεια το Σχολείο είναι περίσσιο; Μήπως δηλ. ή φυσική αγωγή, το Σχολείο της Κοινωνίας, ή Ζωή είναι ικανή ν' άφύπνισει προδιαθέσεις και να τις μετατρέψει από «έν δυνάμει» σε «έν ενεργεία»;

Όπως λένε ούτε το Σχολείο είναι παντοδύναμο, επειδή ο άνθρωπος δεν είναι tabula rasa, ούτε ή προίκα της φύσης έχει τα πρωτεία. Συνεργασία. "Ε! λοιπόν, άφοι έτοι έχουν τα πράγματα ή έλλειψη σχολ. μόρφωσης στους τύπους του συγγραφέα είναι έγκληματική. Εύθυνόμαστε όλοι για τις «Αξίες» αυτές, που κάθε μέρα φυτρώνουν στα θρανία μας και κάθε μέρα χάνονται! Και ή Πολιτεία κι ο πιο φτωχός του Πνεύματος. "Όχι καταδίκη των φτωχών. Γίνονται ταμπέλλες με αίματίνα χρώματα, που λένε: «Έδω προσωποποίηση της καταφρόνιας! Έδω ή άποθήκη, που πουλάει χοντρικά το μίσος, που μουδωσαν οι άνθρωποι...» Πάντως όμως, για να ρθουμε στο συγγραφέα, αξίζει να το σφίξει κανείς θερμά το χέρι και για τη νίκη του στην παλαίστρα της ζωής και περισσότερο για την πολιτορκία του κόσμου της ψυχής του κάθε αναγνώστη του βιβλίου. Έμεις λόγο δεν έχουμε να ποδμε άλλον κανένα, παρά την εύχή να ευδοκήση ο Μεγαλοδύναμος ή πρώτη πολιτισμένη χώρα στον κόσμο να προσφέρει μ' άπλοχεριά, άφειδώλευτα τα νάματα του πνεύματος σ' όλους και λίγο περισσότερο σ' όσους πολλαπλασιάζουν τα «άνωθεν διδόμενα» στους τάλαντα».

Θ. Παπανικολάου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Έξεδόθησαν τα κάτωθι βιβλία:

1. Προσφορά αγάπης προς τον Άλέξ. Καρανικόλαν. Έκδοσις συλλόγου γονέων —μαθητών Α' προτύπου Γυμν. άρρένων Πειραιώς.
2. Ν. Κασιμάκου, Γυμνασιάρχου: Έκπαιδευτικά Β'. Η αναδιοργάνωσις της έθνικής Παιδείας ταυτόσημος προς την αναδιοργάνωσιν της Πολιτείας.
3. Κώστα Κροντηρά: Η εκπαίδευση στην αρχαία Αθήνα κατά τα κλασσικά χρόνια. Έκδοσις Σχολή Μεταξά, Χολαργός.

Έλάβαμε τα παρακάτω περιοδικά:

1. Όρθόδοξος Παρατηρητής, προνοία Έλλην. Αρχιεπισκ. Αμερικής, άρ. 502.
2. Μόρφωσις, παγκύπριον έκπαιδ. περιοδικόν.
3. Βιβλιοθήκη γονέων. Έκδοτ. οίκος Καμπανιά τεύχ. 112.
4. Κρητική Έστία, τεύχος 115.
5. Η φωνή του Βυζαντίου, άριθ. φύλλου 116.
6. Φάρος τριμην. περιοδικόν των μαθητών του Γυμνασίου Οίνουσσών, τεύχος 8ον.
7. Το σχολείο και το σπίτι, άριθ. 3. Ι. Σιαία.
8. Έρευνα, Πολιτική-Οικονομική άριθ. 58.
9. Αύτενέργεια και Ζωή, περιοδ. μαθητών δημοτ. σχολείου Λακύνθρας, άριθ. 3-4 του 1962.
10. Ό μικρός Οίνουσιώτης φύλλο 38ο.
11. Μαθητική χαρά έφημερίδα των σχολείων Σιντικής φύλλον 3.
12. Παιδικός αντίλαλος, έφημ. δημοτ. σχολ. Ν. Μυλοτόπου Γιαννιτών άριθ. 1.
13. Η πρόοδος, μαθητ. έφημερ. Δ' (προτύπου) σχολείου Κοζάνης έτος ΙΑ φύλλον 4).
14. Διδασκαλική δρᾶσις, μην. όργανον διδ[υ]κού συλλόγου Νομού Καρδίτσας έτος Α' φύλ. 3.
15. Δελτίον Ένώσεως Έπιθεωρητών, μην Μάρτιος.
16. Ηπειρωτική Έστία. Ιανουάριος 1962.

ΕΥΓΕΝΙΑΣ ΔΕΡΔΕΡΑΚΗ-ΣΕΡΜΠΕΤΗ

ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑ

Καθ[η]τριάς Τεχνικών Σχολών νηπιαγωγών Καλλιθέας Αθηνών.

Χειροτεχνικές έργασίες για τα νηπιαγωγεία και 1ο κύκλο δημοτ. σχολείων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Α'. Στοιχειώδης χειροτεχνία: Παιγνίδια — έργασίες στο ύπαιθρο. Παιγνίδια — έργασίες στην τάξη: 1. Κατασκευή παιγνιδιών από νωπά φρούτα, από ξηρούς καρπούς, με καρπούς άγρίων δένδρων, με χάνδρες. 2. Έργασίες με κουβαρίστρες, πριονίδι, βαμβάκι και μαλλί, με ύφασμα, με άφρόλεξ...

Β'. Χαρτοτεχνία: 1. Χαρτοδιπλωτική. 2. Χαρτοκοπτική. 3. Χαρτοκολλητική. 4. Έργασίες με έφημερίδες και χρυσόχαρτα. 5. Χαρτοϋφαντική. 6. Χαρτοκεντητική. 7. Χαρτορραπτική. 8. Χρησιμοποίησι διαφόρων κουτιών.

Γ'. Παιχνίδια δεξιότητιας: 1. Έργασίες με φελλό, με σύρμα, με χόρτο. 2. Σφραγίδες. 3. Έργασίες με ξύσματα μολυβιών, σε ξύλο. 4. Πλαστική. 5. Γυψοτεχνία. 6. Έργασίες με την εύκαιρία έορτών.

Πωλείται στα κεντρικά βιβλιοπωλεία και από τη συγγραφέα. Όδός Πλειόνης 14. Αθήναι

ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ ΚΑΙ ΠΩΛΕΙΤΑΙ
ΣΕ ΟΛΑ ΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ

ΤΟ 7^ο ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΣΕΙΡΑΣ
«ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ»
ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΖΩΗ
ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ 21 — ΑΘΗΝΑΙ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΖΟΜΠΑΝΑΚΗ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΜΑΣ
ΣΧΟΛΕΙΩΝ

Τόμος Β'.

Ο Β' τόμος δίδει απάντηση στα ερεθίσματα, που γέννησε στους αναγνώστες ο Α' τόμος του βιβλίου, με πρωτότυπο διαλογικό τρόπο, με θέση και αντίθεση.

ΑΠΟ ΤΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ:

- Α. Βασικές γραμμές για την ανανέωση του αγροτικού σχολείου.
- Β. Η ιδιαίτερη παιδαγωγική του αγροτικού σχολείου.
- Γ. Διαφορά αστικών και αγροτικών σχολείων.
- Δ. Η τριλογία των διδακτικών μορφών: Ενταία Συγκεντρωτική Διδασκαλία — Ομαδικές εργασίες — Μαθητικός διάλογος.
- Ε. Σχολικός κήπος.
- ΣΤ. Σχολική ζωή — έορτές.
- Ζ. Πρακτικό μέρος: Εικόνες και δείγματα διδασκαλιών κ.λ.π.

Αποστέλλεται και από τα Γραφεία του περιοδικού «Σχολείο και Ζωή»
Περικλέους 21 — Αθήναι.

Τιμή: Για τις Σχολικές Βιβλιοθήκες Δραχ. 80
Για τους Έκπαιδευτικούς » 65